

Plan
Strategiczny dla
Województwa
Mazowieckiego
na lata 2023-2027

Mazowsze.
serce Polski

Dofinansowane przez
Unię Europejską

Lokalna Strategia Rozwoju

na lata 2023-2027

Lokalna Grupa Działania
Stowarzyszenie „Dziedzictwo i Rozwój” w Zwoleniu

Czerwiec 2023 r.

Spis treści

ROZDZIAŁ I. Charakterystyka partnerstwa lokalnego.....	3
1. Nazwa i forma prawna.	3
2. Opis procesu tworzenia partnerstwa.	3
3. Ogólny opis struktury LGD.....	5
4. Ogólna informacja o składzie organu decyzyjnego	6
4.1 Poziom decyzyjny – rada.....	6
4.2. Charakterystyka rozwiązań stosowanych w procesie decyzyjnym	8
4.3. Dokumenty regulujące funkcjonowanie LGD	9
Rozdział II. Charakterystyka obszaru i ludności objętej wdrażaniem LSR	10
1. Opis obszaru.	10
2. Spójność obszaru.	13
2.1. Spójność geograficzna i administracyjna	13
2.2. Spójność przyrodnicza.....	13
2.3. Spójność historyczno - kulturowa.....	14
2.4. Spójność gospodarcza	14
ROZDZIAŁ III. Partycypacyjny charakter LSR	14
1. Diagnoza i analiza SWOT	15
2. Określanie celów i wskaźników w odniesieniu do opracowania LSR oraz opracowanie planu działania	16
3. Opracowanie zasad wyboru operacji i ustalania kryteriów wyboru.....	16
4. Opracowanie zasad monitorowania i ewaluacji.....	16
5. Przygotowanie planu komunikacyjnego w odniesieniu do realizacji LSR.....	16
ROZDZIAŁ IV. Analiza potrzeb i potencjału LSR.....	21
1. Analiza SWOT	21
2. Grupy docelowe	24
3. Potencjał LGD.	25
3.1. Aktywność społeczna	25
3.2. Infrastruktura	26
3.3. Uwarunkowania gospodarcze	26
3.4. Gospodarka obszaru	27
3.5. Opis rynku pracy	28
3.6. Dochody samorządu terytorialnego.....	29
3.7. Opieka społeczna	30
3.8. Wykształcenie - edukacja	30
ROZDZIAŁ V. Spójność, komplementarność, synergia.	31
1. Opis zgodności i komplementarności LSR z innymi dokumentami planistycznymi.....	31
2. Opis sposobu integrowania różnych sektorów, partnerów, zasobów i branż działalności gospodarczej w celu kompleksowej realizacji przedsięwzięć	36
3. Wartość dodana podejścia LEADER/RLKS w realizacji LSR.....	38
ROZDZIAŁ VI. Cele i wskaźniki.	40
1. Proces formułowania celów i przedsięwzięć dla potrzeb LSR.....	40

ROZDZIAŁ VII. Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru.....	50
ROZDZIAŁ. VIII Plan działania.....	53
ROZDZIAŁ IX. Plan finansowy LSR.....	54
ROZDZIAŁ. X. Monitoring i ewaluacja	58
Załączniki.....	63

ROZDZIAŁ I. Charakterystyka partnerstwa lokalnego

1. Nazwa i forma prawna.

- ✓ Nazwa: **Stowarzyszenie „Dziedzictwo i Rozwój”**
- ✓ Status prawny: Stowarzyszenie.
- ✓ Data rejestracji w Sądzie Rejestrowym: 06 kwietnia 2006 r.
- ✓ **KRS: 0000254626, REGON: 140547112, NIP: 811-172-92-86.**

Nadzór nad Stowarzyszeniem sprawuje Marszałek Województwa Mazowieckiego.

2. Opis procesu tworzenia partnerstwa.

Proces budowy partnerstwa rozpoczął się Zebraniem Założycielskim Stowarzyszenia, które odbyło się 02 lutego 2006 r. w Zwoleniu, przy udziale 40 Członków Założycieli. Wybrano władze (Zarząd oraz Komisję Rewizyjną Stowarzyszenia), które zgodnie z wymogami reprezentują partnerów z różnych sektorów. Stowarzyszenie „Dziedzictwo i Rozwój” zostało zarejestrowane w dniu 6 kwietnia 2006 r. i otrzymało numer KRS: 0000254626.

Impulsem do utworzenia Stowarzyszenia „Dziedzictwo i Rozwój” było uruchomienie w 2004 roku Pilotażowego Programu Leader. Grupa aktywnych mieszkańców gminy Zwolenie postanowiła wykorzystać tę szansę i wystąpiła z inicjatywą utworzenia stowarzyszenia. Stowarzyszenie „Dziedzictwo i Rozwój” jest zrzeszeniem uczestników publicznych, społecznych i gospodarczych, połączonych partnerstwem, które ustaliło wspólną strategię rozwoju obszarów wiejskich. Jest więc partnerstwem trójsektorowym, składającym się z przedstawicieli sektora publicznego, gospodarczego i społecznego, mającym na celu działanie na rzecz rozwoju obszarów wiejskich. W szeregach LGD znajdują się mieszkańcy - przedstawiciele wszystkich gmin objętych LSR. Członkowie przyjęci zostali w oparciu o deklaracje członkowskie. Nabycie i stwierdzenie utraty członkostwa określa Statut.

Stowarzyszenie powstało w celu współpracy między lokalnymi władzami, organizacjami oraz odpowiedzialnymi przedsiębiorcami na rzecz poprawy jakości życia mieszkańców z tego obszaru poprzez działania rozwojowe i aktywizacyjne.

Od początku swojego istnienia jest partnerstwem, które ma formułę otwartą i może ciągle przyjmować w swoje szeregi kolejnych członków, którzy zaakceptują cele statutowe stowarzyszenia.

Obecnie mamy za sobą realizację zadań w ramach osi 4 Leader na lata 2007-2013 oraz trwającą nadal perspektywę PROW na lata 2014-2020. W latach 2007-2013 LGD rozszerzyła swój zasięg i obejmowała obszar 11 gmin z powiatu lipskiego, radomskiego i zwoleńskiego. Współpraca partnerska w zakresie podejmowania wspólnych inicjatyw na rzecz rozwoju obszaru oraz podnoszenie jakości życia mieszkańców pozwoliła na realizację trzech celów ogólnych określonych w LSR, wynikających ze specyfiki obszaru i analizy SWOT:

1. Podniesienie atrakcyjności turystycznej i wypoczynkowej obszaru LGD;
2. Dziedzictwo kulturowe ważnym czynnikiem rozwoju, integracji i promocji obszaru;
3. Aktywizacja zawodowa i społeczna mieszkańców obszaru LGD „Dziedzictwo i Rozwój”.

Całkowity budżet na realizację LSR w ramach osi 4 Leader wynosił 14 087 380 zł. z czego 11 041 460 zł. przeznaczonych było na wdrażanie LSR. Środki te zostały w ok. 94% rozdysponowane w przeprowadzonych 12 naborach wniosków w ramach działania 413 „Wdrażanie Lokalnych Strategii Rozwoju” Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007 – 2013. W ramach „Małych projektów” zrealizowane zostało 95 projektów. W latach 2009-2015 odnowionych zostało 32 miejscowości obszaru objętego LSR, poprzez zagospodarowanie centrum miejscowości i wsi, budowę boisk sportowych i świetlic wiejskich czy też remont dachu i elewacji zabytkowego kościoła parafialnego. Środki finansowe w ramach działania „Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw” otrzymało 10 przedsiębiorców, natomiast 11 rolników skorzystało z dofinansowania w ramach działania „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej”.

Realizacja poszczególnych etapów programu LEADER, zakończyła się pełnym sukcesem i przyniosła wymierne rezultaty dla samorządów, ale też przede wszystkim dla mieszkańców. Przez lata istnienia Stowarzyszenia, program LEADER był naszym głównym celem, ale po drodze udało się zrealizować jeszcze kilka innych mniejszych projektów.

W latach 2007 – 2013 Stowarzyszenie zrealizowało 8 projektów dofinansowanych z Samorządu Województwa Mazowieckiego oraz FIO Mazowsze Lokalnie, na łączną kwotę ok. 49 tys. zł., polegających m. in, na wsparciu nieformalnych grup i lokalnych inicjatyw. W tym okresie Stowarzyszenie realizowało również trzy projekty międzynarodowe. Promując lokalnych artystów w ramach Fundacji Współpracy Polsko – Niemieckiej przy partnerskim współdziałaniu z Kulturzectrun im Krakauer Haus w Norymberdze, zrealizowano projekty: „Wystawa

malarstwa i rzeźby Grupy – 77” oraz „Wystawa prac malarskich i rysunków: ”Prezentacja kultury polskiej w Niemczech” za łączną kwotę 5 tys. euro. Natomiast 15 tys. euro pozyskane w ramach Fundacji Rozwoju Systemu Edukacji – Narodowa Agencja Programu „Uczenie się przez całe życie” przeznaczone było na wymianę doświadczeń i praktyk z zakresu szkoleń i coachingu potencjalnych przedsiębiorców, w szczególności tych z sektora turystycznego. W projekcie wzięło udział 76 osób poniżej 35 roku życia, które uczestniczyły w mobilnościach do krajów partnerskich (Włochy, Turcja, Czechy, Słowacja, Hiszpania, Polska). W analizie SWOT oraz diagnozie obszaru LSR na lata 2014-2020 wskazane zostały potencjalne kierunki interwencji w ramach lokalnej strategii rozwoju:

1. Tworzenie potencjału dla rozwoju lokalnej gospodarki i tworzenie miejsc pracy
2. Rozwój lokalnych inicjatyw elementem zrównoważonego rozwoju obszaru LSR
3. Wspieranie włączenia społecznego i aktywizacja mieszkańców obszaru LSR.

Podejmowane przez LGD działania w tych obszarach przyczyniły się do wzmocnienia kapitału społecznego poprzez wzrost aktywizacji mieszkańców obszarów wiejskich w tym w szczególności KGW oraz innych organizacji pozarządowych. Wzrosła liczba imprez i wydarzeń, przyczyniających się do wzmocnienia integracji oraz poczucia więzi pomiędzy mieszkańcami opartych na wspólnej tożsamości, tradycji, kulturze i historii. LGD przyczyniła się do wzrostu świadomości mieszkańców w zakresie zarządzania lokalnymi zasobami i walorami obszaru, a także tych, które dotyczą tradycji regionalnej, twórczości ludowej oraz promocji obszaru LSR. LGD miała możliwość nie tylko wesprzeć finansowo wiele wydarzeń kulturalnych i promocyjnych, inicjowanych oddolnie przez społeczność wiejską, ale również zainicjować i wesprzeć działania i inicjatywy, które utrzymały charakter cykliczny. W ramach ogłaszanych naborów o dofinansowanie ubiegały się przede wszystkim instytucje samorządowe, oraz lokalni przedsiębiorcy nastawieni głównie na prowadzenie działalności w branży turystycznej i ogólno-usługowej. Dzięki zrealizowanym projektom mieszkańcy zyskali nowe miejsca pracy, miejsca integracji społecznej i działalności kulturalnej. Zrealizowano kilkanaście inwestycji takich jak: budowa, modernizacja, wyposażenie lub zagospodarowanie terenu przylegającego do budynków świetlic wiejskich, a także budowa placów zabaw i boisk sportowych. Część środków została również przeznaczona na organizację szkoleń, wydarzeń edukacyjnych dla mieszkańców, pracowników LGD, członków organów oraz lokalnych liderów. Na realizację celów LSR na lata 2014-2020 uzyskano kwotę 4 300 500 EUR.

Realizując cele na uwagę zasługuje wiele zrealizowanych przedsięwzięć: powstało 20 nowych działalności gospodarczych, ponad 20 firm uzyskało wsparcie w zakresie rozwoju.

Do Biura LGD w sumie złożono 176 wniosków (na dzień przygotowywania strategii) o przyznanie pomocy na łączną wnioskowaną kwotę 29 491 856,69 zł, co stanowi ponad 146% zaplanowanej alokacji środków wraz z dodatkowymi środkami pozyskanymi dla LGD. Na uwagę zasługuje wsparcie dla bardzo atrakcyjnych i rozwijających się działalności gospodarczych: Alpaki-Przystań Tu, Siedlisko "Zacisze" Aktywnie i Kreatywnie, Relaks w sercu puszczy, Saunarium w Pionkach, konserwacja zabytków - Pracownia rzeźby, usługi kosmetyczne i SPA na terenach wiejskich oraz wytwarzanie naturalnych masek, działalność w zakresie udostępniania miejsc noclegowych i turystyki pieszej i rowerowej. Dofinansowania otrzymali również w ostatniej perspektywie: Uroczą Chatka w Jedlni Letnisko, Lavendowe atelier - utworzenie profesjonalnego centrum doradztwa w projektowaniu, aranżacji i pielęgnacji ogrodów", "Marianna" Dom Wypoczynku i Pracy Twórczej, Centrum sprzedaży artykułów artystycznych i dekoracyjnych z wykorzystaniem tradycyjnych i nowoczesnych technologii produkcji i sprzedaży – ARTEDE. Powstało 50 nowych lub przebudowanych obiektów infrastruktury turystycznej, kulturalnej i rekreacyjnej.

Dofinansowano budowę obiektów małej architektury m.in. takich jak: place rekreacyjno-zabawowe, skateparki, park linowy, Budowa Lokalnej Strefy Aktywności Sportowo-Rekreacyjno-Edukacyjnej, profesjonalna siłownia, siłownie zewnętrzne, altany.

Dzięki środkom jakie otrzymało w ostatniej perspektywie Stowarzyszenie „Dziedzictwo i Rozwój” nastąpiła rozbudowa budynku remizy strażackiej z przystosowaniem pomieszczeń na świetlicę wiejską w miejscowości Kłonówek, gmina Gózd, a także budowa boiska rekreacyjnego w miejscowości Sucha, Kazanów, Łaguszów, Kowalków, Suskowola, Grabów nad Wisłą i Jasieniec.

Na przestrzeni kilku lat organizowano 40 spotkań wspierających społeczność lokalną, w których uczestniczyło łącznie 578 osób. Zorganizowano 63 wydarzenia integrujące i aktywizujące mieszkańców obszaru LGD. W latach 2016-2022 w ramach zakresu Aktywizacja wydanych zostało 17 009 egzemplarzy publikacji informacyjnych i promocyjnych dotyczących obszaru LGD.

Zrealizowano edukacyjny projekt współpracy pod nazwą Multimedialne Centrum Edukacji Lokalnej – MultiCel. Głównym celem projektu był wzrost umiejętności przedsiębiorczych i kompetencji zawodowych mających wpływ na sytuację mieszkańców obszarów wiejskich objętych działaniem Partnerskich LGD. Projekt miał za zadanie umożliwić mieszkańcom obszarów Partnerskich LGD doskonalenie swoich umiejętności, poszerzenie wiedzy, kompetencji społecznych i zawodowych poprzez korzystanie z kursów, szkoleń (m.in. językowych, komputerowych, z zakresu księgowości), warsztatów, doradztwa zawodowego. W roku 2022 nastąpiła kontynuacja realizacji projektu współpracy pn. Południowe Mazowsze Marką Turystyczną PM-MT. Realizacja zadań w ramach projektu miała na celu umożliwienie wzrostu atrakcyjności turystycznej regionu poprzez budowę i promocję marki „Południowego Mazowsza” z wykorzystaniem zasobów historycznych, przyrodniczych i kulturowych.

W ramach realizacji działań w roku 2022 zostało zrealizowane 12 inicjatyw informacyjno - aktywizujących (m.in. warsztaty: „Pisanki woskiem malowane”, „Makramowe ozdoby”, „Warsztaty lawendą pachnące”, spływy kajakowe, rajdy nordic walking i rowerowy, zawody wędkarskie, zajęcia rytmiczno- ruchowe, potańcówka na dechach).

Podsumowując w okresie programowania 2014-2020 powstały nowe i rozwinęły się istniejące przedsiębiorstwa, doinwestowano publiczną infrastrukturę turystyczną, sportową i rekreacyjną. Ponadto zorganizowano szereg wydarzeń kulturalnych, rekreacyjnych i sportowych. Stowarzyszenie ma na swoim koncie również niezliczone wydarzenia o charakterze szkoleniowym, informacyjnym i promocyjnym. Aktywności te skierowane były do prawie 100 tys. osób zamieszkujących obszar objęty LSR. Stowarzyszenie stara się wychodzić z ofertą do wszystkich grup wiekowych. Dzięki temu realizuje również projekty dofinansowane z Samorządu Województwa Mazowieckiego, FIO Mazowsze Lokalnie oraz projekty międzynarodowe np. w ramach Fundacji Współpracy Polsko - Niemieckiej, oraz programu Erasmus+, Edukacja dorosłych, Akcja 2. Współpraca organizacji i instytucji – Partnerstwa na rzecz współpracy.

Wszystkie wymienione operacje wpływały na przestrzeni lat w dużym stopniu na poprawę jakości życia mieszkańców obszaru LGD poprzez budowę lub poprawę infrastruktury publicznej, kulturalnej, turystycznej, rekreacyjnej i sportowej (np. modernizacja i remont remiz, świetlic, budowa obiektów rekreacyjno-sportowych, placów zabaw, siłowni zewnętrznych, altan, itp.). Członkowie LGD wychodzili naprzeciw oczekiwaniom mieszkańców, realizowali zadania związane z integracją i aktywizacją społeczną, kultywowaniem tradycji i zwyczajów oraz promocją obszaru i jego zasobów (np. organizacja dożynek, imprez sportowych, kulturalnych, promujących lokalne zasoby, tradycje, organizacja konkursów, warsztatów, wydawanie publikacji promujących obszar). Działalność LGD w okresie programowania 2014-2020 pozwalała na wspieranie aktywizacji lokalnej społeczności w celu realizacji Lokalnej Strategii Rozwoju oraz wyborze projektów, które przyczyniły się do realizacji celów LSR oraz do rozwoju obszarów wiejskich i podnoszenia jakości życia mieszkańców z tego terenu.

Nadrzędnym celem Lokalnej Grupy Działania jest zarządzanie realizacją Lokalnej Strategii Rozwoju, na podstawie której wdrażane są projekty łączące zasoby ludzkie, przyrodnicze, kulturowe i historyczne oraz wiedzę i umiejętności przedstawicieli trzech sektorów: publicznego, gospodarczego i społecznego.

3. Ogólny opis struktury LGD

Od czasu powołania do życia Stowarzyszenia „Dziedzictwo i Rozwój” partnerstwo bardzo dynamicznie się rozwija. Skład Stowarzyszenia jest reprezentatywny dla społeczności lokalnej, bez dominacji jakiegokolwiek grupy interesu i uwzględnia mieszkańców, przedstawicieli sektora publicznego, społecznego (stowarzyszenia, OSP), gospodarczego (głównie małych przedsiębiorców, osób prowadzących jednoosobowo własną działalność gospodarczą, rolników), a także innych grup istotnych z punktu widzenia realizacji LSR.

Obecnie Stowarzyszenie liczy 98 członków. Podczas spotkań z mieszkańcami kolejne osoby i organizacje wyrażają zainteresowanie włączeniem się w pracę LGD: Koła Gospodyń Wiejskich, sołtysi, radni. Zgodnie z podziałem na kategorie (społeczna, gospodarcza, publiczna) wśród członków LGD najwięcej jest partnerów z sektora społecznego – 65 podmiotów (66,33%), a na kolejnych miejscach plasują się przedstawiciele sektora gospodarczego – 21 podmiotów (21,43%) i jednostki sektora publicznego – 12 jednostek (12,24%). W sektorze społecznym znajdują się organizacje pozarządowe działające na rzecz lokalnych społeczności jak np. ochotnicze straże pożarne, lokalne stowarzyszenia działające na rzecz rozwoju miejscowości. W sektorze gospodarczym większość stanowią osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą w skali lokalnej. Są to podmioty głównie z sektora usług lub przetwórstwa spożywczego. Wśród podmiotów prawnych występują spółka z ograniczoną odpowiedzialnością, spółka jawna i spółka cywilna. Sektor publiczny stanowią gminy i powiat (12 podmiotów).

Stowarzyszenie „Dziedzictwo i Rozwój” jest partnerstwem trójsektorowym. W szeregach LGD znajdują się mieszkańcy - przedstawiciele wszystkich gmin objętych LSR.

Ponad 86% członków w Lokalnej Grupie Działania stanowią partnerzy społeczni oraz gospodarczy. Poza tym w Stowarzyszeniu zachowana jest równowaga płci, jak również zapewniony udział młodych ludzi.

Tabela nr 1. Członkowie LGD z podziałem na Gminy.

Lp.	Gmina	Sektor publiczny	Sektor gospodarczy	Sektor społeczny
1.	Ciepielów	1	2	2
2.	Gózd	1	1	2
3.	Jastrzębia	1	1	2
4.	Jedlnia - Letnisko	1	2	1
5.	Kazanów	1	1	3
6.	Pionki g.	1	1	2
7.	Pionki m.	1	1	1
8.	Policzna	1	3	3
9.	Przyłęk	1	1	1
10.	Teczów	1	3	1
11.	Zwoleń	2	5	47
RAZEM		12	21	65

W celu jak najlepszego wykorzystania zasobów i poprawy jakości życia na terenie LGD, do współpracy zapraszane są również instytucje i podmioty funkcjonujące na obszarze LGD, które identyfikują się z celami stowarzyszenia, jednakże pozostają partnerami Stowarzyszenia na podstawie umowy współpracy. Proces budowania partnerstwa ciągle trwa, a Stowarzyszenie „Dziedzictwo i Rozwój” zakłada możliwość rozszerzenia składu LGD poprzez przyjęcie nowych członków wyrażających gotowość realizacji celów statutowych oraz współpracy na rzecz rozwoju obszarów wiejskich objętych LSR.

Właściwa struktura LGD ze względu na sektory pozwala m.in. na inicjowanie działań na rzecz poprawy zatrudnienia i tworzenia miejsc pracy. Reprezentacja sektora gospodarczego daje pewną szansę na tworzenie nowych miejsc pracy, co jest jednym z najważniejszych celów LSR. Znaczna liczba podmiotów z sektora publicznego i społecznego umożliwia przeciwdziałanie ubóstwu i wykluczeniu społecznemu, jak i pozwala na podejmowanie działań z zakresu ekonomii społecznej i usług społecznych świadczonych w interesie ogólnym. Obecna struktura LGD daje również szansę na rewitalizację fizyczną, gospodarczą i społeczną na obszarach miejskich i wiejskich poprzez stworzenie mieszkańcom, w tym również osobom znajdującym się w niekorzystnej sytuacji, szansy na podejmowanie oddolnych inicjatyw umożliwiających realizację określonych w LSR celów.

Realizacja dotychczasowych działań LGD przyczyniła się do poprawy jakości życia mieszkańców obszaru, miała wpływ na aktywizację społeczną oraz rozwój gospodarczy. Wszystkie działania były podejmowane dla naszego społeczeństwa przy jego aktywnym udziale, zgodnie ze zgłaszanymi w różnych formach swoje potrzeby i propozycje na każdym etapie przygotowania i realizacji zadań poszczególnych programów.

4. Ogólna informacja o składzie organu decyzyjnego

Organem decyzyjnym Stowarzyszenia „Dziedzictwo i Rozwój” jest Rada, która w swej strukturze odzwierciedla wymogi partnerstwa trójsektorowego. W składzie organu decyzyjnego znajduje się przynajmniej jeden: przedsiębiorca, kobieta, przedstawiciel OSP, przedstawiciel seniorów i sołtys. Rada liczy 11 członków, w tym:

- 3 członków reprezentuje sektor publiczny, co stanowi 27,27 % składu Rady;
- 2 członków reprezentuje sektor gospodarczy, co stanowi 18,18 % składu Rady;
- 6 członków reprezentuje sektor społeczny, co stanowi 54,54% składu Rady.

W ramach sektora publicznego, społecznego ani gospodarczego nie istnieje żadna pojedyncza grupa interesu, która kontrolowałaby proces podejmowania decyzji w sprawie wyboru. Rada została powołana zgodnie z § 19 Statutu Stowarzyszenia „Dziedzictwo i Rozwój” Zgodnie z procedurami oceny wniosków LGD prowadzi Rejestr interesów Członków Rady LGD, który pozwala na identyfikację charakteru powiązań z wnioskodawcami i projektami.

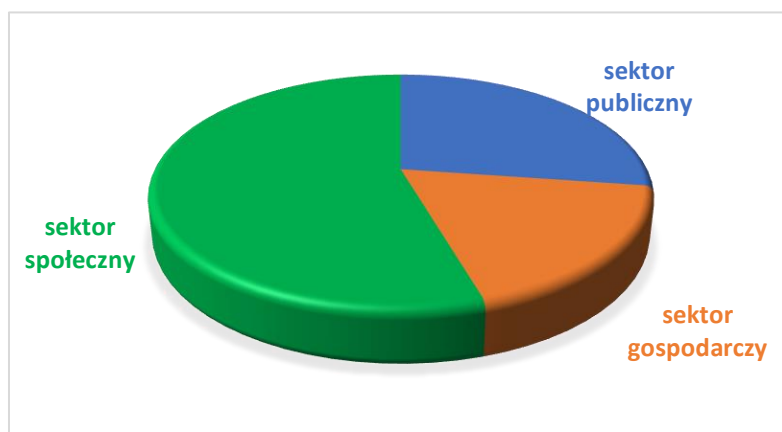
4.1 Poziom decyzyjny – rada

W skład Rady wchodzi przedstawiciele wszystkich trzech sektorów: społecznego, gospodarczego i publicznego. Sposób powoływania i zmiany w składzie organu decyzyjnego LGD określa Statut Stowarzyszenia.

Zgodnie z zapisami statutowymi żaden z członków Rady nie może być członkiem Zarządu i Komisji Rewizyjnej oraz pracownikiem Biura LGD.

Rada jest wybierana przez Walne Zebranie Członków Stowarzyszenia, spośród członków zwyczajnych tego zebrania. W wyniku wyborów uzupełniających przeprowadzonych podczas Walnego Zebrania Członków, w dniu 26 kwietnia 2023 roku struktura Rady ukształtuje się następująco:

- 1) Przedstawiciele sektora społecznego 6 osób
- 2) Przedstawiciele sektora gospodarczego 2 osoby
- 3) Przedstawiciele sektora publicznego 3 osoby

Rada ma kompetencje ściśle określone i odnoszące się przede wszystkim do wyboru operacji (projektów) do dofinansowania ze środków pozostających w dyspozycji LGD do realizacji w ramach wdrażania Lokalnej Strategii Rozwoju. Decyzje Rady są jawne – podaje się je do publicznej wiadomości wraz z procedurami podejmowania decyzji. Szczegółowe regulacje dotyczące wyboru operacji oraz zasady i procedury funkcjonowania organu decyzyjnego zawarte są w Regulaminie Rady Stowarzyszenia „Dziedzictwo i Rozwój” w Zwoleniu. Dokument ten zapewnia przejrzystość decyzji podejmowanych przez Radę, określa quorum, (co najmniej 50% członków Rady musi być obecnych na posiedzeniu Rady), możliwość powoływania ze swojego grona komisji o określonych kompetencjach. Regulamin zawiera także zapisy gwarantujące *bezstronność oceny operacji* oraz procedurę *wyłaczenia członka Rady* z udziału w dokonywaniu wyboru operacji. Każdorazowo podczas podejmowania decyzji przez Radę, sprawdzane jest zachowanie *parytetu sektorowości* (ani władze publiczne, ani żadna pojedyncza grupa sektora interesu, nie kontrolują procesu podejmowania decyzji w sprawie wyboru). Nie upoważnia się ponadto osób trzecich do udziału w podejmowaniu decyzji, funkcje członków rady są pełnione osobiście. Dbając o prawidłowość wyborów dokonywanych przez członków rady podejmuje się działania dyscyplinujące wobec członków, którzy systematycznie nie biorą udziału w posiedzeniach rady lub też podczas dokonywania oceny wniosków nie stosują zatwierdzonych kryteriów (dokonują oceny w sposób niezgodny z treścią kryteriów oceny). Wybór operacji, które mają być realizowane w ramach LSR, dokonywany jest w formie uchwały Rady podjętej zwykłą większością głosów przy obecności, co najmniej połowy członków uprawnionych do głosowania. Wyniki oceny wniosków podawane są do publicznej wiadomości poprzez zamieszczenie ich na stronie internetowej LGD.

Tabela nr 2: Skład Rady Stowarzyszenia.

Lp.	Imię i nazwisko/ Nazwa Instytucji	Nazwa reprezentowanej gminy	Grupa interesu sektorów	Funkcja w strukturze Rady
1.	Borek Mariusz	Ciepielów	publiczny	Przewodniczący Rady Stowarzyszenia
2.	Gmina Tczów	Tczów	publiczny	Zastępca Przewodniczącego Rady Stowarzyszenia
3.	NELBA Anna Kapusta	Jastrzębia	gospodarczy	Członek Rady Stowarzyszenia
4.	Król Robert	Kazanów	społeczny	Członek Rady Stowarzyszenia
5.	Lidia Wierzbička	Pionki m.	społeczny	Członek Rady Stowarzyszenia

6.	Rojek Grażyna	Pionki g.	społeczny	Członek Rady Stowarzyszenia
7.	OSP w Grabowie nad Wisłą	Przyłęk	społeczny	Członek Rady Stowarzyszenia
8.	Katarzyna Wargacka	Policzna	publiczny	Członek Rady Stowarzyszenia
9.	Karolik Marian	Kazanów	społeczny	Członek Rady Stowarzyszenia
10.	Firma Handlowo Usługowa Inter Grzegorz Świątek	Zwoleń	gospodarczy	Zastępca Przewodniczącego Rady Stowarzyszenia
11.	Iwańska Aneta	Gózd	społeczny	Członek Rady Stowarzyszenia

Skład organu decyzyjnego wskazuje, że ani władze publiczne, ani żadna pojedyncza grupa interesu, nie będzie kontrolowała procesu podejmowaniu decyzji w sprawie wyboru. **W składzie Rady Stowarzyszenia znajdują się przedstawiciele wszystkich trzech sektorów** (społeczny, gospodarczy i publiczny) **kobiety, soltys, przedstawiciele OSP**. Osoby te posiadają kwalifikacje przydatne do dokonywania oceny i wyboru operacji. Członkowie Rady uczestniczyli w serii szkoleń dotyczących podejścia Leader oraz Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007 – 2013 oraz 2014-2020, posiadają wiedzę i doświadczenie nie tylko dotyczące obszarów wiejskich, ale także innych projektów współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej.

4.2. Charakterystyka rozwiązań stosowanych w procesie decyzyjnym

Podział kompetencji pomiędzy poszczególnymi organami Stowarzyszenia „Dziedzictwo i Rozwój” zapewnia rozdział funkcji decyzyjnej od zarządczej. Najważniejsze z punktu widzenia LGD decyzje, tj. wybór operacji objętych dofinansowaniem w ramach wdrażania LSR zgodnie ze Statutem są wyłączną kompetencją Rady, a inne istotne decyzje, takie jak: uchwalanie kierunków i programu działania Stowarzyszenia, wybór i odwoływanie członków Zarządu, Komisji Rewizyjnej i Rady, rozpatrywanie i zatwierdzanie rocznych sprawozdań finansowych, sprawozdań Zarządu i Komisji Rewizyjnej, uchwalanie zmian Statutu oraz wiele innych kompetencji posiada Walne Zebranie Członków.

Osoby wchodzące w skład Rady są przedstawicielami trzech sektorów, zostały one odpowiednio przeszkolone i posiadają doświadczenie związane z oceną projektów realizowanych w ramach podejścia LEADER. W celu podniesienia wiedzy i kompetencji członkowie Rady mają obowiązek uczestniczenia w adekwatnych szkoleniach. Szczegółowe zasady funkcjonowania Rady, w tym obowiązek posiadania i uaktualniania wiedzy członków Rady na temat wdrażania LSR w ramach PS WPR wynikającej z przepisów prawa, Statutu Stowarzyszenia, regulaminów i uchwał jego organów określa regulamin Rady. Z kolei szczegółowe zasady funkcjonowania pozostałych organów LGD regulują odpowiednie regulaminy Walnego Zebrania Członków, Zarządu oraz Biura i Komisji Rewizyjnej.

Bieżącą obsługę działalności Stowarzyszenia prowadzi Biuro LGD. Personel biura zatrudniany jest przez Zarząd LGD. Organ ten również dostosowuje skład osobowy biura do realnych potrzeb LGD, a także jego możliwości finansowych i organizacyjnych.

Pracownicy biura dzięki zdobytej w poprzednich okresach programowania wiedzy i doświadczeniu gwarantują profesjonalną obsługę, zarówno organów LGD jak i beneficjentów realizujących poszczególne projekty. Zakres i podział obowiązków oraz opis stanowisk prezentuje Regulamin Biura. Pracownicy biura ponadto mają w zakresie obowiązków prowadzenie doradztwa w przygotowaniu dokumentacji aplikacyjnych, pomoc beneficjentom w rozliczaniu projektów realizowanych w ramach wdrażania LSR, monitorowanie i przygotowanie raportów dotyczących realizacji poszczególnych działań objętych Lokalną Strategią Rozwoju oraz współpracę z przedsiębiorcami, lokalną społecznością i przedstawicielami sektora publicznego. Pracownicy biura w celu podniesienia wiedzy i kompetencji uczestniczą w niezbędnych szkoleniach.

Zgodnie z Regulaminem Biura LGD przewiduje się zatrudnienie innych osób niż wymienione w zależności od potrzeb i rozwoju Stowarzyszenia.

Zarówno pracownicy LGD, jak i jej członkowie posiadają bardzo duże doświadczenia w realizacji operacji lub działań, w których były i są podejmowane przedsięwzięcia z zakresu wdrażania LSR. Podmioty wchodzące w skład Lokalnej Grupy Działania charakteryzują się doświadczeniem zdobytym podczas realizacji różnych operacji związanych z rozwojem obszarów wiejskich. Członkowie reprezentują różne sektory zrzeszone w LGD, zatem część ma większe doświadczenie w projektach dotyczących przedsiębiorczości, inni zaś w zakresie infrastruktury. Spośród członków LGD największe doświadczenie w zakresie realizacji operacji współfinansowanych ze środków unijnych posiadają poszczególne samorządy. W każdej z nich realizowane były projekty infrastrukturalne w ramach Osi 3 i 4 PROW oraz PROW 2014-2020. Warto dodać, że również osoby fizyczne będące członkami LGD posiadają

doświadczenie w realizacji tego typu operacji, w których wdrażanie były włączone na przykład, jako członkowie stowarzyszeń, do których należą. Zaangażowanie na rzecz polepszenia jakości życia na terenie objętym Lokalną Strategią Rozwoju jest wspólne i ogromne.

4.3. Dokumenty regulujące funkcjonowanie LGD

LGD Stowarzyszenie „Dziedzictwo i Rozwój” wykonuje swoje zadania na podstawie Statutu, który uchwalony i zmieniany jest przez Walne Zebranie Członków. W tym dokumencie określono m.in.: cele działania Stowarzyszenia, sposób realizacji celów, zasady nabywania i utraty członkostwa w Stowarzyszeniu oraz jego organach, władze Stowarzyszenia, sposób rozwiązania Stowarzyszenia. Kadencja Rady, Zarządu i Komisji Rewizyjnej wynosi 4 lata.

Pozostałymi dokumentami wewnętrznymi regulującymi zasady działania Stowarzyszenia są:

1. **Regulamin Walnego Zebrania Członków Stowarzyszenia „Dziedzictwo i Rozwój”** w Zwoleniu uchwalony i zmieniany przez Walne Zebranie Członków, określający m.in. sprawy wyborcze, odwołanie członków władz i wybory uzupełniające, zakres zadań organów Walnego Zebrania Członków. Walne Zebranie Członków tworzą wszyscy członkowie zwyczajni Stowarzyszenia. Do kompetencji Walnego Zebrania Członków należy m.in.: uchwalanie kierunków i programu działania Stowarzyszenia, uchwalanie zmian Statutu czy uchwalanie regulaminu obrad Walnego Zebrania Członków.
2. **Regulamin Zarządu Stowarzyszenia „Dziedzictwo i Rozwój”** uchwalony i zmieniany przez Walne Zebranie Członków, określający m.in. zadania Zarządu, organizację pracy i posiedzeń Zarządu. Zarząd Stowarzyszenia składa się z Prezesa, dwóch Wiceprezesów, Skarbnika i od 1 do 6 innych Członków Zarządu. Zarządowi Stowarzyszenia powierzono funkcje typowo zarządcze, takie jak: kierowanie całokształtem działalności Stowarzyszenia, reprezentowanie Stowarzyszenia na zewnątrz i działanie w jego imieniu, koordynowanie realizacji LSR, czy opracowywanie wniosków o dofinansowanie, zatwierdzanie LSR, oraz dokonywanie w niej zmian i ustalanie regulaminu Biura Stowarzyszenia.
3. **Regulamin Rady Stowarzyszenia**, zatwierdzany przez Zarząd Stowarzyszenia, określający m.in.: szczegółowe zasady zwoływania i organizacji posiedzeń Rady, szczegółowe rozwiązania dotyczące wyłączenia z oceny operacji, szczegółowe zasady podejmowania decyzji w sprawie wyboru operacji, zasady protokołowania posiedzeń organu decyzyjnego, zasady wynagradzania członków organu decyzyjnego. Zmian w regulaminie może dokonać Zarząd na wniosek Prezesa Zarządu lub 5 członków Rady. Rada Stowarzyszenia składa się z 11 członków wybieranych przez Walne Zebranie Członków. Rada pracuje w oparciu o Regulamin Rady. Najważniejsze z punktu widzenia LGD decyzje, tj. wybór operacji objętych dofinansowaniem w ramach wdrażania LSR zgodnie ze Statutem są wyłączną kompetencją Rady.
4. **Regulamin Biura Stowarzyszenia**, ustalany i zmieniany przez Zarząd Stowarzyszenia, określający m.in.: uprawnienia kierownika biura, opis precyzujący podział zadań na poszczególnych stanowiskach, zasady udostępniania informacji będących w dyspozycji LGD uwzględniające zasady bezpieczeństwa informacji i przetwarzania danych osobowych, schemat organizacyjny biura.
5. **Regulamin Komisji Rewizyjnej** uchwalony przez Walne Zebranie Członków, określający m.in. szczegółowe zasady zwoływania i organizacji posiedzeń Komisji, zasady prowadzenia działań kontrolnych, zasady protokołowania posiedzeń. Komisja Rewizyjna składa się z Przewodniczącego, Wiceprzewodniczącego, Sekretarza i do 3 członków. Komisja Rewizyjna pełni funkcje typowo kontrolne.
6. **Polityka Bezpieczeństwa Ochrony Danych Osobowych** Stowarzyszenia „Dziedzictwo i Rozwój” w Zwoleniu, uchwalana i zmieniana przez Zarząd Stowarzyszenia. Dokument ten ma na celu zredukowanie możliwości wystąpienia negatywnych konsekwencji naruszeń bezpieczeństwa informacji tj.: naruszeń danych osobowych, naruszeń przepisów prawa oraz innych regulacji, utraty lub obniżenia reputacji Stowarzyszenia, strat finansowych ponoszonych w wyniku nałożonych kar, zakłóceń organizacji pracy spowodowanych nieprawidłowym działaniem systemów.

Rozdział II. Charakterystyka obszaru i ludności objętej wdrażaniem LSR

1. Opis obszaru.

Obszar objęty Lokalną Strategią Rozwoju Stowarzyszenia „Dziedzictwo i Rozwój” obejmuje 11 gmin, które obszarowo są spójne i tworzą zwarty geograficznie obszar, graniczą ze sobą w bezpośrednim sąsiedztwie w południowo - wschodniej części województwa mazowieckiego. Gminy te wchodzi w skład trzech powiatów tj. lipskiego: (Ciepielów), radomskiego (Gózd, Jastrzębia, Jedlnia-Letnisko, Pionki gmina, Pionki miasto) oraz zwoleńskiego (Kazanów, Policzna, Przylęk, Tczów, Zwoleń).

Powierzchnia tego obszaru wynosi **1 190,00 km²** (118 949 ha), co stanowi 3,34% całkowitej powierzchni województwa mazowieckiego. W porównaniu do poprzedniego okresu obszar nie uległ zmianie, ale wszelkie dane począwszy od liczby ludności poprzez gęstość zaludnienia aż do salda migracji zostały zaktualizowane. Aktualnie na obszarze działania LGD „Dziedzictwo i Rozwój” mieszka **96 768** osób.

Tabela nr 3. Gminy należące do Stowarzyszenia „Dziedzictwo i Rozwój”

Lp.	Gmina	Identyfikator gminy	Jednostka administracyjna		Powierzchnia w km ² 2020	Liczba ludności 2020
			typ gminy	powiat		
1.	Ciepielów	1409022	wiejska	lipski	135	5323
2.	Gózd	1425022	wiejska	radomski	78	9162
3.	Jastrzębia	1425042	wiejska	radomski	90	7155
4.	Jedlnia - Letnisko	1425063	miejsko-wiejska	radomski	66	13395
5.	Kazanów	1436012	wiejska	zwoleński	95	4370
6.	Pionki g.	1425082	wiejska	radomski	230	9770
7.	Pionki m.	1425011	miejska	radomski	18	16884
8.	Policzna	1436022	wiejska	zwoleński	113	5303
9.	Przylęk	1436032	wiejska	zwoleński	131	5959
10.	Tczów	1436042	wiejska	zwoleński	72	4835
11.	Zwoleń	1436053	miejsko-wiejska	zwoleński	162	14612
RAZEM					1 190	96 768

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS z 31.12.2020 r.

Obszar objęty LSR tworzy 11 gmin z trzech powiatów (lipski, radomski oraz zwoleński): Gmina Ciepielów, Gmina Gózd, Gmina Jastrzębia, Gmina Jedlnia – Letnisko, Gmina Kazanów, Gmina Miasto Pionki, Gmina Pionki, Gmina Policzna, Gmina Przylęk, Gmina Tczów oraz Gmina Zwoleń, które leżą w południowo - wschodniej części województwa mazowieckiego. Powierzchnia tego obszaru wynosi łącznie **1 190,00 km²** (118 949 ha), co stanowi

3,34% całkowitej powierzchni województwa mazowieckiego. Obszar objęty LSR podzielony jest na 319 miejscowości, które stanowią 300 sołectw. Gęstość zaludnienia obszaru wynosi 81,32 os./km² i jest mniejsza od średniej krajowej (121 os./km²) i średniej wojewódzkiej (155 os./km²).

Pod względem administracyjnym większość gmin analizowanego obszaru to gminy wiejskie, wyjątek stanowi gmina Zwolen i Jedlnia-Letnisko, które są gminami miejsko-wiejskimi oraz Miasto Pionki - gmina miejska. Otaczają go powiaty: kozienicki z województwa mazowieckiego; starachowicki z województwa świętokrzyskiego; puławski z województwa lubelskiego.

Wszystkie gminy z racji spójności terytorialnej i usytuowania w pobliżu tras mają bardzo dobry układ komunikacyjny, przebiegające przez obszar LSR połączenia międzynarodowe (Wschód – Zachód) oraz korzystne dla zamieszkania i wypoczynku warunki przyrodnicze, dzięki ukształtowaniu terenu, z występującymi obszarami chronionymi, lasami oraz stawami i rzekami takimi jak: Zwolenka oraz Iłzanka.

Interesariuszami LGD są wszyscy mieszkańcy obszaru. Na podstawie badań ankietowych, spotkań konsultacyjnych oraz danych statystycznych obszaru zdiagnozowano grupy, które są szczególnie istotne z punktu widzenia realizacji LSR, a także zdefiniowano i opisano problemy, obszary interwencji odnoszących się do tych grup(osoby poszukujące pracy, seniorzy, kobiety, osoby do 25 roku życia).

Tabela nr 4. Podstawowe informacje o obszarze objętym LSR.

L.p.	Gmina	Powierzchnia w km ²	Gęstość zaludnienia w os./km ²	Liczba ludności (stan na 31.12.2020 r.)		Przyrost naturalny	Saldo migracji wewnętrznych na pobyt stały
				ogółem	w tym kobiety		
1.	Ciepielów	135	39	5323	2 667	-45	-6
2.	Gózd	78	118	9162	4 551	23	57
3	Jastrzębia	90	80	7155	3 542	9	7
4.	Jedlnia – Letnisko	66	204	13395	6 767	-16	44
5.	Kazanów	95	43	4370	2 130	-37	8
6.	Pionki m.	18	918	16884	8897	-129	-136
7	Pionki g.w.	230	43	9770	4 899	-47	4
8.	Policzna	113	47	5303	2 638	-52	-17
9.	Przyłek	131	45	5959	2990	-32	-29
10.	Tczów	72	67	4835	2 378	-10	-23
11.	Zwolen miejsko- wiejska	162	516	14612	7 427	-64	-98
Ogółem obszar LGD		1190	81,32	96 768	48 886	-400	-189
Woj. mazowieckie		35558	155	5517616	2876257	-10795	-64568

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS na dzień 31.12.2020 r.

Stan i struktura ludności pod względem wieku jest kluczowym czynnikiem decydującym o wielu kwestiach związanych m.in. z zasilaniem budżetu gmin i powiatu w podatki, kosztami edukacji czy wsparcia dla osób starszych. Obserwowana obecnie struktura ludności obszaru objętego LSR, jest pod kilkoma względami niekorzystna. Występowanie w większości gmin objętych działaniem LGD wyraźnie zaznaczonych niżów demograficznych sprawia, że zarówno rynek pracy, jak i rynek edukacyjny podlegają dużym zmianom. Tylko w gminie Gózd oraz Jastrzębia istnieje dodatni przyrost naturalny, w pozostałych gminach przyrost jest ujemny. Obserwowane w ostatnim okresie zmiany zachodzące w stylu życia, dotyczące wzorca rodziny, karier zawodowych oraz ruchy migracyjne mieszkańców, na niespotykaną wcześniej skalę, dodatkowo pogłębiają niekorzystne wpływy demografii na gospodarkę. Wskaźnikiem obrazującym niekorzystne zjawiska demograficzne jest ujemny przyrost naturalny.

Saldo migracyjne jest ujemne w przypadku 6 gmin należących do LGD w tym również 2 największe gminy należące do LGD „Dziedzictwo i Rozwój”: Zwolen i Miasto Pionki mają ujemny wskaźnik migracyjny na dość wysokim poziomie. Bardzo niepokojące jest, że wskaźnik ujemny wzrasta na przestrzeni lat. Poziom migracji ludności jest

spowodowany w większości ucieczką do większych ośrodków miast oraz za granicę. Dotyczy to przede wszystkim osób w wieku produkcyjnym, czynnych zawodowo, a także osób młodych legitymujących się wyższym wykształceniem.

Obszar gmin LGD posiada niewątpliwy potencjał mieszkalniczy, który w bardzo istotnym stopniu przekłada się na wzrost dochodów i wydatków inwestycyjnych gmin oraz atrakcyjności gospodarczej, ale należy dążyć do jego zrównoważonego rozwoju. Przyciąganie nowych mieszkańców wpływa bowiem na konieczność zapewnienia właściwej integracji społeczno-kulturalnej. Dane przestrzennej zmiany liczby mieszkańców ukazują również, że wyludnianie się części gmin, w szczególności wsi położonych daleko do centrum regionu – wyjazdy młodych, osób poza obszar LGD – stanowią jedno z najważniejszych wyzwań rozwojowych stojących przed partnerstwem LGD.

Struktura wieku ludności jest bardzo zbliżona na obszarze realizacji LSR i w województwie mazowieckim. Wysoki udział ludzi młodych w ludności ogółem zapewnia zrównoważoną proporcję między liczbą ludności czynnej zawodowo, a liczbą ludności korzystającą ze świadczeń społecznych lub będącą na utrzymaniu czynnych zawodowo. Analizując strukturę wieku ludności omawianego obszaru, wyróżniono jej podstawowe kategorie, istotne z punktu widzenia rynku pracy i zasobów siły roboczej:

- ludność w wieku produkcyjnym, w tym: kobiety 18-59 lat, mężczyźni 18-64 lata,
- ludność w wieku poprodukcyjnym, w tym: kobiety 60 lat i więcej, mężczyźni 65 lat i więcej

W każdej gminie da się zauważyć konsekwentny spadek udziału osób w wieku przedprodukcyjnym oraz wzrost udziału osób w wieku niemobilnym. Zachodzące zmiany demograficzne będą nasilać to drugie zjawisko, w związku z czym pojawia się konieczność przywiązywania szczególnej uwagi do ludności w tej grupie wieku tj. młodzieży oraz osób starszych. Tylko w 3 gminach: Gózd, Jedlnia Letnisko i Zwoleń widać, że na przestrzeni lat wzrosła liczba osób w wieku produkcyjnym, w pozostałych gminach zmalała dość znacznie.

Tabela nr 5. Podstawowe informacje o obszarze objętym LSR.

L.p.	Gmina	Liczba osób bezrobotnych Ogółem osoba	Liczba osób w wieku produkcyjnym rok 2020	Liczba osób w wieku produkcyjnym rok 2013	Liczba ludności w wieku poprodukcyjnym - seniorzy 2020	Liczba ludności w wieku poprodukcyjnym - seniorzy 2013
1.	Ciepielów	312	3131	3511	1162	1132
2.	Gózd	691	5641	5532	1361	1006
3.	Jastrzębia	365	4262	4310	1278	963
4.	Jedlnia – Letnisko	759	8028	8011	2546	1833
5.	Kazanów	236	2599	2857	878	810
6.	Pionki m.	1050	9607	12587	4742	3773
7.	Pionki g.w.	765	5985	6389	1913	1621
8.	Policzna	276	3186	3640	1184	1116
9.	Przyłęk	221	3533	3868	1323	1239
10.	Tczów	246	2877	3082	887	726
11.	Zwoleń	1207	12919	9718	5109	2707
Ogółem obszar LGD		6 128	61 768	63 505	22 383	16 926

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS, Bank Danych Lokalnych.

Jeżeli tendencje demograficzne, które można zaobserwować - migracje do większych ośrodków miast i za granicę, a w konsekwencji malejący poziom ludności w wieku produkcyjnym, a wzrastająca liczba osób w wieku poprodukcyjnym, będą się wciąż utrzymywać to w dłuższej perspektywie struktura zatrudnienia ulegnie negatywnym zmianom. Zahamowanie tendencji spadkowych liczby ludności wystąpić może w przypadku intensywnego tworzenia nowych miejsc pracy na terenie gmin oraz prowadzenie działań skierowanych na wzmocnienie pozycji rodziny i inwestowanie w zdrowie oraz wychowanie i edukację dzieci i młodzieży, co będzie skutkowało podwyższeniem

jakości kolejnych generacji, a w długim okresie może również pozytywnie wpłynąć na przyrost demograficzny. Migracja zagraniczna jest główną bolączką obszaru, w opinii jego mieszkańców.

Na podstawie powyższej tabeli widać również że na przestrzeni lat na całym obszarze LGD wzrosła znacząco liczba seniorów z 16 926 osób w 2013 roku aż do 22 383 osób w roku 2022. Ze względu na to zgłaszają oni coraz większą potrzebę korzystania z usług aktywizujących w poszczególnych gminach, potrzebę doposażenia lub wybudowania miejsc spotkań (świetlic, domów ludowych, remiz, bibliotek).

Ze względu na włączenie w działania Stowarzyszenia osób z grup o niekorzystnej sytuacji dokonano analizy ilości osób bezrobotnych, kobiet, a także osób w wieku produkcyjnym (młodzi mieszkańcy LGD) oraz w wieku poprodukcyjnym (seniorzy) ze względu na działania zmierzające do realizacji ich potrzeb. Mieszkańcy terenu LGD stanowią zarówno potencjał obszaru, ale także to właśnie do nich skierowane są cele, które będzie realizować Stowarzyszenie „Dziedzictwo i Rozwój”.

2. Spójność obszaru.

Obszar objęty działaniami Stowarzyszenia „Dziedzictwo i Rozwój” wyróżnia przede wszystkim rolniczy charakter, możliwości turystyczne, tradycje kulturowe i historyczne. Mieszkańcy zaangażowani są w działania w organizacjach pozarządowych. Brak jest dużych zakładów przemysłowych, co wiąże się z tym, że żywność produkowana na tym terenie (zboża, warzywa, owoce) jest czysta ekologicznie. Na terenie istnieje dużo małych przedsiębiorstw usługowych.

2.1. Spójność geograficzna i administracyjna

Lokalna Grupa Działania „Dziedzictwo i Rozwój” obejmuje swoim zasięgiem teren jedenastu gmin, które zlokalizowane są w województwie mazowieckim, w trzech powiatach: lipskim, radomskim i zwoleńskim. Wszystkie gminy z racji spójności terytorialnej i usytuowania w pobliżu tras komunikacyjnych, a także panujących warunków przyrodniczych - dzięki ukształtowaniu terenu, z występującymi obszarami chronionymi, lasami oraz stawami i rzekami takimi jak: Zwolenka oraz Iżanka, mają korzystne warunki dla zamieszkania i wypoczynku. Na terenie LGD występują rzadkie okazy drzew wpisanych do Rejestru Konserwatora Przyrody oraz spotkać można różne gatunki roślin i ptaków, z których część jest pod ochroną. Ze względu na położenie i bogactwo przyrodnicze obszar objęty LSR jest predestynowany do rozwoju różnorodnych form aktywności turystycznej i rekreacji.

2.2. Spójność przyrodnicza

Obszar LGD ma charakter rolniczy, brak jest zanieczyszczeń przemysłowych, dzięki czemu obszar LGD jest niezwykle atrakcyjny dla turystów ceniących czyste środowisko. Krajobraz urozmaicają kompleksy leśne stanowiące blisko 28% powierzchni. (*Źródło: Bank Danych Lokalnych*).

Obszar LGD charakteryzuje się występowaniem wielu bardzo cennych obszarów chronionych o unikatowej wartości. Są to: **Kozienicki Park Krajobrazowy**, obszary chronione lub rezerваты: na obszarze Parku zlokalizowanych jest łącznie **15 rezerwatów przyrody** z nawet 200-letnim drzewostanem oraz **263 obiektów przyrody ożywionej** podlegających ochronie, użytki ekologiczne mające znaczenie dla zachowania unikatowych zasobów genowych i typów środowisk, liczne pomniki przyrody np.: dęby szypułkowate, lipy drobnolistne, topole białe, robinia akacjowa, i wiele innych.

Gminy należące do Stowarzyszenia są w znacznej części gminami wiejskimi, gdzie gospodarstwa rolne prowadzone są w głównej mierze metodami tradycyjnymi. Dodatkowo brak rozwiniętego przemysłu sprawia, że środowisko nie zostało niekorzystnie przekształcone w wyniku ingerencji człowieka. Tym samym obszar ten posiada warunki dla rozwoju funkcji turystycznych, rekreacyjnych oraz osadniczych.

Cechy przyrodnicze integrujące obszar:

- krajobraz typowo rolniczy
- wysoka lesistość
- bogactwo flory i fauny leśnej
- wiele pomników przyrody
- czyste powietrze
- zbiorniki wodne
- duża powierzchnia obszarów chronionych.

Wszystkie wymienione wyżej czynniki występują na terenie każdej gminy wchodzącej w skład Stowarzyszenia „Dziedzictwo i Rozwój”. Obszar jest przez to jednolity przyrodniczo, co pozwala na wprowadzanie podobnych rozwiązań i pomysłów.

2.3. Spójność historyczno - kulturowa

Zgodność lokalnych zwyczajów i obyczajów ludowych będących efektem silnego wpływu Kościoła Katolickiego oraz przestrzenne sąsiedztwo gmin przemawia za wzajemnym przenikaniem się różnych elementów kulturowych. Zbieżne losy historii, czasy wojen i niepokojów, które dotknęły w tym samym zakresie obszar jedenastu gmin wpłynęły na jednolitość dziedzictwa historycznego.

Dziedzictwo kulturowe jest zaraz po zasobach środowiska naturalnego cennym atutem obszaru. Elementy charakterystyczne dla obszaru działania Stowarzyszenia „Dziedzictwo i Rozwój” pod względem kulturalnym związane są z postaciami sławnych ludzi, którzy żyli i działali na opisywanym terenie poszczególnych gmin. O spójności decyduje również unikalne dziedzictwo kulturowe związane z postaciami Jana Kochanowskiego i Jacka Malczewskiego.

Spójność historyczna i kulturowa obszaru:

- wspólne korzenie i podobne doświadczenia historyczne,
- dominacja osadnictwa rolniczego,
- występowanie obiektów o dużej wartości historycznej i kulturowej,
- duża ilość zabytków sakralnych,
- działalność Ochotniczej Straży Pożarnej i Kół Gospodyń Wiejskich,
- działalność zespołów amatorskich odnoszących się do kultury i lokalnej tradycji.

Mieszkańcy obszaru zdają sobie sprawę ze wspólnych korzeni, na ich terenach obchodzi się podobne święta, wszystko to świadczy o spójności tego regionu. Wspólne tradycje kulturowe i historyczne wzmacniają zintegrowany charakter działań Stowarzyszenia „Dziedzictwo i Rozwój”.

2.4. Spójność gospodarcza

Z wyjątkiem gminy miejskiej Pionki oraz gmin miejsko - wiejskich Zwolen i Jedlnia – Letnisko wszystkie gminy należące do Stowarzyszenia to gminy wiejskie o charakterze rolniczym. Oprócz działalności rolniczej mieszkańcy prowadzą również różnego rodzaju działalność nierolniczą - handlową, usługową oraz budowlaną.

Lokalna Grupa Działania Stowarzyszenie „Dziedzictwo i Rozwój” ma olbrzymi potencjał do wykorzystania. Bogate tradycje kulturowe, wyjątkowo interesujące położenie geograficzne, liczne walory środowiskowe sprawiają, iż istnieje wiele możliwości działania.

Jedna czwarta powierzchni LGD pokryta jest lasami, co stwarza doskonałe warunki dla wypoczynku. Ponadto, wysoki odsetek podmiotów gospodarczych świadczących drobne usługi oraz handel detaliczny sprawia, że łatwo będzie dostosować się mieszkańcom z gmin tworzących LGD do nowego profilu gospodarki.

Rozwój gospodarczy obszaru przebiega zgodnie z koncepcją zrównoważonego rozwoju, a tym samym zasoby środowiska naturalnego stanowią cenny element wpływający na rozwój regionu i jego funkcji turystyczno - rekreacyjnej. Charakter gmin świadczy o dużym udziale gospodarstw rolnych w lokalnej gospodarce. W zakresie rozwoju przedsiębiorczości dominującym sektorem są drobni przedsiębiorcy, których działalność nie wpływa negatywnie na stan środowiska naturalnego. Prywatne inicjatywy gospodarcze wykraczające poza rolnictwo są największą szansą na wykorzystanie potencjału zawodowego i wyhamowanie migracji społeczności lokalnej.

Wszyscy partnerzy Stowarzyszenia „Dziedzictwo i Rozwój” mają podobny potencjał ekonomiczny, jakość życia mieszkańców oscyluje wokół tego samego poziomu. Również problemy, które występują na tym obszarze są podobne, dlatego partnerstwo jest bardzo dobrym sposobem na ich rozwiązanie. Gminy zdają sobie sprawę, że razem (wzajemnie się wspierając i doradzając sobie) mogą działać dużo więcej niż pojedynczo. Również sektory, które mają szansę w przyszłości rozwinąć się, są dla każdego z partnerów podobne.

ROZDZIAŁ III. Partycypacyjny charakter LSR

Lokalna Strategia Rozwoju LGD „Dziedzictwo i Rozwój” została przygotowana przez pracowników Biura LGD, ze wsparciem eksperta zewnętrznego. Na każdym etapie jej opracowania - w proces konsultacji społecznych zaangażowani byli przedstawiciele środowisk lokalnych z wszystkich sektorów, ze szczególnym uwzględnieniem przedstawicieli grup w niekorzystnej sytuacji. LSR została przygotowana etapami, z których pierwsze miały charakter analityczno-badawczy, a kolejne planistyczny. W pierwszej części wykorzystano dostępne i aktualne źródła danych w postaci opracowań statystycznych, baz danych, artykułów w czasopiśmie i źródłach on-line, a także badań własnych Lokalnej Grupy Działania. Przy określaniu metod partycypacji wzięto pod uwagę fakt, że to mieszkańcy są najlepszym źródłem wiedzy o danej społeczności i jej problemach, znają najbliższe otoczenie,

posiadają informacje niedostępne np. dla władz lokalnych. Oparto się również na wynikach ewaluacji zewnętrznej oraz badań własnych prowadzonych na potrzeby sprawozdań z realizacji LSR w okresie programowania 2014-2020. Przeprowadzono wywiady z członkami społeczności aktywnymi na polu działalności lokalnej, szersza grupa osób została także poproszona o wypełnienie ankiet diagnostycznych. Kwestionariusze ankietowe wypełniło 466 mieszkańców terenu LGD. W ten sposób nastąpiła wstępna identyfikacja problemów, która następnie została pogłębiona poprzez spotkania ze społecznością lokalną. Wstępna identyfikacja pozwoliła na właściwe moderowanie spotkań ze społecznością i zapewnienie uwzględnienia w dyskusji wszystkich potencjalnych problemów lokalnych. LSR została przygotowana w sposób partycypacyjny, z dbałością o równy wpływ przedstawicieli publicznych i prywatnych lokalnych interesów społeczno-gospodarczych. Aby to umożliwić, zdecydowano o przeprowadzeniu dużej liczby spotkań dostosowanych do możliwości czasowych wszystkich potencjalnych uczestników. Stąd spotkania były zorganizowane w wielu lokalizacjach znajdujących się na terenie działania LGD, a także w siedzibie Stowarzyszenia „Dziedzictwo i Rozwój”. Głównymi formami włączania mieszkańców: rolnicy, przedsiębiorcy, jednostki samorządu terytorialnego, osoby fizyczne, organizacje pozarządowe, jednostki kultury, nieformalne zrzeszenia społeczne, kościoły i parafie, beneficjenci działań PROW 2014 - 2020, potencjalni beneficjenci kolejnej perspektywy finansowej UE; w tym również osoby ze zdefiniowanych grup w niekorzystnej sytuacji, szczególnie w kontekście dostępu do rynku pracy: kobiety, osoby poszukujące pracy, a także osoby młode i seniorzy - w proces przygotowywania LSR są wykorzystane w tym celu techniki partycypacyjne. Poniżej przedstawiono opis metod angażowania społeczności lokalnej w przygotowanie LSR, z określeniem grup docelowych, do których metody te są skierowane, w rozbiciu na kluczowe etapy: 1. Diagnoza i analiza SWOT, 2. Określanie celów i wskaźników w odniesieniu do opracowania LSR oraz opracowanie planu działania, 3. Opracowanie zasad wyboru operacji i ustalania kryteriów wyboru, 4. Opracowanie zasad monitorowania i ewaluacji, 5. Przygotowanie planu komunikacyjnego w odniesieniu do realizacji LSR. Na każdym kluczowym etapie opracowywania LSR wykorzystywano co najmniej 4 metody partycypacji społecznej, a zebrane wnioski i dane z konsultacji społecznych przeprowadzonych na obszarze LGD zostały wykorzystane do opracowania poszczególnych rozdziałów dokumentu.

1. Diagnoza i analiza SWOT

W pracę na omawianym etapie zostali zaangażowani, na równych zasadach i przy w miarę zachowanych proporcjach, przedstawiciele wszystkich sektorów, na których oparte jest działanie LGD, tj. przedstawiciele sektora społecznego, publicznego i gospodarczego. Zastosowano następujące metody: 1. Analiza danych zastanych, zawierających informacje o zasobach obszaru, warunkach do rozwoju przedsiębiorczości, strukturze lokalnej społeczności, problemach rynku pracy czy potencjalnych grupach osób w niekorzystnej sytuacji. Analiza w oparciu o dokumenty własne, ewaluację realizacji LSR w poprzednim okresie programowania, badania, publikacje oraz dane GUS, PUP, GOPS, MOPS, PCPR, pozwoliła określić potencjał oraz wstępnie zdefiniować problemy obszaru planowanego do objęcia LSR. 2. Spotkania informacyjno-konsultacyjne - poświęcone były w szczególności analizie mocnych i słabych stron, szans i zagrożeń. Wnioski z tych konsultacji zostały wykorzystane podczas formułowania celów i przedsięwzięć. 3. E-konsultacje. 4. Konsultacje indywidualne w biurze LGD Stowarzyszenie „Dziedzictwo i Rozwój”, co umożliwiło udział wszystkich zainteresowanych mieszkańców w procesie opracowywania strategii. W ramach pierwszego etapu poinformowano mieszkańców o pracach związanych z opracowaniem LSR na lata 2023-2027 oraz zachęcono ich do włączenia się w działania zmierzające do opracowania tego ważnego dokumentu, który w znaczący sposób wpłynie na rozwój naszego terenu oraz przyczyni się do poprawy jakości życia jego mieszkańców. Proces przeprowadzania konsultacji społecznych został poprzedzony szeroko rozwiniętą kampanią informacyjną. W zakresie informowania wykorzystano następujące metody partycypacji: zamieszczenie informacji na fanpage`u i stronie www Stowarzyszenia „Dziedzictwo i Rozwój” oraz na stronach internetowych gmin należących do LGD. Ta metoda partycypacji skierowana była głównie do osób młodych. Najskuteczniejszym sposobem informowania osób starszych, czyli seniorów (60+) jest tak zwana metoda - komunikacja twarzą w twarz, która jest najbardziej naturalną formą kontaktów międzyludzkich. Wykorzystano również ogłoszenia parafialne, których głównymi odbiorcami byli: mieszkańcy obszaru, kobiety, osoby 60+. Najbardziej popularnym sposobem informowania są niewątpliwie plakaty i ulotki, które trafiły do mieszkańców obszaru LSR i potencjalnych beneficjentów. W zakresie konsultowania opracowano ankiety (również on-line) skierowane do mieszkańców obszaru. Przeprowadzono wywiady (zarówno indywidualne jak i grupowe), w tym również tzw. zogniskowany wywiad grupowy (grupa fokusowa) – dla przedstawicieli jednostek sektora publicznego. Celem wywiadów indywidualnych przeprowadzanych z przedstawicielami sektora publicznego było poznanie opinii i potrzeb

burmistrzów i wójtów gmin partnerskich LGD na temat planowanych projektów infrastrukturalnych. Podczas spotkań otwartych mieszkańcy wsi, rolnicy, przedsiębiorcy, osoby fizyczne i lokalni liderzy przekazali swoje uwagi oraz spostrzeżenia dotyczące potencjału i zasobów obszaru LGD, a także informacje o odczuwalnych problemach i niezaspokojonych potrzebach.

2. Określanie celów i wskaźników w odniesieniu do opracowania LSR oraz opracowanie planu działania

Drugi etap budowania LSR miał za zadanie wspólne wypracowanie ze społecznością lokalną celów oraz określenie ich hierarchii, a także opracowanie planu działania. Metody angażowania społeczności lokalnej w przygotowanie LSR na tym etapie to: 1. Badania ankietowe - tzw. arkusz pomysłu: a) elektroniczne z wykorzystaniem innowacyjnej metody zbierania i analizy danych, które zamieszczono na stronie internetowej Stowarzyszenia; Badania te miały na celu zebranie propozycji przedsięwzięć i operacji, będą służyły poszukiwaniu rozwiązań, stanowiących sposoby realizacji Lokalnej Strategii Rozwoju. b) w wersji papierowej, zbierane podczas spotkań konsultacyjnych co zapewniło udział społeczności wykluczonej cyfrowo w opracowaniu LSR. 2. Kawiarnia obywatelska. 3. Forum KGW 4. Spotkania konsultacyjne. 5. Konsultacje indywidualne w biurze Stowarzyszenia LGD, co umożliwiło udział wszystkich zainteresowanych mieszkańców w procesie opracowywania strategii. W ramach tego etapu (w ramach współdecydowania w zakresie LSR) powołano robocze grupy projektowe, przeprowadzono spotkanie w formule kawiarni obywatelskiej z udziałem przedstawicieli Ochotniczych Straży Pożarnych, a także zorganizowano Forum Kół Gospodyń Wiejskich- aby dać możliwość zabrania głosu tego typu organizacjom z terenu LSR, ponieważ stanowią one duży odsetek NGO na terenie LGD.

3. Opracowanie zasad wyboru operacji i ustalania kryteriów wyboru

1. Badania ankietowe on-line. 2. Spotkania komitetu zadaniowego. 3. Warsztaty scenariuszowe. 4. Zogniskowany wywiad grupowy - grupa fokusowa. 5. Wywiad indywidualny. 6. Konsultacje indywidualne w biurze Stowarzyszenia LGD, co umożliwiło udział wszystkich zainteresowanych mieszkańców w procesie opracowywania strategii. Podczas spotkań konsultacyjnych mieszkańcy przedstawiali propozycje lokalnych kryteriów wyboru operacji. Każdy pomysł był wpisywany na listę, a następnie poddawany szerokim konsultacjom. Dla osób zainteresowanych opracowaniem lokalnych kryteriów wyboru działał główny punkt informacyjny, w siedzibie Stowarzyszenia, w Zwoleniu, przy ulicy Wojska Polskiego 78. Biuro otwarte jest od poniedziałku do piątku, od godziny 7.30 do godziny 15.30. Pracownicy są kompetentni i doświadczeni, mają pełną znajomość problemów lokalnych. Spotkania takie miały formę indywidualnych konsultacji. Spotkania twarzą w twarz powodują, że ludzie chętniej wyrażają swoje opinie, proponują ciekawe rozwiązania. Wypracowane wspólnie z mieszkańcami lokalne kryteria wyboru zostały udostępnione do wglądu wszystkim zainteresowanym w biurze LGD. Mogli oni zgłaszać swoje uwagi do dokumentu. By jednak punkt ten mógł przyciągnąć jak największą liczbę osób, co stanowi warunek skutecznego działania, konieczna była szeroko zakrojona kampania informacyjna. Aby była skuteczna, informację o możliwości konsultowania założeń do zdefiniowania lokalnych kryteriów wyboru w biurze LGD umieszczono na stronie internetowej Stowarzyszenia, na stronach internetowych gmin partnerskich, przekazano informacje sołtysom oraz wszelkim organizacjom społecznym, przedsiębiorcom i podmiotom sektora publicznego. Oprócz tego każdy członek Stowarzyszenia, a w szczególności członkowie Zarządu, Rady oraz zespołów roboczych Stowarzyszenia zostali zobowiązani do jak najszerzego informowania o LSR i możliwościach konsultacji przy jej opracowywaniu. Tak szeroko zakrojona kampania informacyjna sprawiła, że prawie każda zainteresowana osoba z obszaru LGD mogła zgłosić swoje wnioski, zastrzeżenia, i propozycje w trakcie konstruowania LSR.

4. Opracowanie zasad monitorowania i ewaluacji

1. Konsultacje społeczne on-line. 2. Warsztaty przyszłościowe. 3. Spotkania konsultacyjne 4. Zogniskowany wywiad grupowy – grupa fokusowa 5. Konsultacje indywidualne w biurze Stowarzyszenia LGD, co umożliwiło udział wszystkich zainteresowanych mieszkańców w procesie opracowywania strategii. Zebrane materiały zostały przeanalizowane pod kątem ich użyteczności do przygotowania badania ankietowego dotyczącego zasad prowadzenia procesu monitorowania i ewaluacji LSR. Wszystkie pomysły zgłoszone przez przedstawicieli społeczności lokalnej zostały przyjęte i wykorzystane do przygotowania formularza ankiety monitorującej postęp wdrażania LSR.

5. Przygotowanie planu komunikacyjnego w odniesieniu do realizacji LSR

1. Konsultacje społeczne on-line. 2. Warsztaty przyszłościowe. 3. Spotkania konsultacyjne. 4. E-konsultacje: ankieta online. 4. Konsultacje indywidualne w biurze LGD, co umożliwiło udział wszystkich zainteresowanych

mieszkańców w procesie opracowywania strategii. Ze względu na to, że zapewnienie odpowiedniego przepływu informacji na każdym kluczowym etapie wdrażania LSR, pozwalające na ich dotarcie do wszystkich zainteresowanych osób i podmiotów, oraz przede wszystkim ich dwukierunkowy przepływ to priorytety w efektywnym zarządzaniu projektami- plan komunikacji jest niezwykle istotnym elementem LSR. By go stworzyć, niezbędna była rzetelnie przygotowana analiza interesariuszy. Pozwoliła ona określić ich potrzeby komunikacyjne i preferowane metody komunikacji. Ze względu na konieczność dostosowania planu komunikacji do potrzeb i oczekiwań mieszkańców obszaru wszystkie otrzymane wnioski zostały przyjęte i uwzględnione w pracach dotyczących przygotowania projektu planu komunikacji. Co niezwykle istotne, przewiduje się, że plan komunikacji będzie ewoluować w trakcie wdrażania Strategii. Oznacza to, że w razie wykrycia luk, wad, planuje się go aktualizować, np. zmieniać częstotliwość komunikacji czy też jej formę.

Tabela nr 6. Terminy oraz liczba uczestników przeprowadzonych stacjonarnych spotkań konsultacyjnych

Miejsce	Nazwa	Data	Ilość uczestników
Ciepielów	Spotkanie konsultacyjne w sprawie projektu Lokalnej Strategii Rozwoju	25.08.2022	17
Gózd	Spotkanie konsultacyjne w sprawie projektu Lokalnej Strategii Rozwoju	12.09.2022	19
Jastrzębia	Spotkanie konsultacyjne w sprawie projektu Lokalnej Strategii Rozwoju	08.09.2022	21
Jedlnia-Letnisko	Spotkanie konsultacyjne w sprawie projektu Lokalnej Strategii Rozwoju	23.08.2022	10
Kazanów	Spotkanie konsultacyjne w sprawie projektu Lokalnej Strategii Rozwoju	06.09.2022	14
Pionki	Spotkanie konsultacyjne w sprawie projektu Lokalnej Strategii Rozwoju	31.08.2022	12
Pionki Miasto	Spotkanie konsultacyjne w sprawie projektu Lokalnej Strategii Rozwoju	05.09.2022	27
Policzna	Spotkanie konsultacyjne w sprawie projektu Lokalnej Strategii Rozwoju	30.08.2022	12
Przyłęk	Spotkanie konsultacyjne w sprawie projektu Lokalnej Strategii Rozwoju	26.08.2022	13
Tczów	Spotkanie konsultacyjne w sprawie projektu Lokalnej Strategii Rozwoju	24.08.2022	13
Zwoleń	Spotkanie konsultacyjne w sprawie projektu Lokalnej Strategii Rozwoju	07.09.2022	19
Zwoleń	Spotkanie online – konsultacje w sprawie przygotowania Lokalnej Strategii Rozwoju	30.09.2022	20
Miasto Pionki	Zebrań grupy fokusowej- przygotowanie Lokalnej Strategii Rozwoju na lata 2023-2027 wg. założeń PS WPR	20.10.2022	11
Biuro LGD	Konsultacje społeczne w sprawie Lokalnej Strategii Rozwoju 2023-2027	09.11.2022	15
Zielonka Nowa	Kawiarnia Obywatelska - przygotowanie Lokalnej Strategii Rozwoju na lata 2023-2027 wg. założeń PS WPR	16.11.2022	31
Bartodzieje, gm Tczów	Forum Kół Gospodyń Wiejskich- przygotowanie Lokalnej Strategii Rozwoju na lata 2023-2027	23.11.2022	51
Zwoleń	Warsztaty przyszłościowe dotyczące opracowania celów i kryteriów wyboru projektów w ramach LSR	23.02.2023	13

Podczas spotkań odbywających się w każdej z gmin LGD, uczestnicy konsultacji wyrażali swoje opinie, komentowali propozycje mieszkańców danej gminy, przedstawiali własne uwagi związane z tworzeniem nowej LSR. Przyjmowane przez grupę uczestników opinie były dyskutowane na bieżąco, określano ich możliwości oraz szanse realizacji, a także stopień zgodności z zapisami zawartymi w Planie Strategicznym dla Wspólnej Polityki Rolnej. Dzięki dużej liczbie osób uczestniczących w konsultacjach, mieszkańcy zgłosili wiele cennych uwag. Każdorazowo osiągnano kompromis, który pozwolił na określenie przydatności wielu z nich. Uczestnicy spotkań przedstawiali argumenty na własne propozycje. Pracownicy biura zapisywali wnioski na bieżąco i poddawali je analizie. W wyniku ich wspólnej pracy (włącznie z propozycjami mieszkańców) każdorazowo sporządzano wnioski z konsultacji społecznych w każdej z gmin LGD, które zostały przedstawione szerszemu gremium podczas spotkania online z wykorzystaniem platformy internetowej. Z analizy przeprowadzonej przez pracowników biura oraz mieszkańców zostało sporządzone również sprawozdanie, w którym wskazano wnioski. Zestawiono je tabelarycznie, osobno dla każdej z gmin, a następnie określono ich wspólne elementy, nad którymi się zagłębiło. Po zakończeniu konsultacji odbyło się spotkanie grupy reprezentatywnej, która podjęła decyzje o odrzuceniu lub przyjęciu danych wniosków wraz z uzasadnieniem. Odrzucono wnioski dotyczące np. remontów dróg, budowy sieci kanalizacyjnej czy budowy przyłączy światłowodowych. Przygotowany projekt LSR został poddany konsultacjom społecznym. Udostępniono go do wglądu w biurze Stowarzyszenia „Dziedzictwo i Rozwój”. Każdy mieszkaniec mógł się zapoznać z dokumentem, wyrazić swoją opinię oraz przekazać spostrzeżenia. Zaakceptowana przez mieszkańców Lokalna Strategia Rozwoju została przedstawiona podczas Walnego Zebrania Członków. Tu także każdy z uczestników zebrania miał możliwość wyrażenia swojej opinii, a w konsekwencji naniesienia zmian w dokumencie. Ostatecznie Lokalna Strategia Rozwoju została przyjęta uchwałą przez Zarząd Stowarzyszenia „Dziedzictwo i Rozwój”, który wedle Statutu Stowarzyszenia jest organem odpowiedzialnym za zatwierdzanie oraz nanoszenie zmian w LSR.

Podejście oddolne przewidziane jest również na etapie wdrażania LSR. Wyrazem tego jest m.in. plan komunikacji LGD ze społecznością lokalną, w tym z członkami LGD, który zakłada aktywizację, budowanie powiązań, zacieśnianie relacji oraz stały kontakt z mieszkańcami. Takie partnerskie i oddolne podejście prowadzi do integracji członków społeczności, aktywizacji do udziału w życiu społecznym, poczucia sprawczości, by następnie stopniowo sprzyjać dojrzałości obywatelskiej, podejmowaniu własnych inicjatyw, samostanowienia, a nawet kontroli społecznej nad działaniami władz. Ma to szczególne znaczenie na obszarach wiejskich, gdzie pomimo zauważalnych więzi społecznych (zazwyczaj towarzyskich), potrzeba aktywizacji do życia społecznego jest nadal aktualna, tym bardziej, że historia samorządności w Polsce jest dość krótka a działania społeczne we współpracy nadal kojarzą się z przymusowymi pracami społecznymi z czasów PRL. Jest niezmiernie ważne aby inicjatywa lokalna wychodziła właśnie od społeczności, a przez to była akceptowana jako własna decyzja wraz z jej wszystkimi konsekwencjami.

Partnerskie relacje w LGD są fundamentalną i niezaprzeczalną cechą podejścia RLKS. Oczywistym jest więc, że podmioty wdrażające to podejście muszą efektywnie współpracować. Każdy podmiot w LGD ma do odegrania inną rolę, ale wszystkie one współpracują ze sobą na równych zasadach. Bezsprzecznie relacje w LGD „DiR” oparte są na skutecznej obustronnej komunikacji. Stąd tak dobry wynik jeśli mowa o efektach wdrażania LSR 2014-2020. Aby proces angażowania społeczności lokalnej w realizację strategii był skuteczny powinien być oparty na pogłębionym partnerstwie. Należy wykorzystać różnorodny wachlarz dostępnych i przyjaznych dla odbiorcy metod i technik konsultacji społecznych oraz kolegialnego podejmowania decyzji. Lokalna Strategia Rozwoju powstała przy udziale mieszkańców oraz skierowana jest głównie do nich. Warunkiem zaangażowania jak największej liczby osób w realizację strategii jest dotarcie z informacją do wszystkich mieszkańców, ze szczególnym naciskiem na seniorów i ludzi młodych, a także osoby znajdujące się w niekorzystnej sytuacji tj. kobiety i osoby poszukujące zatrudnienia.

Polskie społeczeństwo nieuchronnie się starzeje – według prognoz GUS-u w 2050 r. 40% populacji będą stanowić osoby powyżej 60. roku życia. Dlatego konieczna wydaje się aktywizacja osób starszych. Nie ma wątpliwości, że odpowiednie działania mogą zaangażować ich we wdrażanie LSR, a przy okazji poprawiać jakość życia - zarówno pod względem zdrowotnym, jak i społecznym. Aktywizacja seniorów jest szczególnie istotna dla ich zdrowia fizycznego oraz psychicznego. Choć nie są oni już tak sprawni, jak osoby młodsze, wciąż mogą podejmować się różnorodnych aktywności, które pozwolą na pobudzenie zmysłów, poprawę pamięci, a także na kreatywne zagospodarowanie wolnego czasu. Działania skierowane do tej grupy mieszkańców obszaru LSR, mają na celu:

- ułatwienie kontaktu z innymi ludźmi, integrację, w tym międzypokoleniową,
- wygenerowanie poczucia przynależności do określonej grupy,
- podniesienie samooceny, satysfakcję z podjętych aktywności,
- zachowanie dobrego samopoczucia psychicznego.

Planuje się, że część inicjatyw realizowanych w ramach planu komunikacji z lokalną społecznością będzie skierowanych właśnie do seniorów - współpraca z lokalnym domem seniora, aktywności artystyczne, warsztaty, kursy, konkursy. LGD jest otwarta na współpracę i wsparcie osób starszych, co znajduje również odzwierciedlenie w składzie organów Stowarzyszenia - zarówno w Radzie Stowarzyszenia, jak i Zarządzie czy Komisji rewizyjnej zasiadają osoby w wieku 60+.

Nieco innego podejścia wymagają ludzie młodzi. Młodzież potrzebuje przestrzeni, w której będzie mogła podejmować inicjatywy, działać. Dobrą praktyką będzie zaproszenie ich do współtworzenia i współplanowania, przy jednoczesnej zachęcie do poszukiwania sposobów samorealizacji na tym polu na własną rękę np. poprzez platformę Eurodesk, czyli program Unii Europejskiej dla młodzieży, osób pracujących z młodzieżą i organizacji młodzieżowych, wspierany – finansowo i merytorycznie - przez Komisję Europejską, Ministerstwo Edukacji Narodowej i Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach programu "Erasmus+". W związku ze stosunkowo małą aktywnością osób młodych przekładającą się na brak silnego związku z miejscem zamieszkania niezbędne jest zwiększanie aktywności społecznej młodych poprzez kształcenie liderów młodzieżowych, działania na rzecz lokalnego środowiska, włączanie młodzieży w życie publiczne, z uwzględnieniem procesu podejmowania decyzji oraz kooperacja grup młodzieżowych, wspieranie aktywności młodzieży w obszarze ekonomii społecznej, budowanie sieci partnerstw. Zakłada się aktywny udział ludzi młodych w przygotowaniu oraz wdrażaniu LSR, a oferta LGD dedykowana młodzieży będzie dotyczyć m.in.: włączenia społecznego osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji oraz kultury wolnego czasu i budowania tożsamości lokalnej.

Informowanie o planowanych działaniach oraz zachęcanie do udziału w różnych przedsięwzięciach podejmowanych w ramach LSR odbywać się będzie poprzez: 1. realizację spotu reklamowego na temat LGD i jej inicjatywach - pozwoli to dotrzeć do bardzo szerokiego grremium odbiorców w różnym wieku, w tym do tej pory biernych w stosunku do podejmowanych działań przez LGD; 2. zamieszczanie informacji na stronach internetowych (m.in. na stronie internetowej Stowarzyszenia, stronach internetowych gmin należących do LGD) – ta metoda zapewni dotarcie do młodzieży; 3. rozsyłanie zaproszeń bezpośrednio do skrzynek pocztowych – skierowane do seniorów (60+), osób bezrobotnych, kobiet, zagrożonych wykluczeniem społecznym ze względu na dostęp do rynku pracy; 4. zamieszczanie informacji na popularnych portalach internetowych oraz społecznościowych – ten rodzaj angażowania społeczności zapewni dotarcie z informacją do szerokiego grona młodzieży; 5. zamieszczanie ogłoszeń w prasie – osoby starsze, osoby bezrobotne, kobiety; 6. ulotki informacyjne – potencjalni beneficjenci działań; 7. plakaty informacyjne – potencjalni beneficjenci działań, 8. spotkania informacyjne, otwarte dla wszystkich mieszkańców, w tym również spotkania online z użyciem platform internetowych - dedykowane osobom niemobilnym. Lokalna Grupa Działania Stowarzyszenie „Dziedzictwo i Rozwój” na bieżąco informować będzie mieszkańców terenu objętego LSR o postępach w jej realizacji. Odbywać się to będzie poprzez organizowanie spotkań publicznych – skierowanych do szerokiego grona odbiorców, przedstawicieli wszystkich sektorów (społecznego, publicznego, gospodarczego). Taka forma partycypacji w procesie realizacji strategii to najpopularniejszy sposób dotarcia do przedstawicieli wszystkich grup osób w niekorzystnej sytuacji, na których skupia się LGD. Oczywiście, każde z planowanych spotkań informujących o postępach w realizacji strategii poprzedzone zostanie szeroką kampanią informacyjną – na stronie internetowej – ww.dir.zwolen.com, poprzez wydruk i dystrybucję na cały obszar objęty strategią plakatów, ulotek zapraszających na zebrania. Będą to spotkania otwarte, w których mogą brać udział wszyscy, których dotyczy sprawa rozwoju lokalnego. Uczestnicy będą zadawać pytania, komentować, a także będą mogli żądać wyjaśnień oraz proponować nowe rozwiązania. Ta metoda jest bardzo przydatna, gdy chce się poznać opinie mieszkańców, sprawdzić ich preferencje czy też zidentyfikować niezauważone dotychczas aspekty konsultowanego problemu. Wszystkie sugestie będą rozpatrywane, a podmiot zgłaszający zostanie poinformowany o wyniku weryfikacji pomysłu w każdy skuteczny sposób (mailowo, telefonicznie). Zagadnienia wzięte pod uwagę posłużą ewentualnemu aktualizowaniu LSR bądź obieraniu nowych kierunków na realizację projektów, w tym również partnerskich- ponieważ ważnym elementem działalności LGD w tej perspektywie finansowej będzie agitowanie na rzecz współpracy między podmiotami tj. animowanie do współpracy między partnerami z terenu LGD oraz spoza niego. Stąd też planuje się dołożenie wszelkich starań, a biuro LGD zapewni pełne wsparcie organizacyjne oraz merytoryczne w celu kojarzenia partnerów

i w konsekwencji realizacji wspólnych projektów. Zaplanowano umieszczenie na stronie internetowej www.dir.zwolen.com formularza rejestracji w bazie partnerów LGD, gotowych do współpracy organizacji, które za pośrednictwem Stowarzyszenia zechcą zaangażować się w rozwój obszarów wiejskich. Celem LGD będzie pomoc beneficjentom w procesie poszukiwania partnera - począwszy od dogłębnego przemyślenia koncepcji projektu, rozpoznania produktu/usługi/procesu końcowego planowanego do wdrożenia w wyniku realizacji zamierzeń, określenia planowanej wielkości budżetu, miejsca realizacji projektu, a także przeanalizowania posiadanych zasobów i przede wszystkim braków, które miałyby uzupełnić potencjalny konsorcjant, czy to w zakresie zasobów kadrowych, technicznych, czy w kwestii doświadczenia bądź umiejętności i możliwości przeprowadzenia części zadań projektowych. W kryteriach wyboru przewidziano także premiowanie projektów partnerskich.

Wykorzystując Internet i nowoczesną technologię przewidziano również komunikację tym kanałem. Przewiduje się stworzenie grup na popularnych platformach internetowych (Whatsapp, Messenger), dzięki czemu dotarcie do szerokiego grona będzie jeszcze prostsze, a dodatkowo zagwarantuje to możliwość sprawdzenia, czy wiadomość dotarła, czy została odebrana i jaki jest odsetek informacji zwrotnych. Ponadto na stronie internetowej Stowarzyszenia umieszczona zostanie ankieta monitorująca realizację LSR. Każdy mieszkaniec będzie mógł ocenić anonimowo sposób jej realizacji. Taka forma partycypacji skierowana będzie głównie do młodzieży. Nie oznacza to, że tylko młodzież będzie mogła udzielić odpowiedzi, przedstawić swoje sugestie i pomysły. Każda osoba mająca dostęp do Internetu będzie mogła wykorzystać taką formę wyrażenia swojej opinii. Wywiady kwestionariuszowe to kolejna metoda badania opinii społecznej. Po opracowaniu ankiety zostanie ona zamieszczona, jako interaktywna na stronie internetowej oraz w formie tradycyjnej będzie rozdawana podczas spotkań z lokalną społecznością. Pracownicy biura będą uczestniczyć w spotkaniach grup nieformalnych, z przedstawicielami przedsiębiorców, przedstawicielami sektora publicznego, mieszkańcami. Planuje się również zorganizowanie tzw. paneli obywatelskich. Wytypowana grupa osób, w skład której będą wchodzić przedstawiciele wszystkich sektorów tworzących lokalną społeczność będzie brała udział w badaniach nad monitorowaniem realizacji strategii w całym okresie programowania. Będą organizowane również prezentacje, imprezy promujące lokalne dziedzictwo i produkty – mające bardzo luźny, happeningowy charakter. Tego typu akcje nie do końca służą uzyskaniu opinii, stanowią jednak dość skuteczną podbudowę w kierunku wzbudzenia zainteresowania realizowaniem Lokalnej Strategii Rozwoju i przekazaniu informacji wszystkim zainteresowanym. Przy okazji tych imprez mogą odbywać się również specjalistyczne panele, dyskusje czy prezentacje. Tego typu metoda pozwala dotrzeć z informacją do szerokiego grona mieszkańców i wzbudzić w nich chęć zaangażowania się w dyskusję, służy też budowaniu pozytywnego klimatu wokół działalności Lokalnej Grupy Działania. Innowacyjną metodą angażowania lokalnej społeczności w realizację LSR będzie tzw. Otwarta Przestrzeń. Nazwa metody odnosi się do organizacji spotkań i konferencji. Może dotyczyć grup od kilkunastu do nawet 2 tys. osób. Spotkania organizowane będą wokół wiodącego tematu, a ustalenie reszty tematów zależy od uczestników. Program i podział na grupy ustalane są przez samych uczestników w trakcie spotkania. Niezwykle istotne jest, aby fizyczna przestrzeń umożliwiała pracę w mniejszych grupach. Praca w grupach nad danym tematem nie powinna trwać dłużej niż 1,5 godziny, a całość spotkań Open Space'owych może trwać od kilku godzin do nawet kilku dni. Konferencja zakończy się planowaniem działań na przyszłość, za które uczestnicy wezmą odpowiedzialność.

Tylko współdziałanie ze społecznością oraz silne partnerstwo w LGD pozwala na wypracowywanie rozwiązań odpowiadających i zaspokajających ich potrzeby w najpełniejszy sposób. Możliwość udziału wszystkich mieszkańców w budowaniu strategii, a później w jej realizacji, monitorowaniu, ocenie, aktualizacji, to doskonały przykład inkluzywności w aspekcie integracyjno-aktywizującym. Docelowo pozwoli to wykształcić w społecznościach i lokalnych samorządach umiejętności porozumiewania się, wyrażania swoich opinii, ale także współodpowiedzialności za swój własny rozwój.

Zarówno na etapie tworzenia jak i realizacji LSR uwzględniono polityki horyzontalne określone w rozporządzeniu 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r. tj.:

- zasadę zrównoważonego rozwoju - rozwój obszaru LSR nie może odbywać się kosztem środowiska naturalnego. Korzystając z zasobów przyrody, brane są pod uwagę potrzeby przyszłych pokoleń. Wszelkie działania, zarówno na etapie tworzenia jak i realizacji będą uwzględniać konieczność zachowania różnorodności biologicznej, zrównoważonego podejścia do użytkowania zasobów naturalnych, przywrócenia i utrwalenia ładu przestrzennego oraz wymogów ochrony obszarów cennych przyrodniczo;

- zasadę równości szans i niedyskryminacji - wszystkie osoby, bez względu na płeć, wiek, niepełnosprawność, rasę, pochodzenie etniczne, wyznawaną religię i światopogląd oraz orientację seksualną, miały i będą mieć możliwość sprawiedliwego i pełnoprawnego uczestnictwa we wszystkich podejmowanych działaniach LGD na jednakowych zasadach, a produkty projektów w ramach realizacji LSR będą dostępne dla wszystkich osób, w tym również dostosowane do potrzeb osób z niepełnosprawnościami;

- zasadę równości płci - celem tej polityki horyzontalnej jest osiągnięcie stanu, w którym kobieta i mężczyzna mają taką samą wartość społeczną, równe prawa i obowiązki oraz równy dostęp do zasobów, takich jak środki finansowe i szanse rozwoju, z których mogą na równi korzystać.

ROZDZIAŁ IV. Analiza potrzeb i potencjału LSR.

Analiza potrzeb i potencjału obszaru jest punktem wyjścia do analizy SWOT, a następnie do określenia celów, przedsięwzięć oraz wskaźników przygotowanych dla Lokalnej Strategii Rozwoju.

Diagnoza ta została skonstruowana na podstawie wniosków, które wynikły z rozpoznania potrzeb i potencjału obszaru 11 gmin zrzeszonych w LGD oraz mieszkańców, zebranych podczas konsultacji społecznych. Zebrane informacje pozwoliły zidentyfikować potencjał i zasoby, a także potrzeby i oczekiwania społeczności z obszaru LGD. Po przeprowadzonych rozmowach, spotkaniach w każdej gminie, zapoznaniu się ze zgromadzonymi materiałami, a także po przeprowadzeniu badań ankietowych i analiz określono najważniejsze potrzeby mieszkańców oraz potencjał i wezwania jakie stawia sobie Stowarzyszenie na kolejne lata.

Ważnym elementem lokalnej grupy działania jest udzielanie wsparcia mieszkańcom obszaru objętego lokalną strategią rozwoju. LGD podejmuje się więc inicjatyw i działań, które przyczynić się mają do rozwoju szeroko rozumianej przedsiębiorczości, poprawy dostępu do małej infrastruktury publicznej, turystyki, zasobów ludzkich oraz szeroko rozumiane włączenie społeczne m.in. poprzez aktywizację gospodarczą, zawodową i społeczną mieszkańców. Ważne są wszelkie inicjatywy przeciwdziałające wykluczeniu społecznemu i patologiom społecznym, propagujące zdrowy tryb życia oraz sprzyjające zachowaniu dziedzictwa kulturowego na danym obszarze, wspierające bezrobotnych, młodych mieszkańców, ale także kobiety i seniorów poprzez ich aktywizację w środowisku lokalnym.

Cele stawiane w LSR stanowią rozwiązanie dla określonych problemów i wyzwań. Mają się również przyczynić do poprawy jakości życia mieszkańców LGD.

Informacje służące analizie potrzeb i potencjału LSR zostały zebrane z następujących źródeł:

- badań ankietowych przeprowadzonych wśród mieszkańców obszaru LGD
- wyniki konsultacji społecznych przeprowadzonych w każdej z gmin
- Wyniki ewaluacji zewnętrznej przeprowadzone w 2022 r.
- Diagnozy stanu obszaru LGD – dane statystyczne (Bank Danych Lokalnych, Monitor Rozwoju Lokalnego)
- Doświadczeń instytucjonalnych LGD z realizacji dotychczasowych LSR
- Doświadczenia pracowników biura LGD, Zarządu, Rady Stowarzyszenia
- Wyniki warsztatów operacyjnych prowadzonych z członkami LGD
- Opinie zbierane od wnioskodawców i beneficjentów LGD.

Dodatkowo uwzględniono:

- Przegląd polityk horyzontalnych regionalnych i krajowych, w szczególności polityki rozwoju obszarów wiejskich oraz polityki spójności
- Uwarunkowania wynikające ze Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+. Innowacyjne Mazowsze.
- Uwarunkowania wynikające ze strategii samorządów wchodzących w skład LGD.
- Przegląd aktualnych badań związanych z rozwojem lokalnym, m.in: Organizacje pozarządowe w Województwie Mazowieckim, Powiązania miejsko-wiejskie w Polsce, OECD Regional Development Studies, 2022, Polska Wieś 2022, Materiały edukacyjne Fundacji na Rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa.

1. Analiza SWOT

Przedstawiona poniżej analiza to zbiór informacji o mocnych i słabych stronach obszaru LGD i stojących przed nią szansach i zagrożeniach. Jest to wypadkowa wiedzy o stanie i potrzebach wszystkich sektorów.

Silne i słabe strony zostały potraktowane, jako cechy wewnętrzne obszaru LGD, zależne od niego, na które mamy wpływ i możliwość zmian. Szanse i zagrożenia opisują otoczenie zewnętrzne, na które nie mamy wpływu, ale które mają związek z obecną sytuacją na terenie. Analizując szanse i możliwości starano się przewidzieć, jakie wystąpią w przyszłości okoliczności zewnętrzne, które mogłyby być wykorzystane oraz zagrożenia, które mogłyby mieć wpływ na realizację LSR.

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • Korzystne położenie geograficzne – bliskość Radomia, Warszawy, Lublina • Dobrze rozwinięta infrastruktura drogowa • Bezpośrednie sąsiedztwo Puszczy Kozienickiej • Rolnicze tradycje rodzinne • Rozwijające się rolnictwo ekologiczne • Aktywni rolnicy – rozwijający swoje gospodarstwa, wsparcie finansowe z ARiMR na modernizację gospodarstw • Brak uciążliwego przemysłu • Istniejąca infrastruktura społeczna – kubaturowa – domy ludowe, świetlice wiejskie, remizy OSP dająca szanse na prowadzenia działalności aktywizującej mieszkańców • Rosnący udział produkcji energii z OZE • Wzrastające wykorzystania energooszczędnych rozwiązań i urządzeń w obiektach publicznych • Pozytywny przykład dla innych w zakresie OZE dawany przez samorządy • Istniejąca infrastruktura społeczna – mała architektura – place zabaw, zewnętrzne siłownie itp. • Infrastruktura edukacyjna: żłobki, przedszkola, szkoły podstawowe – wyremontowane obiekty, część po głębokiej termomodernizacji zaopatrzone w OZE • Rozwinięta infrastruktura techniczna – drogi lokalne i ponadlokalne, wodociągi, kanalizacja • Bogate dziedzictwo historyczne i zasoby przyrodniczo-krajobrazowe oraz kulturowe • Lokalne zabytki (w rejestrze konserwatorskim oraz w ewidencji gmin) – muzea, miejsca związane z Janem Kochanowskim, kapliczki, kościoły, budynki jako potencjalne atrakcje turystyczne • Istniejące rezerwy przyrody i obszary chronione • Zwiększający się odsetek obiektów użyteczności publicznej po głębokiej termomodernizacji • Zmniejszający się odsetek kotłów pozaklasowych (kopciuchów) na paliwa stałe u mieszkańców • Wysokie walory przyrodnicze objęte zintegrowanym systemem ochrony • Potencjał drzemiący w lokalnej społeczności • Duża liczba organizacji pozarządowych • Rozwinięta baza oświatowa 	<ul style="list-style-type: none"> • Mała liczba średnich i dużych przedsiębiorstw zapewniających stabilne miejsca pracy • Wyjazdy za granicę i do dużych miast w poszukiwaniu pracy • Wymagający wsparcia sektor usług lokalnych – np. fryzjerzy, kosmetyczki, mechanicy • Wymagający wsparcia sektor usług dla rolnictwa – mechanicy, przetwórstwo rolno-spożywcze itp. • Niewystarczające wsparcie rozwoju działalności gospodarczej, potrzeby w zakresie wspierania ludzi aktywnych, chcących prowadzić lokalnie działalność gospodarczą, zwłaszcza w sferze usług • Dominują dwie grupy wiekowe wśród bezrobotnych: osoby w wieku 25-34 lat oraz młodzi bezrobotni w wieku 19-24 lat • Nadal znaczne rozdrobnienie gospodarstw • Bezrobocie ukryte – małe gospodarstwa rolne • Niski poziom przedsiębiorczości mieszkańców • Brak terenów należących do samorządu, umożliwiających lokowanie nowych, dużych firm – strefy gospodarcze, problem kosztów odrolnienia ziemi • Braki w wyposażeniu obiektów infrastruktury społecznej (świetlice, remizy, domy ludowe), konieczność remontów części obiektów • Braki w infrastrukturze sportowej i rekreacyjnej, brak miejsc do spotkań mieszkańców – wiaty grillowe, miejsca na ognisko, mała infrastruktura, ławki, oświetlenie, monitoring • Istotne braki w zakresie infrastruktury kulturalnej i jej wyposażenia • Brak dostępności obiektów publicznych dla osób z niepełnosprawnościami • Dysproporcje w dostępie do infrastruktury i oferty społecznej pomiędzy miejscowościami gminnymi a pozostałymi sołectwami • Zły stan obiektów zabytkowych • Rosnące, ale nadal niewielkie wykorzystanie OZE i technologii energooszczędnych na terenie LGD zarówno na obiektach publicznych jak i prywatnych • Potrzeby w zakresie głębokiej termomodernizacji, nowoczesnych systemów ogrzewania, klimatyzacji wszelkich działań ograniczających koszty energii w obiektach publicznych i prywatnych

	<ul style="list-style-type: none"> • Słaba baza ekonomiczna, mała liczba miejsc pracy, niski udział branż kreatywnych • Znaczne zróżnicowanie w dostępie do szerokopasmowego Internetu i niski poziom e-usług • Nadal wymagająca budowania świadomość ekologiczna • Braki w dostępie do Internetu szerokopasmowego • Nierozwinięty transport publiczny wewnątrz gminy - częściowe wykluczenie komunikacyjne małych miejscowości – zwłaszcza w weekendy • Brak bazy noclegowej • Słabe więzi społeczne i uwarunkowany kulturowo brak spójnej tożsamość • Niewielka ilość innowacyjnych postaw wśród mieszkańców • Niewystarczająca oferta bezpłatnych zajęć sportowych dla młodzieży oraz kobiet i seniorów
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> • Więcej postaw przedsiębiorczych wśród ludzi młodych • Rosnące zainteresowanie lokalną żywnością • Rosnące zainteresowanie ekologiczną żywnością • Rosnące ceny żywności • Ograniczenie użycia nawozów sztucznych z przyczyn ekonomicznych • Rosnące zainteresowanie mieszkańców wspólnym spędzaniem czasu oraz aktywizacją w przestrzeni publicznej • Zwiększający się potencjał sektora społecznego jako inicjatora działań inwestycyjnych – np. KGW, OSP, inne organizacje pozarządowe • Dostęp do nowych technologii w zakresie OZE, ogrzewania itp. • Rosnąca świadomość ekologiczna mieszkańców, rolników, przedsiębiorców potęgowana przez czynniki ekonomiczne • Dostęp do środków pomocowych z UE na działania infrastrukturalne • Rosnąca popularność transportu zbiorowego • Dostęp do środków pomocowych z UE i krajowych na wymianę kotłów, termomodernizację montaż OZE, pomp ciepła itp. • Wzrastające znaczenie odnawialnych źródeł energii • Promocja innowacyjnych rozwiązań dla rozwoju regionu • Dostępność funduszy unijnych wspierających przedsiębiorczość, tworzenie miejsc pracy, innowacyjność przedsiębiorstw 	<ul style="list-style-type: none"> • Duże ryzyko porażki na etapie zakładania działalności gospodarczej • Wysokie koszty prowadzenia działalności gospodarczej (ZUS – wysokie koszty wynagrodzeń pracowników) • Rosnące koszty prowadzenia inwestycji rozwojowych przez przedsiębiorców • Skutki pandemii COVID-19 dla rozwoju społeczno-gospodarczego obszaru LGD • Bardzo wysokie koszty kredytów dla przedsiębiorców • Zagrożenie wykluczeniem społecznym osób młodych, kobiet, oraz osób powyżej 60 roku życia. • Wysokie koszty zapewnienia dostępu do usług publicznych na obszarach wiejskich (kanalizacja, wodociągi, edukacja, kultura, sport) • Wzrost odsetka seniorów • Spadające dochody bieżące samorządów konieczne do utrzymania infrastruktury • Zagrożenie epidemiologiczne • Niewystarczające wsparcie dla energooszczędności oraz OZE na poziomie krajowym • Zmiana sposobu rozliczania energii z fotowoltaiki z systemu opustowego na netbilingowy • Pogarszająca się sytuacja finansowa gmin i zmniejszanie możliwości finansowania inwestycji publicznych

<ul style="list-style-type: none"> • Wzrost nakładów na cyfryzację zgodnie z założeniami strategii Europa 2020 i eliminacja wykluczenia cyfrowego • Szkolenia podnoszące lub zmieniające kwalifikacje bezrobotnych, także osób niepełnosprawnych, ludzi młodych, kobiet. 	
--	--

W wyniku analizy problemowej potrzeb rozwojowych i potencjałów obszaru wdrażania LSR (problemy) wyznaczono najważniejsze wyzwania stojące przez LGD (cele) oraz grupy docelowe, w tym grupy osób w niekorzystnej sytuacji, istotne dla realizacji LSR.

2. Grupy docelowe

W wyniku badania ankietowego, warsztatów konsultacyjnych z mieszkańcami, warsztatów operacyjnych oraz analizy danych diagnostycznych zidentyfikowano pięć grup docelowych szczególnie istotnych dla realizacji LSR.

Osoby młode	Seniorzy	Osoby poszukujące zatrudnienia, młodzi przedsiębiorcy	Kobiety	Lokalni liderzy
Osoby do 25 roku życia	Osoby 60+, osoby z niepełnosprawnościami	Osoby chcące założyć lub rozwijać działalność gospodarczą, osoby poszukujące zatrudnienia	Kobiety powracające na rynek pracy, również poprzez podejmowanie działalności gospodarczej, podnoszenie kompetencji	Osoby z sektora społecznego, publicznego i gospodarczego działające na rzecz lokalnych społeczności
Przeciwdziałanie depopulacji obszaru LGD wymaga tworzenia korzystnych warunków rozwojowych dla dzieci i młodzieży. Pozytywnie oceniana edukacja wymaga uzupełnienia o ofertę zajęć dodatkowych rozwijających potencjały dzieci. Jednocześnie oferta taka przekłada się na decyzje młodych ludzi o pozostaniu w rodzinnych	Szybko postępujące starzenie się społeczeństwa sprawia, że liczba seniorów rośnie (ponad ¼ mieszkańców obszaru LGD). Na terenach wiejskich problem jest spotęgowany większą chorobowością i niepełnosprawnościami (wypadkowość w rolnictwie). Dobrostan psychofizyczny seniorów wiąże się bezpośrednio z ich aktywnością społeczną. Zapewnienie zajęć dla seniorów, a tym samym kontaktów społecznych przyczynia się do ich lepszej kondycji, a także stanowi odciążenie dla domowników. W	Mikroprzedsiębiorstwa zwłaszcza na terenach wiejskich są generatorem miejsc pracy. Bariera założenia czy rozwoju na wstępnym etapie działalności gospodarczej sprawia, że młodzi ludzie szukają innych form zarabiania, na terenie LGD często są to wyjazdy do dużych miast lub za granicę. To przyczynia się do depopulacji. Wsparcie dla młodych, przedsiębiorczych osób przyczyni się do powstania miejsc pracy, generowania dobrych przykładów dla innych, a pośrednio do dostarczenia usług lokalnej społeczności.	Większe zagrożenie wykluczeniem społecznym i trudniejsza sytuacja kobiet na rynku pracy. Kobiety są na ogół obciążone większą ilością obowiązków domowych oraz sprawowaniem opieki nad dziećmi, przez co, w sytuacji starania się o pracę, są postrzegane przez pracodawców jako mniej efektywne oraz obarczone większym prawdopodobieństwem absencji ze względu np. na chorobę dziecka i konieczność sprawowania nad nim opieki. Bariery w podjęciu pracy zawodowej przez kobiety posiadające małe dzieci jest także	Lokalni liderzy animują aktywność społeczną, to dzięki nim możliwe jest włączanie mieszkańców w różne działania i budowanie lokalnych wspólnot. Osoby te funkcjonują w sferze organizacji pozarządowych (KGW, OSP, Stowarzyszeń, Fundacji), działają w strukturach samorządowych (sołtysi, radni) i instytucjach publicznych

miejsowościach i zakładaniu tu rodzin.	części projektów międzypokoleniowych istnieje szansa na wykorzystanie potencjału i doświadczeń seniorów.		niewystarczająca infrastruktura socjalna związana z opieką nad dziećmi.	
--	--	--	---	--

3. Potencjał LGD.

3.1. Aktywność społeczna

Zaangażowanie mieszkańców w sprawy publiczne przejawia się między innymi w działalności organizacji pozarządowych, uczestnictwie w kulturze, frekwencji wyborczej oraz chęci do współpracy. Ważnym elementem zachowania kultury jest działalność domów kultury. Prace domów kultury wspierają świetlice wiejskie będące miejscem spotkań, organizacji imprez kulturalnych i towarzyskich mieszkańców gminy. Część świetlic to obiekty remiz OSP.

Na terenie LGD działa wiele bibliotek oraz ich filii. Ważnym ich zadaniem jest popularyzowanie zbiorów oraz rozbudzanie i kształtowanie nawyków czytelniczych, czemu służy działalność kulturalno – oświatowa (organizowanie wystaw, lekcji bibliotecznych). Niestety zauważalny jest spadek liczby czytelników w bibliotekach oraz liczby wypożyczeń. Jest to niewątpliwie związane z większą dostępnością do książek oraz informacji w Internecie. Z obserwacji wynika, że najliczniejszą grupą uczestników różnych form edukacji czytelniczej i kulturalno - oświatowej stanowią dzieci i młodzież.

Na terenie LGD funkcjonują również muzea. Muzeum Regionalne w Zwoleniu, które gromadzi dobra kultury regionalnej, sztuki, historii, numizmatyki, wytworów sztuki profesjonalnej i ludowej, wykopalisk archeologicznych, opracowań naukowych i popularnonaukowych dotyczących Zwolenia i okolic. Muzeum Jana Kochanowskiego w Czarnolesie zajmuje natomiast 7 sal ekspozycyjnych, oświetlonych w całości poecie Janowi Kochanowskiemu. Cała ekspozycja wzbogacona jest gobelinami, przedstawiającymi ważne wydarzenia z życia poety, dawnymi wydaniem dzieł, kopiami dawnego oraz współczesnego malarstwa. Ważnym elementem ekspozycyjnym są zabytkowe meble, szafy, stoły i fotele. Muzeum organizuje wiele wydarzeń o charakterze kulturalnym tj. koncerty muzyki klasycznej oraz jazzowe, inicjatywy sportowe i prozdrowotne typu joga. Muzeum kieruje również inicjatywy dla dzieci i młodzieży tj. warsztaty wielkanocne, zajęcia przyrodnicze, „Ferie u Pana Jana”.

Na obszarze LGD wzrasta zainteresowanie kulturą fizyczną, zarówno liczba członków klubów sportowych jak i osób ćwiczących rośnie, szczególnie jest to zauważalne w miejscach, w których powstały miejsca rekreacyjne bądź sportowe.

Wszystkie zespoły folklorystyczne i śpiewacze, koła gospodyń wiejskich, chóry, orkiestry dęte, kluby sportowe i stowarzyszenia są autentycznym potencjałem obszaru realizacji LSR i cenną inicjatywą obywatelską. Ich szczególnie walor polega na działaniu oddolnym, inicjowanym przez mieszkańców, odczuwających potrzebę działania na rzecz społeczności lokalnej.

W prawie każdej gminie jest świetlica wiejska lub dom ludowy. Infrastruktura ta wymaga jednak gruntownej modernizacji lub remontu, natomiast w kilku gminach budowy od nowa.

Na obszarze działania LGD zlokalizowane jest 219 organizacji pozarządowych, a zakres ich działania w poszczególnych gminach jest podobny. Skupiają się na tematyce dotyczącej krzewienia kultury, sportu, integracji i aktywizacji społecznej w tym współpracy z seniorami i młodzieżą. Występują też organizacje miłośników danego terenu oraz pracujące nad rozwojem gminy, wsi czy rolnictwa.

Przez ostatnie lata aktywność tych organizacji ulegała tendencjom wzrostowym jak wynika z doświadczenia Stowarzyszenia, ale nadal stanowi to słabą stronę obszaru. W aktualnej perspektywie finansowej PROW 2014-2020 skierowano do grup zarówno formalnych jak i nieformalnych wiele inicjatyw, które bazując na potencjale obszaru będą prowadzić do integracji grup społecznych o różnej specyfice działania i w różnym wieku.

Liczną grupę wśród organizacji stanowią Koła Gospodyń Wiejskich, na obszarze działa ich aż 54, oraz 57 jednostek OSP. Zwiększanie się liczby organizacji miało miejsce w okresie realizacji LSR 2007-2013 i jest wynikiem m.in. działalności aktywizacyjnej prowadzonej przez LGD. Jednak prawdziwy „boom” na powoływanie różnego rodzaju organizacji tj. stowarzyszenia czy koła gospodyń wiejskich miał miejsce w perspektywie 2014-2020. Działalność promocyjna Stowarzyszenia obejmowała szerzenia wiedzy o historii obszaru, ukierunkowała te organizacje na

pielęgnację tradycji, organizację imprez lokalnych, kultywowanie tradycji kulinarnych, a także wyposażenia się w niezbędne środki.

Badania własne LGD pozwalają na sformułowanie wniosku wskazującego na fakt, iż realizowane przez te organizacje dotychczasowe projekty wzmocniły potencjał tej grupy w zakresie zadań związanych z integracją społeczną jak i udziałem w budowie marki lokalnej Stowarzyszenie „Dziedzictwo i Rozwój”.

Ilość kół i kobiet zaangażowanych w ich działalność stanowi mocną stroną obszaru LGD, zagrożeniem natomiast jest brak wsparcia finansowego dla inicjatyw podejmowanych przez te organizacje.

Tabela nr. 7 Elementy infrastruktury i aktywności społecznej na terenie LGD „Dziedzictwo i Rozwój”

Gmina	Liczba wiejskich świetlic	Liczba organizacji pozarządowych	Liczba Kół Gospodyń Wiejskich	Liczba OSP
Ciepielów	1	5	4	5
Gózd	12	3	11	7
Jastrzębia	4	10	18	4
Jedlnia - Letnisko	1	8	5	2
Kazanów	0	2	3	8
Pionki m.	0	46	0	1
Pionki g.	0	7	5	5
Policzna	2	3	1	5
Przyłęk	7	1	4	10
Tczów	3	1	2	4
Zwoleń	6	22	3	9

Z badań ankietowych oraz doświadczenia stowarzyszenia wynika iż na terenie jest niewystarczająca liczba liderów działających lokalnie i aktywizujących innych. W związku z tym należy wspierać różnorodne działania grup i osób, które będą brały aktywny udział w realizacji celów LSR.

3.2. Infrastruktura

Obszar, mimo istniejących atrakcji oraz interesujących zabytków nigdy nie będzie obszarem na tyle atrakcyjnym turystycznie, aby stawiać na rozwój w tym kierunku jako cel główny. Potencjał może być wykorzystany w zakresie krótkich, jednodniowych lub weekendowych pobytów dla czynnej turystyki rowerowej, kajakowej jak i turystyki kulturowej. Stąd, wydaje się, że uzupełnienie i rozwój infrastruktury turystycznej może być ujęty w formie jednego z przedsięwzięć w ramach budowania kapitału społecznego, jako jedna z form służąca aktywizacji i integracji społeczności. Działaniem ukierunkowanym na informację i promocję wymienionego potencjału infrastrukturalnego będą projekty partnerskie międzynarodowe i krajowe oraz działania w ramach Animacji i projektów grantowych LGD. Nieodzownym elementem służącym przede wszystkim mieszkańcom, ale pośrednio i turystom jest szeroko rozumiana promocja, której podstawową rolą będzie budowa marki obszaru wykorzystując również innowacyjne działania i produkty zrealizowane przez lokalną społeczność.

Łącząc wszystkie uwarunkowania społeczne i potencjał istniejącej infrastruktury materialnej obszaru: rozwarstwienie społeczne, potrzeba długofalowej oferty edukacyjno-szkoleniowej, zapewniającej efektywne i interesujące spędzanie czasu wolnego przy wykorzystaniu dużego potencjału odnośnie bazy, na której mogłaby nastąpić integracja, wydaje się konieczne, aby wzmocnić przyszłe działania w celu wyszkolenia odpowiedniej kadry animatorów lokalnych, prowadzących zajęcia dla różnych grup społecznych oraz umożliwić lokalnym liderom i organizacjom pozarządowym inicjowanie ciekawych form integracji.

3.3. Uwarunkowania gospodarcze

Z punktu widzenia społeczno-gospodarczego, jedną z najważniejszych kwestii jest poziom i struktura bezrobocia. Liczba osób bezrobotnych zarejestrowanych na koniec 2020 r. wyniosła 5 712 mieszkańców, co stanowi około 4% ogółu bezrobotnych w województwie. Ponad 49% z ogólnej liczby bezrobotnych z terenu LSR stanowią kobiety (2 841). Największa liczba osób bezrobotnych zamieszkuje gminy: Miasto Pionki - 1050, Zwoleń

– 791, Pionki 765 oraz Jedlnia-Letnisko 759 mieszkańców. Należy jednocześnie pamiętać, że w rolniczych regionach liczba osób faktycznie pozostających bez pracy jest powiększana przez tzw. bezrobocie ukryte. Istotną miarą problemu bezrobocia jest udział kobiet w ogólnej liczbie bezrobotnych. Wysokie bezrobocie wśród kobiet jest spowodowane mniejszą mobilnością, koniecznością łączenia pracy zawodowej z prowadzeniem domu oraz nierzadko z nierównym statusem kobiet w stosunku do mężczyzn na rynku pracy. Przyczyną wysokiego odsetka bezrobotnych kobiet w ogólnej liczbie bezrobotnych jest również wiejski charakter gmin. Obszary zdominowane przez rolnictwo generują mniej miejsc pracy dla kobiet. Praca w gospodarstwach rolnych, ze względu na duży wysiłek fizyczny, podejmowana jest przede wszystkim przez mężczyzn. Fakt ten pogłębia słabo rozwinięty sektor usług dla ludności. Podejmowanie działań prowadzących do utworzenia nowych miejsc pracy oraz rozwijanie branż pozarolniczych może pomóc w minimalizowaniu ryzyka wystąpienia lub nasilenia się tego zjawiska. Lokalna Strategia Rozwoju proponuje kobietom aktywizację. Będą to działania adresowane do kobiet, które nie potrafią przełamywać barier w poszukiwaniu pracy. Dla nich także należy uruchamiać specjalne działania, szczególnie, jeśli jest to próba wyjścia z nieaktywności zawodowej lub długotrwałego bezrobocia. Planujemy dla nich szeroko rozumiane działania aktywizujące, kursy podnoszące kwalifikacje zawodowe. Będziemy wspierać również organizacje pozarządowe, które pobudzą aktywność, nie tylko zawodową kobiet na obszarze działania LGD.

3.4. Gospodarka obszaru

Lokalny rynek dóbr i usług jest kształtowany głównie przez lokalne firmy. W roku 2020 liczba podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych w rejestrze REGON na obszarze LGD wyniosła 7 695. Znaczna większość, bo ponad 97% podmiotów gospodarczych należy do sektora prywatnego. Natomiast 199 podmiotów działających na obszarze LGD należy do sektora publicznego. Duża liczba prywatnych inicjatyw gospodarczych jest zjawiskiem bardzo pozytywnym. Oznacza rozwój przedsiębiorczości lokalnej i rosnącą mobilność zawodową ludności w kierunku samozatrudnienia, co wiąże się z ograniczaniem kosztów zatrudniania nowych pracowników. Uczestnicy konsultacji wskazali „wysokie koszty zatrudniania pracowników” jako zagrożenie dla obszaru LGD.

W analizowanych gminach struktura własnościowa podmiotów gospodarczych wygląda podobnie. W celu przedstawienia pełnej charakterystyki gospodarki konieczne jest pokazanie liczebności podmiotów gospodarczych według branż, w których działają.

Tabela nr 8. Podmioty gospodarki narodowej zarejestrowane w rejestrze REGON wg sekcji PKD

GMINA	Podmioty gospodarki narodowej w rejestrze REGON (stan w dniu 31 XII 2020 r.) – bez osób prowadzących gospodarstwa indywidualne w rolnictwie					
	ogółem		w tym sektor prywatny		z liczby ogółem według sekcji PKD 2007	
					osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą	rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo
	2013	2020	2013	2020	2020	

Ciepielów	315	381	303	369	334	14	147	220
Gózd	398	644	380	629	564	5	285	354
Jastrzębia	398	542	384	524	459	16	193	333
Jedlnia- Letnisko	1003	1277	983	1257	1118	18	355	904
Kazanów	262	313	249	302	271	13	138	162
Pionki m.	1689	1732	1624	1663	1314	16	486	1230
Pionki w.	475	666	463	649	572	33	265	368
Policzna	248	313	234	314	278	20	118	192
Przyłęk	200	265	189	252	217	4	109	152
Tczów	215	289	203	277	257	13	138	138
Zwoleń	1060	1256	1022	1208	1036	25	337	894
RAZEM	6263	7695	6034	7444	6420	177	2571	4947
<i>woj. mazowieckie</i>	<i>724997</i>	<i>887329</i>	<i>712055</i>	<i>840461</i>	<i>579055</i>	<i>8260</i>	<i>157021</i>	<i>722048</i>

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS na dzień 31.12.2020 r.

Zauważa się zróżnicowaną aktywność gospodarczą na obszarze LGD. Sytuacja ta spowodowana jest wieloma czynnikami m.in. dominacją rolnictwa i niechęcią odchodzenia z tej branży, brakiem środków finansowych na uruchomienie własnej działalności, brakiem doświadczenia w prowadzeniu własnej firmy oraz słabą aktywnością zawodową mieszkańców. Największa liczba firm przypada na tzw. pozostałą działalność (uwzględniającą sekcje PKD 2007 G, H, J, K, L, M, N, S) - 4947 firm. Kolejna to budownictwo i przemysł z 2571 podmiotami. 177 firm reprezentuje branże rolnicze i około rolnicze, należy podkreślić, że chodzi wyłącznie o podmioty prowadzące pozarolniczą działalność gospodarczą, gdyż statystyka ta nie obejmuje indywidualnych gospodarstw rolnych. Rolnictwo stanowi dominującą gałąź gospodarczą. Z danych GUS wynika, iż najwięcej podmiotów zarejestrowanych w rejestrze REGON jest w gminie miejskiej Pionki (1732), gminie Jedlnia – Letnisko (1277) oraz Zwoleń (1256). Tendencje, które można zaobserwować na terenie LGD tj, dominacja przedsiębiorstw o charakterze usługowym oraz mniejszy udział w rynku przedsiębiorstw o charakterze budowlanym i przemysłowym w dłuższej perspektywie mogą mieć negatywny wpływ na gospodarkę tego obszaru, prowadzić do zmian na rynku pracy, a nawet powiększać stopę bezrobocia na terenie LGD.

Jakość i ilość obiektów turystycznych jest mocną stroną obszaru, która może być wykorzystana do rozszerzenia przez te podmioty swojej działalności o ofertę produktów turystycznych, wykorzystującą dziedzictwo przyrodnicze i kulturowe obszaru, tworząc równocześnie markę lokalną.

Ze względu na dominujące walory przyrodnicze i krajobrazowe obszaru wydaje się, że tworzenie jak i rozwój działalności gospodarczej powinien wykorzystywać technologie chroniące naturalne środowisko zarówno w dziedzinie energii odnawialnych jak i nowoczesną myśl technologiczną do ochrony środowiska w działalności gospodarczej.

3.5. Opis rynku pracy

Tabela nr 9. Struktura pracujących oraz bezrobotnych mieszkańców obszaru LGD

Gmina	Pracujący (stan w dniu 31 XII)				Bezrobotni zarejestrowani (stan w dniu 31 XII)				Stopa bezrobocia (udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym) w %	
	ogółem		w tym kobiety		ogółem		w tym kobiety		ogółem	kobiety
	2013	2020	2013	2020	2013	2020	2013	2020	2020	
<i>Ciepielów</i>	345	335	181	196	479	312	198	162	10	11,7
<i>Gózd</i>	495	536	318	322	1150	691	550	347	12,2	13,3
<i>Jastrzębia</i>	437	705	219	294	648	365	291	186	8,6	9,6

<i>Jedlnia-Letnisko</i>	742	753	481	464	1112	759	490	327	9,5	8,8
<i>Kazanów</i>	255	253	158	156	453	236	190	110	9,1	9,6
<i>Pionki m.</i>	2992	3623	1666	2064	2040	1050	991	556	10,9	12,5
<i>Pionki w.</i>	537	704	274	351	1430	765	683	407	12,8	15,1
<i>Policzna</i>	350	398	196	219	626	276	316	142	8,7	10,3
<i>Przyłęk</i>	404	473	245	270	486	221	199	104	6,3	6,6
<i>Tczów</i>	269	308	142	193	531	246	230	122	8,6	9,6
<i>Zwoleń</i>	2496	2785	1341	1558	1470	791	684	378	9,2	9,5
RAZEM	9322	10873	5221	6087	10425	5712	4822	2841	9,2	10,1
<i>woj. mazowieckie</i>	<i>1446775</i>	<i>1700342</i>	<i>754579</i>	<i>881310</i>	<i>283196</i>	<i>146375</i>	<i>133800</i>	<i>74022</i>	<i>4,5</i>	<i>4,7</i>

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS na dzień 31.12.2020 r.

Z tej charakterystyki rynku pracy, położenia obszaru LGD oraz dobrych warunków do zakładania działalności gospodarczej wynika, że celem powinna być nie tylko likwidacja bezrobocia, ograniczenie negatywnych skutków migracji ale ekonomiczny rozwój obszaru, wykorzystujący przedstawione pozytywne czynniki zewnętrzne. Celem jest również zachęcanie potencjalnych przedsiębiorców do lokowania swoich siedzib na obszarze i zasilania budżetów gmin, co pośrednio wpłynie na rozwój obszaru i poprawę jakości życia mieszkańców.

3.6. Dochody samorządu terytorialnego

Samorząd terytorialny stanowi nieodzowne ogniwo w procesie rozwoju społeczno-gospodarczego w Polsce. Z uwagi na zakres uzyskanych kompetencji jednostki samorządu terytorialnego na poziomie regionalnym i lokalnym przejęły i skutecznie wypełniają wiele funkcji związanych z bezpośrednim stymulowaniem procesów rozwojowych.

Dzięki zmianom społeczno-gospodarczym, a także wsparciu procesów rozwojowych ze strony budżetu Unii Europejskiej w latach 2007–2013 oraz 2014-2020 wystąpiła wyraźna poprawa wysokości dochodów budżetowych gmin w ujęciu regionalnym. Oznacza to, że istotnie poprawiły się możliwości alokacyjne gmin pod kątem realizacji nowych przedsięwzięć rozwojowych. Tak duża zmiana w poziomie dochodów w sposób widoczny poprawiła również sytuację w zakresie realizacji wydatków bieżących gmin. Dominującą pozycję, jeśli chodzi o zestawienie dochodów własnych budżetu gmin zajmuje gmina Pionki miasto, Zwoleń oraz Gózd i Ciepiałów. Zmiany w poziomie dochodów oraz wydatków zilustrowano w poniższej tabeli.

Tabela nr 10. Dochody oraz wydatki gmin na 1 mieszkańca

Gmina	Dochody na 1 mieszkańca w zł				Wydatki na 1 mieszkańca w zł	
	ogółem		w tym własne		ogółem	
	2013	2020	2013	2020	2013	2020
<i>Ciepiałów</i>	3209,3	6211,37	722,65	1927,44	2960,13	5231,81
<i>Gózd</i>	3104,48	6207,91	646,21	1932,08	2995,15	5293,5
<i>Jastrzębia</i>	2874,44	5533,52	701,61	1581,31	2875,25	5282,45
<i>Jedlnia-Letnisko</i>	2805,42	4938,90	1027,08	1834,97	2621,69	4779,02
<i>Kazanów</i>	3073,96	5901,62	629,77	1163,67	2943,17	5441,46
<i>Pionki m.</i>	2618,52	5664,08	1393,91	2709,14	2393,50	5412,71
<i>Pionki g.</i>	2741,71	5065,84	781,96	1509,05	2784,03	4993,23
<i>Policzna</i>	2926,96	4854,01	897,46	1400,3	3014,14	4630,52
<i>Przyłęk</i>	3033,35	5791,58	601,87	1688,17	3091,36	5023,74

<i>Tczów</i>	3144,3	5752,1	667,55	1224,74	3026,93	5516,77
<i>Zwoleń</i>	2623,94	4978,13	1153,11	1957,39	2679,87	4728,48
<i>Średnio</i>	2923,30	5536,28	838,47	1720,75	2853,20	5121,24
<i>woj. mazowieckie</i>	3180,28	7527,60	1647,23	4217,27	3175,72	7732,11

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS na dzień 31.12.2020 r.

Dochód podatkowy na jednego mieszkańca na obszarze LSR określa wskaźnik G, który oblicza się dzieląc sumę dochodów podatkowych przez liczbę mieszkańców. W przypadku gmin należących do LGD wskaźnik ten przedstawia się następująco:

Tabela nr 11. Dochody podatkowe gmin na 1 mieszkańca na obszarze LSR n (wskaźnik G)

Gmina/Wskaźnik G	2020
Gmina Ciepiałów	794,07
Gmina Gózd	936,46
Gmina Jastrzębia	1227,26
Gmina Jedlnia-Letnisko	1436,78
Gmina Kazanów	689,02
Miasto Pionki	1558,26
Gmina Pionki	1050,55
Gmina Policzna	979,17
Gmina Przyłęk	977,00
Gmina Tczów	692,28
Gmina Zwoleń	1437,95
Średnia wartość wskaźnika G dla 11 gmin	1070,80
Średni dochód podatkowy na jednego mieszkańca dla wszystkich gmin w kraju (wskaźnik Gg)	2122,33

Źródło: Opracowanie własne na podstawie www.mf.gov.pl

3.7. Opieka społeczna

Pomoc społeczna, będąca instrumentem polityki społecznej państwa przeznaczonym do wspierania osób i rodzin w trudnych sytuacjach życiowych, z którymi nie są one w stanie same sobie poradzić, podejmuje działania w sytuacjach zagrożenia podstawowych potrzeb życiowych oraz obniżenia jakości życia poniżej społecznie akceptowanego minimum; pomaga stworzyć warunki umożliwiające godną egzystencję; służy kompensowaniu różnorodnych szkód; przyczynia się do wyrównywania nadmiernych różnicowań społecznych; daje poczucie bezpieczeństwa socjalnego poprzez różne zasiłki i świadczenia uzupełniające niedostatki systemu emerytalno-rentowego oraz innych systemów zabezpieczenia społecznego lub niewystarczające dochody z pracy. Skutkiem działań pomocy społecznej powinno być eliminowanie wykluczenia społecznego oraz usamodzielnianie się jej beneficjentów.

Miejskie oraz Gminne Ośrodki Pomocy Społecznej na obszarze realizacji strategii działają sprawnie. Na obszarze objętym LSR z pomocy społecznej w sumie korzysta 5638 osób. Zasadniczym powodem korzystania z pomocy społecznej jest długotrwała lub przewlekła choroba oraz bezrobocie, które jest główną przyczyną ubóstwa. Bezrobotni beneficjenci pomocy społecznej z gospodarstw ubogich stanowili 1/3 ogółu zarejestrowanych bezrobotnych. Marginalna skala dotyczy problemów sieroctwa, bezdomności, narkomanii, trudności w przystosowaniu do życia po opuszczeniu zakładu karnego oraz klęski żywiołowej i ekologicznej. Mieszkańcy wsi częściej korzystają z pomocy społecznej niż mieszkańcy miast.

3.8 Wychowanie - edukacja

Oferta szkolnictwa podstawowego i ponadpodstawowego na terenie Lokalnej Grupy Działania „Dziedzictwo i Rozwój” jest bardzo wszechstronna i ciekawa jednak obserwuje się powszechny spadek liczby dzieci i młodzieży objętych obowiązkiem szkolnym. W Zwoleń funkcjonują dwie szkoły ponadpodstawowe – Zespół Szkół Licealnych im. Jana Kochanowskiego oraz Zespół Szkół Rolniczo-Technicznych im. Bohaterów Walki z Faszyzmem. W mieście Pionki funkcjonuje: Liceum Ogólnokształcące im. Marii Dąbrowskiej, Zespół Szkół im.

Jędrzeja Śniadeckiego oraz Centrum Kształcenia Zawodowego i Ustawicznego. Placówki te kształcą uczniów w ponad 20 różnorodnych zawodach, przygotowując młodzież do wejścia na rynek pracy, wprowadzając również innowacje edukacyjne, jak chociażby klasy mundurowe (policyjne, strażackie, wojskowe) czy sportowe oraz organizując zagraniczne praktyki zawodowe. Szkoły są wyposażone w nowoczesny sprzęt dydaktyczny, co uwzględnili mieszkańcy obszaru, jako mocną stronę „rozwinętą bazę oświatową”. Dużym problemem jest brak szkolnictwa wyższego oraz niewielkie możliwości doksztalania. Jednak zamieszkała tu młodzież z uwagi na bliskość ośrodka kulturalno-oświatowego i naukowego, jakim jest Radom i Lublin, ma stosunkowo łatwy dostęp do uczelni wyższych. Placówki edukacyjne na poziomie wyższym zlokalizowane są również w Puławach, Ostrowcu Świętokrzyskim, Kielcach oraz Warszawie. Młodzi ludzie podejmując naukę w mieście, często pozostają tam ze względu na większą możliwość podjęcia pracy.

ROZDZIAŁ V. Spójność, komplementarność, synergia.

1. Opis zgodności i komplementarności LSR z innymi dokumentami planistycznymi.

Lokalna Strategia Rozwoju opracowana przez LGD nie jest jedynym strategicznym dokumentem wdrażanym na tym obszarze. Dlatego też musi ona pozostać komplementarna i spójna z dokumentami planistycznymi poziomu lokalnego, regionalnego i krajowego. Zadaniem LSR jest uwzględnienie tych programów, niejako wpisanie się w nie, zgodnie z zasadą zintegrowania. Wtedy działania realizowane na tym terenie będą odpowiednio wzmocnione, bardziej efektywne (efekt synergii), wpłyną na poprawę jakości życia na obszarach wiejskich.

Zakłada się, że realizacja LSR wywoła szereg pozytywnych skutków w województwie mazowieckim oraz obszarach wiejskich województwa. Gminy, tworzące obszar działania LGD swój rozwój opierają we wzmacnianiu atrakcyjności turystycznej oraz tworzeniu wielowymiarowych warunków poprawy jakości życia na obszarach wiejskich. Cele Lokalnej Strategii Rozwoju będą wzajemnie uzupełniać się z celami „*Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+. Innowacyjne Mazowsze*” w zakresie następujących kierunków działań: Wspieranie rozwoju przedsiębiorczości; Aktywizacja społeczno-gospodarcza mieszkańców ; Włączenie i integracja społeczna; Rozwój uporządkowanej sieci osadniczej, sprzyjającej wykorzystaniu transportu zbiorowego i ruchowi niezmotoryzowanemu.

Przedsięwzięcia w ramach LSR są również komplementarne i spójne z dokumentami strategicznymi i planistycznymi szczebla lokalnego (gmin i powiatów) oraz z dokumentami wyższego szczebla – województwa i realizowane na obszarze całego kraju:

1. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju. Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności.
2. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030.
3. Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+. Innowacyjne Mazowsze.
4. Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa 2030.
5. Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027.

W poniższej tabeli określono powiązania celów i założeń tych dokumentów z celami LSR i wykazując spójność planowanych do realizacji przedsięwzięć z celami dokumentów planistycznych, bądź obszarami i kierunkami działań. Na dzień opracowywania LSR wskazano komplementarność z aktualnymi strategiami powiatów.

Cel nr 1 Budowa różnorodności gospodarczej i rozwój współpracy międzysektorowej z wykorzystaniem potencjału obszaru i mieszkańców.

Przedsięwzięcie	
Tworzenie i rozwój przedsiębiorstw	<p><i>Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju. Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności:</i> Obszar konkurencyjności i innowacyjności gospodarki. Cel 4 - Wzrost wydajności i konkurencyjności gospodarki Obszar równoważenia potencjału rozwojowego regionów Cel 8 - Wzmocnienie mechanizmów terytorialnego równoważenia rozwoju dla rozwijania i pełnego wykorzystania potencjałów regionalnych</p>
	<p><i>Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030</i> Cel 2. Wzmacnianie regionalnych przewag konkurencyjnych 2.2. Wspieranie przedsiębiorczości na szczeblu regionalnym i lokalnym</p>
	<p><i>Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+. Innowacyjne Mazowsze.</i> Obszar Gospodarka, Konkurencyjne i innowacyjne Mazowsze Kierunek działań – Wspieranie rozwoju przedsiębiorczości</p>
	<p><i>Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa 2030:</i> Cel główny Strategii Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa 2030 jest rozwój gospodarczy wsi umożliwiający trwały wzrost dochodów jej mieszkańców przy minimalizacji rozwarstwienia ekonomicznego, społecznego i terytorialnego oraz poprawie stanu środowiska naturalnego. CEL SZCZEGÓŁOWY III ROZWÓJ PRZEDSIĘBIORCZOŚCI, POZAROLNICZYCH MIEJSC PRACY I AKTYWNEGO SPOŁECZEŃSTWA</p>
	<p><i>Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027</i> Priorytet I – Fundusze Europejskie dla bardziej konkurencyjnego i inteligentnego Mazowsza Działanie 1.3. Innowacyjność i konkurencyjność MŚP</p>
	<p><i>Strategia Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Radomskiego do 2030 roku:</i> Cel operacyjny 3.1. Rozwój przedsiębiorczości oraz przeciwdziałanie bezrobociu</p>
	<p><i>Strategia Rozwoju Powiatu Lipskiego na lata 2021-2030:</i> Obszar 1.Podnoszenie jakości usług publicznych realizowanych w powiecie. Kierunek działań - rozwój usług rynku pracy.</p>
	<p><i>Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju. Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności:</i> Cel 6 - Rozwój kapitału ludzkiego poprzez wzrost zatrudnienia i stworzenie „workfare state”</p>

Włączenie społeczne osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji	<p><i>Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa 2030:</i> Cel główny Strategii Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa 2030 jest rozwój gospodarczy wsi umożliwiający trwały wzrost dochodów jej mieszkańców przy minimalizacji rozwarstwienia ekonomicznego, społecznego i terytorialnego oraz poprawie stanu środowiska naturalnego. CEL SZCZEGÓŁOWY III ROZWÓJ PRZEDSIĘBIORCZOŚCI, POZAROLNICZYCH MIEJSC PRACY I AKTYWNEGO SPOŁECZEŃSTWA Kierunek interwencji: III.5. Rozwój ekonomii i solidarności społecznej na obszarach wiejskich</p>
	<p><i>Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+. Innowacyjne Mazowsze.</i> Obszar Społeczeństwo, Mazowsze Zintegrowane Społecznie Kierunki działań – Aktywizacja społeczno-gospodarcza mieszkańców oraz Włączenie i integracja społeczna</p>
	<p><i>Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030</i> Cel 2. Wzmacnianie regionalnych przewag konkurencyjnych 2.1. Rozwój kapitału ludzkiego i społecznego</p>
	<p><i>Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027</i> Priorytet V – Fundusze Europejskie dla wyższej jakości życia na Mazowszu Cel szczegółowy 4(iii) Wspieranie włączenia społeczno-gospodarczego społeczności marginalizowanych, gospodarstw domowych o niskich dochodach oraz grup w niekorzystnej sytuacji, w tym osób o szczególnych potrzebach, dzięki zintegrowanym działaniom obejmującym usługi mieszkaniowe i usługi społeczne</p>
	<p><i>Strategia Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Radomskiego do 2030 roku:</i> Cel strategiczny I: Zapewnienie mieszkańcom Powiatu wysokiego standardu życia poprzez podnoszenie jakości i dostępności usług w obszarze zdrowia, edukacji i pomocy społecznej</p>
	<p><i>Strategia Rozwoju Powiatu Lipskiego na lata 2021-2030:</i> Obszar 4. Rozwój sektora ekonomii społecznej Kierunek działań - aktywizacja społeczna i zawodowa osób zagrożonych wykluczeniem społecznym</p>
<p>Cel nr 2 Innowacyjne inwestycje w sferę społeczną zapewniającą rozwój mieszkańców, oraz promocję obszaru z poszanowaniem tradycji, dziedzictwa kulturowego, ekologii, rekreacji dla podnoszenia jakości życia mieszkańców</p>	
Przedsięwzięcie	
Poprawa jakości życia mieszkańców obszaru poprzez rozwój	<p><i>Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju. Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności:</i> Cel 8 - Wzmocnienie mechanizmów terytorialnego równoważenia rozwoju dla rozwijania i pełnego wykorzystania potencjałów regionalnych</p>

infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i kulturalnej oraz doskonalenie funkcjonowania obiektów użyteczności publicznej	<p><i>Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+. Innowacyjne Mazowsze.</i> Obszar Dostępność, Dostępne i mobilne Mazowsze Kierunek działań - Rozwój uporządkowanej sieci osadniczej, sprzyjającej wykorzystaniu transportu zbiorowego i ruchowi niezmotoryzowanemu</p>
	<p><i>Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa 2030:</i> Cel główny Strategii Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa 2030 jest rozwój gospodarczy wsi umożliwiający trwały wzrost dochodów jej mieszkańców przy minimalizacji rozwarstwienia ekonomicznego, społecznego i terytorialnego oraz poprawie stanu środowiska naturalnego. CEL SZCZEGÓŁOWY II POPRAWA JAKOŚCI ŻYCIA, INFRASTRUKTURY I STANU ŚRODOWISKA.</p>
	<p><i>Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030</i> Cel 1. Zwiększenie spójności rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym 1.5. Rozwój infrastruktury wspierającej dostarczanie usług publicznych i podnoszącej atrakcyjność inwestycyjną obszarów</p>
	<p><i>Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027</i> Priorytet V – Fundusze Europejskie dla wyższej jakości życia na Mazowszu Działanie 5.3 Infrastruktura społeczna</p>
	<p><i>Strategia Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Radomskiego do 2030 roku:</i> Cel strategiczny III: Wzrost konkurencyjności Powiatu dzięki wykorzystaniu jego potencjału gospodarczego, kulturalnego oraz turystycznego 3.2: Rozwój infrastruktury turystycznej</p>
	<p><i>Strategia Rozwoju Powiatu Lipskiego na lata 2021-2030:</i> Obszar 1. Podnoszenie jakości usług publicznych realizowanych w powiecie Kierunek działań - poprawa infrastruktury technicznej i przestrzennej na terenie powiatu</p>
Kultura wolnego czasu i budowanie tożsamości lokalnej jako czynniki integracji społecznej	<p><i>Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju. Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności:</i> Cel 11 – wzrost społecznego kapitału rozwoju</p>
	<p><i>Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+. Innowacyjne Mazowsze.</i> Obszar Społeczeństwo, Mazowsze zintegrowane społecznie Kierunek działań - Włączenie i integracja społeczna</p>
	<p><i>Strategia Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa 2030:</i></p>

	<p>Cel główny Strategii Zrównoważonego Rozwoju Wsi, Rolnictwa i Rybactwa 2030 jest rozwój gospodarczy wsi umożliwiający trwały wzrost dochodów jej mieszkańców przy minimalizacji rozwarstwienia ekonomicznego, społecznego i terytorialnego oraz poprawie stanu środowiska naturalnego.</p> <p>CEL SZCZEGÓŁOWY II POPRAWA JAKOŚCI ŻYCIA, INFRASTRUKTURY I STANU ŚRODOWISKA.</p>
	<p><i>Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030</i></p> <p>Cel 1. Zwiększenie spójności rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym</p> <p>1.2. Zwiększenie wykorzystania potencjału rozwojowego miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze</p>
	<p><i>Fundusze Europejskie dla Mazowsza 2021-2027</i></p> <p>Priorytet V – Fundusze Europejskie dla wyższej jakości życia na Mazowszu</p> <p>Priorytet VIII – Fundusze Europejskie dla aktywnej integracji oraz rozwoju usług społecznych i zdrowotnych na Mazowszu</p>
	<p><i>Strategia Rozwoju Powiatu Lipskiego na lata 2021-2030:</i></p> <p>Obszar 2. Integracja mieszkańców z różnych gmin Powiatu Lipskiego</p> <p>Kierunki działań - wspieranie liderów lokalnych oraz aktywizacja społeczna i obywatelska</p>

2.Opis sposobu integrowania różnych sektorów, partnerów, zasobów i branż działalności gospodarczej w celu kompleksowej realizacji przedsięwzięć

Już na etapie przygotowań i formułowania LSR założeniem było zaangażowanie wszystkich grup społecznych z wszystkich sektorów obszaru LGD. W spotkaniach równocześnie uczestniczyli przedstawiciele wszystkich sektorów reprezentując całość obszaru i wypracowując wspólne założenia do nowej strategii. Działania te jeszcze bardziej umocniły powiązania międzysektorowe na obszarze LGD. Podczas spotkań rozwijała się dyskusja na temat problemów, potrzeb i zagrożeń lokalnej społeczności. Zdecydowano zwrócić uwagę na konieczność szerokiej współpracy międzysektorowej na obszarze LGD, tak by umożliwić wymianę informacji pomiędzy sektorami, oraz mieszkańcami na etapie przygotowania i realizacji LSR. W trakcie spotkań i konsultacji zasugerowano preferowanie, a zarazem wprowadzenie dodatkowych punktów dla wniosków, które są realizowane w partnerstwie, zwłaszcza w partnerstwie różnych sektorów (*w kryteriach oceny wprowadzono punkty za partnerstwo*). Działania te jeszcze bardziej zaktywizują i zintegrują społeczeństwo gotowe do działania. Na etapie tworzenia LSR przyjęto że realizacja tejże strategii przez nasze LGD skutecznie włączy się w budowanie partnerstwa społecznego, a co za tym idzie i sektorowego. Przyjęto że w ramach animacji mieszkańców obszaru będzie się pokazywać różnorodność obszaru i sektorów, a zarazem kłaść duży nacisk na wzajemne przenikanie działań związanych z realizacją LSR. W ramach realizacji LSR będą prowadzone spotkania informacyjne, doradztwo, i promocja na całym obszarze LGD. Wzmocni to więź, pokaże sukcesy, oraz problemy i sposoby ich rozwiązania, działania te stworzą platformę dla wzajemnej współpracy mieszkańców, podmiotów i sektorów obszaru LGD. Wszystkie zaplanowane przedsięwzięcia wykazują synergię i komplementarność w osiągnięciu celów LSR. Planowane przez LGD projekty będą się terytorialnie uzupełniać. Ten rodzaj komplementarności (obszarowa) jest najbardziej widoczny w ramach celu 2, gdzie uzupełniają się nawzajem nie tylko poszczególne przedsięwzięcia, ale także pojedyncze operacje składające na dane przedsięwzięcie, np. dotyczące budowy/rozwoju infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i kulturalnej. Przedsięwzięcia zostały tak zaprojektowane, aby były ze sobą spójnie i oddziaływały na różne aspekty, przyczyniając się jednocześnie do wykorzystania lokalnych zasobów. Rozwój oferty spędzania czasu wolnego czasu wolnego (przedsięwzięcie 2.2.) będzie wspierany przez rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i kulturalnej (przedsięwzięcie 2.1.) ze szczególnym uwzględnieniem walorów krajobrazowych oraz specyfiki obszaru. Dzięki partnerskiej współpracy oraz odpowiedniej animacji i sieciowaniu członków LGD, potencjalnych wnioskodawców/beneficjentów i realizowanych działań umożliwiające zostanie lepsze wykorzystanie ukrytych lub niewłaściwie dotychczas wykorzystanych szeroko rozumianych zasobów i specyficznych potencjałów. Zaplanowane w ramach celu 1 i 2 przedsięwzięcia realizowane przez różne podmioty w ramach osobnych operacji/działań będą nakładać się przestrzennie, wzmacniając efekt oddziaływania. Będą przyczyniać się także do rozwoju współpracy w rozwiązywaniu wspólnych problemów, wypracowywaniu dobrych praktyk, wzajemnemu uczeniu się i inspirowaniu, a co za tym idzie wzajemnym uzupełnianiu podejmowanych interwencji. Przedsięwzięcia zostały tak zaplanowane, aby z jednej strony stanowiły bazę/podstawę do rozpoczęcia/realizacji kolejnych działań, a z drugiej, by wykorzystywały efekty tych już zrealizowanych. Inwestycja w szerokorozumianą infrastrukturę w ramach Przedsięwzięcia 2.1 ma umożliwić lub ułatwić realizację operacji i zadań w ramach pozostałych przedsięwzięć służących inwestycji w samych mieszkańców - przedsięwzięcie 1.2. oraz 2.2. Obydwa te przedsięwzięcia wzajemnie się uzupełniają. Równoczesna inwestycja zarówno w infrastrukturę, jak i inwestycja w kapitał ludzki - uzupełnianie się interwencji, prowadzą do osiągnięcia wartości dodanej, również i do efektu synergii, a więc większego oddziaływania powiązanych ze sobą projektów, niż prosta suma efektów poszczególnych przedsięwzięć. Nastąpi wzmocnienie synergii pomiędzy zrównoważonym wykorzystaniem lokalnych zasobów, a wzrostem gospodarczym i rozwojem przedsiębiorczości. Efektem będzie także poprawa estetyki, funkcjonalności i jakości przestrzeni publicznych, co będzie zresztą wspólnym mianownikiem między celem 1 i 2 strategii.

Wdrażanie LSR LGD Stowarzyszenie „Dziedzictwo i Rozwój” jest możliwe poprzez realizację idei podejścia zintegrowanego dla wszystkich planowanych działań, oraz zasobów istniejących na całym obszarze działania. Zintegrowane podejście przejawia się między innymi w partycypacyjnej metodzie opracowania LSR, co pozwoliło zachować spójność strategii, a zarazem obszaru z przyjętymi w nim celami. Zastosowanie zintegrowanego podejścia gwarantuje szerokie współdziałanie z sobą różnych podmiotów z różnych sektorów, co trwale przełoży się na efekt synergii podejmowanych działań. Zintegrowany charakter LSR oraz unikalne podejście do rozwiązywania problemów przez wielosektorowe łączenie istniejących zasobów i działań; instytucjonalnych dotyczących

zaangażowania sektorów życia publicznego w proces wdrażania LSR na etapie realizacji celów, oraz konkretnych przedsięwzięć, a także działań społeczno-gospodarczych zintegrowanego podejścia dla przedsięwzięć planowanych w LSR. Zaplanowane operacje wpisują się w zachowanie i wykorzystanie zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych w zrównoważony rozwój obszaru. Istotnym aspektem jest zaangażowanie mieszkańców w proces zmian istniejącej sytuacji społeczno-gospodarczej obszaru LGD. Określone w strategii cele i przedsięwzięcia tworzą wspólny ściśle ze sobą powiązany system, gdzie każdy z sektorów ma swoich przedstawicieli w LGD, każdy sektor na każdym poziomie realizacji strategii ma również możliwość realizacji przedsięwzięć.

Wszystkie poziomy pozostają w efekcie synergii z innymi, wzajemnie się uzupełniają, co stanowi wartość dodaną w postaci nowych partnerstw i relacji na obszarze. Stwierdzić należy, że zintegrowane podejście do planowanych przedsięwzięć tworzy spójny i logiczny system realizacji celów, przedsięwzięć jak i korelacji między podmiotami realizującymi LSR i znajdującymi się na obszarze LGD Stowarzyszenie „Dziedzictwo i Rozwój”.

Zintegrowanie zostanie osiągnięte poprzez różnego rodzaju metody:

- aktywizację społeczeństwa do tworzenia trwałych projektów angażujących jak największą liczbę mieszkańców i społeczeństwa mających na celu wzrost atrakcyjności obszaru, ale przy założeniu że projekt ten w głównej mierze służy mieszkańcom oraz niweluje poziom defaworyzacji społecznej,
- realizację projektów grantowych,
- realizację projektów związanych z rozwojem oferty czasu wolnego poprzez tworzenie siłowni napowietrznych, skateparków, ogrodów sensorycznych,
- realizację dużych projektów konkursowych związanych z turystyką takich jak infrastruktura rekreacyjno-turystyczna,
- realizację projektów przez przedsiębiorców,
- realizację projektów polegających na utworzeniu przedsiębiorstwa,
- realizację projektów partnerskich, operacji w partnerstwie,
- realizację operacji własnych LGD.

Animując do realizacji projektów partnerskich i operacji w partnerstwie poza zbieżnością celów LGD ma na celu wzmocnienie prawdopodobieństwa osiągnięcia zakładanych rezultatów. Projekty partnerskie generują korzyści, zarówno dla grupy docelowej, jak i samych realizatorów, które nie byłyby możliwe do uzyskania w przypadku ich realizacji bez udziału partnerów. Realizacja projektu w formule partnerskiej w większości przypadków generuje wartość dodaną w postaci poszerzenia zasięgu terytorialnego danego przedsięwzięcia na obszar obejmujący kilka gmin, powiatów. Wśród pomysłów zgłaszanych przez mieszkańców, przedsiębiorców, jsfp czy organizacje pozarządowe ponad jedna trzecia pomysłów projektów partnerskich to projekty zakładające kompleksowe i komplementarne działania, a co piąty projekt dzięki realizowaniu go w formule partnerskiej wygeneruje dla jego realizatorów dodatkowe możliwości w zakresie promowania i uwiarygodniania swoich działań.

Korzyścią płynącą z realizacji zadań w partnerstwie jest duży efekt doświadczenia, na który składają się wiedza i umiejętności związane z aplikowaniem o środki finansowe nabyte w trakcie realizacji projektu partnerskiego. Realizując partnerstwo można zidentyfikować wartość dodaną - podjęcie dalszej współpracy (niezwiązanej z ewaluowanym projektem) z podmiotami, z którymi wspólnie rozpoczęto realizację projektu.

W perspektywie finansowej 2023-2027 planuje się realizację projektów grantowych. Projekty te nie były dotychczas przez LGD stosowane. Jest to specyficzna forma wsparcia dla podmiotów, które nie mogą skorzystać z funduszy w ramach innych działań np.: ze względu na niewielką kwotę pomocy, a ich operacje realizują cele i wskaźniki LSR niemożliwe do osiągnięcia innymi metodami. O wsparcie między innymi będą mogły się ubiegać grupy nieformalne np.: oddziały, sekcje, koła stowarzyszeń. Są to projekty będące formą wsparcia działań na małą skalę, służącą aktywizacji lokalnych środowisk. Będą one uzupełnieniem działań w ramach przedsięwzięć 1.2, 2.1., 2.2.

Decyzję o możliwości realizacji grantów podjęto na podstawie zgłoszonych podczas konsultacji społecznych pomysłów na realizację zadań przez organizacje pozarządowe, grupy nieformalne, przedsiębiorców czy mieszkańców. Realizując taki projekt organizacja lub grupa nieformalna sama zyskuje wiele korzyści, które może wykorzystać w dalszym rozwoju. Przede wszystkim będzie to doświadczenie projektowe, które można zdefiniować jako nową wiedzę, spostrzeżenia i wnioski gromadzone przez zespół projektowy. Pozyskiwanie doświadczeń projektowych niesie za sobą bardzo dużą wartość dla środowiska projektowego oraz dla całej organizacji. Często

realizacja projektów wymaga wykorzystania zaawansowanej wiedzy interdyscyplinarnej, to analiza doświadczeń projektowych pozwoli wskazać dziedziny tej wiedzy, ocenić niedostatki w wiedzy zespołu projektowego oraz określić obszary, w których wiedza ta powinna być uzupełniona, co będzie miało wpływ na rozwój zespołu i samej organizacji. Realizacja projektów grantowych bardzo często pozwala na przetestowanie nowych rozwiązań, pomysłów, które umożliwiają dotarcie do nowych osób lub grup oraz wypromowanie podmiotu w środowisku lokalnym lub w regionie. Nowe rozwiązania "starych problemów" środowiska lokalnego czynią organizację otwartą na zmiany. Każdy poprawnie zrealizowany projekt będzie miał wpływ na postrzeganie organizacji, która staje się wiarygodna, godna zaufania, posiadająca doświadczenie i właściwe zasoby do realizacji kolejnych przedsięwzięć. Realizując projekty organizacja ma szansę dokładnie określić wartość swoich produktów i usług, jest w stanie powiązać je z wartościami i potrzebami kolejnych grup odbiorców i stworzyć odpowiedni wizerunek, który będzie pomagał organizacji w realizacji kolejnych działań.

LGD planuje ogłaszać wielozakresowe nabory wniosków. Realizując projekty grantowe w pierwszej kolejności potencjalni beneficjenci będą mogli otrzymać wsparcie na doposażenie bądź modernizację świetlic, klubów, remiz strażackich. Ma to na celu umożliwienie realizacji w tych miejscach zadań związanych z integracją mieszkańców oraz włączeniem społecznym osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji. Warto również zauważyć, że wypracowane wspólnie z lokalną społecznością założenia przyjęte w LSR dotyczące strategicznego dopasowania i wzajemnego uzupełniania się projektów spowodują, że efekt synergii może być jeszcze bardziej zwiększony. Działanie tych projektów jako jedności pozwala na wykorzystanie pełnego potencjału i maksymalne skorzystanie z synergii. Wprowadzenie współpracy, podziału zasobów, wymiany wiedzy i strategicznego dopasowania projektów prowadzi do osiągnięcia rezultatów, które są bardziej efektywne, innowacyjne i mają większy wpływ na społeczeństwo i otoczenie.

3. Wartość dodana podejścia LEADER/RLKS w realizacji LSR.

Metoda LEADER w rozwoju obszaru objętego LSR polega na bezpośrednim angażowaniu lokalnych przedstawicieli w jej opracowywanie i realizację, podejmowanie decyzji i przydzielanie zasobów. Wartość dodana tego podejścia wiąże się ze wzmocnieniem lokalnego zaangażowania poprzez rozwój lokalnej strategii, jej realizację i przydział zasobów.

Strategia ukierunkowana jest na obszar 11 gmin i ma na celu zwalczanie utrzymującego się niewystarczającego wykorzystania potencjału. Dlatego też jest ona w pełni zgodna z duchem i celem metody LEADER, tzn. z podejściem oddolnym opartym na specyfice problemów lokalnych i połączeniu sił podmiotów lokalnych, które razem lepiej wykorzystują potencjał tkwiący w ich regionie. W ramach LSR realizowane będą projekty dokładnie dopasowane do potrzeb mieszkańców, nie przypadkowe.

LGD Stowarzyszenie „Dziedzictwo i Rozwój” poprzez realizację LSR angażuje, aktywizuje i łączy lokalne organizacje pozarządowe, przedsiębiorców i samorządy. Dodatkowo działalność LGD wpływa także na integrację lokalnych społeczności, kreowanie liderów i angażowanie w działania mieszkańców. Tak więc LGD oddziałuje na sferę społeczną, gospodarczą oraz infrastrukturalną. Potencjał społeczny podmiotów i mieszkańców obszaru LGD został zidentyfikowany jako mocna strona w analizie potrzeb i potencjału obszaru, podczas spotkań konsultacyjnych dotyczących przygotowania nowej LSR. Należy podkreślić, że SDiR wskazane w analizie problemy i potencjał obszaru uwzględnia tworząc odpowiednie warunki do jego rozwoju. Wśród planowanych do realizacji przedsięwzięć należy podkreślić znaczenie tych związanych z przedsiębiorczością, turystyką, kulturą, włączeniem społecznym czy infrastrukturą. Podejście LEADER to przede wszystkim oddolne partnerstwa w realizacji zadań wynikających ze zidentyfikowanych potrzeb mieszkańców. Partnerstwa te przyczyniać się będą do powiązania działań lokalnego samorządu, lokalnych przedsiębiorstw, organizacji pozarządowych i mieszkańców, które są realizowane zgodnie z zasadami rozwoju zrównoważonego.

Podejście LEADER jest skutecznym narzędziem rozwoju obszarów wiejskich poprzez:

- zmianę obrazu wsi w oczach ludzi, zwłaszcza młodych, jako atrakcyjne miejsce do życia i nauki;
- zwiększenie zainteresowania turystów obszarami wiejskimi, dzięki czemu mają szansę powstać nowe inicjatywy i firmy;
- budowanie aktywności i integrację lokalnego środowiska;

- promowanie oddolnych inicjatyw. Mieszkańcy identyfikują się z LGD i LSR, bo uczestniczyli w procesie ich powstawania.

Przygotowywana strategia rozwoju daje możliwość zarówno rozwoju infrastrukturalnego wsi, jak również budowania tak cennego kapitału ludzkiego. Jej zaletą jest to, że pośrednicy w jej wdrażaniu wywodzą się ze środowisk, w których zmiana się dokonuje.

Wartość dodana:

- większa świadomość problemów społecznych występujących na obszarze LSR,
- lepsze określenie lokalnych potrzeb i rozwiązań,
- większe zaangażowanie zainteresowanych stron we wspólne sprawy,
- efektywna współpraca pomiędzy samorządami lokalnymi a mieszkańcami,
- większe możliwości wprowadzenia innowacyjnych rozwiązań,
- rozwiązywanie problemów społecznych poprzez generowanie i testowanie innowacji społecznych,
- możliwość realizacji projektów na terenie kilku jednostek administracyjnych,
- wsparcie osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji w sposób odmienny od środków z innych funduszy unijnych, np. EFS (integracja, innowacyjne metody włączenia, dostęp do kultury).

Wpływ realizacji Lokalnej Strategii Rozwoju na obszarze LGD w powiązaniu z przyjętymi celami i przedsięwzięciami:

1. Wzmocniona tożsamość lokalna, podniesiona świadomość dziedzictwa kulturowego na terenie Lokalnej Grupy Działania Stowarzyszenie „Dziedzictwo i Rozwój”.

W wyniku podjętych działań wzmocniona zostanie tożsamość lokalna i świadomość walorów kulturowych i przyrodniczych na terenie LGD. Przejawiać się to będzie w głębszej znajomości historii obszaru pośród jej mieszkańców, poczuciu przynależności do wspólnoty lokalnej, świadomości wartości specyficznych walorów przyrodniczych i kulturalnych na terenie LGD. Lokalne zasoby kulturowe i przyrodnicze zostaną zinwentaryzowane i wyeksponowane. Poprawi się stan infrastruktury związanej z dziedzictwem kulturowym i przyrodniczym LGD. Wzmocnią się także kompetencje liderów i działaczy społecznych organizujących działania związane z dziedzictwem kulturowym i przyrodniczym.

2. Podniesiona atrakcyjność terenu LGD

W wyniku podjętych działań poprawi się atrakcyjność terenów LGD w celach mieszkaniowych i rekreacyjnych, co przejawia się wzmożonym ruchem turystycznym, w tym kilkudniowym, oraz zatrzymaniem ludzi młodych na terenie ich gmin. Udoskonalona zostanie infrastruktura społeczna, a szczególnie system usług na rzecz integracji społecznej. Wzmocni się system wsparcia przedsiębiorczości lokalnej. Wzbogaceniu ulegnie oferta rekreacyjna na terenie LGD. Poprawi się również estetyka przestrzeni publicznych na terenie obszaru LGD.

3. Podniesione kwalifikacje mieszkańców terenu LGD, adekwatny do wymogów lokalnego i ponadlokalnego rynku pracy.

W wyniku podjętych działań podniesie się poziom kwalifikacji ludności zamieszkałej na terenach gmin zrzeszonych w LGD. Profil kwalifikacji będzie bardziej zgodny z oczekiwaniami lokalnego rynku pracy. Podniesie się też poziom przedsiębiorczości lokalnej, działającej wokół lokalnych zasobów przyrodniczych, kulturowych, turystycznych i rekreacyjnych. W szczególności wzrosną kompetencje przedsiębiorcze w różnorodnych kierunkach działalności gospodarczej związanych z branżą usługową i produkcyjną. Poprawiona zostanie oferta edukacyjna i szkoleniowa w zakresie umiejętności cyfrowych, społecznych oraz kompetencji kluczowych.

4. Pogłębiona integracja społeczności lokalnej.

W wyniku podjętych działań zaistnieje większa integracja wspólnoty lokalnej szczególnie po stronie ludzi młodych, przejawiająca się pogłębionym zakorzenieniem tejże części społeczności lokalnej. Wzmocnione rozstaną relacje oraz współpraca pomiędzy poszczególnymi sołectwami, domami kultury i szkołami. Zmodernizowane zostaną miejsca spotkań społeczności lokalnej. Wypracowany zostanie program inicjatyw integrujących ludność napływową oraz oferta zajęć dla młodzieży.

5. Podniesiony poziom kompetencji administracyjnych, organizacyjnych oraz zarządczych na terenie LGD, zarówno po stronie administracji publicznej jak i po stronie partnerów społecznych i mieszkańców.

W wyniku podjętych działań udoskonaleniu ulegnie poziom kompetencji administracyjnych, organizacyjnych oraz zarządczych po stronie zarówno administracji lokalnej jak i różnych organizacji oraz mieszkańców terenu LGD, realizujących operacje indywidualne. Projektowanie i realizacja działań będzie ułatwiona poprzez system inicjowania i wdrażania projektów. Dostępna będzie kompletna informacja dotycząca wsparcia działań lokalnych. Dostępna będzie również oferta szkoleniowa dla liderów, zarówno po stronie administracji lokalnej jak i innych organizacji.

Podsumowując należy stwierdzić, że działalność LGD wpływa na poprawę komunikacji pomiędzy różnymi aktorami życia społecznego poprzez animowanie wspólnych działań i budowanie powiązań między nimi. Jak wspomniano wcześniej przedsięwzięcia realizowane w ramach LSR odpowiadają zidentyfikowanym potrzebom lokalnej społeczności tworząc spójny i konsekwentnie realizowany program rozwojowy. Należy zauważyć, że na podstawie wyników badania wyłania się obraz LGD Stowarzyszenie „Dziedzictwo i Rozwój” jako sprawnie działającej, wysoko ocenianej przez mieszkańców regionu i potrzebnej organizacji lokalnej. Zarówno sama organizacja jak również realizowane przez nią działania zyskały wysoką ocenę respondentów zewnętrznego badania ewaluacyjnego przeprowadzonego w 2022 roku. W opinii mieszkańców LGD dobrze wywiązuje się z realizacji celów wskazanych w Lokalnej Strategii Rozwoju do roku 2023.

Podejście komplementarne w ramach Lokalnej Strategii Rozwoju i realizowanych na jej gruncie przedsięwzięć łączy trzy elementy. Są to:

1. Integracja społeczna i instytucjonalna,
2. Integracja kierunków działań strategicznych,
3. Integracja zasobów lokalnych.

Po pierwsze: Strategia powstała i będzie realizowana poprzez sieć instytucji, organizacji i osób, pochodzących z różnych sektorów społeczności lokalnej, w tym z sektora publicznego (samorządowego), przedsiębiorców, organizacji pozarządowych oraz indywidualnych mieszkańców. Funkcjonowanie partnerstwa samo w sobie przyczynia się do integracji terytorialnej obszaru LGD.

Po drugie, strategia zakłada łączenie wielu kierunków działań, skupionych na odmiennych, ale powiązanych i komplementarnych sferach rozwoju lokalnego. Sformułowane cele wykazują duży stopień spójności i współzależności. Realizacja jednych wzmacnia efekty realizacji innych. Strategia łączy działania na rzecz rozwoju zasobów ludzkich, zdolności administracyjnych i zarządczych, wzmocnienie tożsamości lokalnej i eksponowanie zasobów przyrody i kultury jak i wspomagające działania infrastrukturalne i techniczne.

Poszczególne cele zapisane w strategii wykazują silne związki. Integracja ludzi młodych napływowej jest związana ze wzmacnianiem tożsamości lokalnej. Podobnie oferta edukacyjno-szkoleniowa wzmocni lokalną przedsiębiorczość oraz kwalifikacje dostępne na rynku pracy, przyczyniając się do rozwoju gospodarczego na poziomie lokalnym. Poprawa kompetencji liderów administracyjnych oraz społecznych przyczyni się do poprawy ogólnego potencjału rozwojowego obszaru LGD. Synergia i komplementarność stanowią fundamentalne zasady formułowania celów strategicznych, zapisanych w Strategii Rozwoju Lokalnej Grupy Działania. Będą też one kluczowym kryterium przy wyborze poszczególnych działań.

ROZDZIAŁ VI. Cele i wskaźniki.

1. Proces formułowania celów i przedsięwzięć dla potrzeb LSR

W wyniku analizy problemowej potrzeb rozwojowych i potencjału obszaru wdrażania LSR wyznaczono najważniejsze wyzwania stojące przed LGD, mające swoje odzwierciedlenie w celach oraz grupy docelowe istotne dla realizacji LSR.

Obszar LGD boryka się z problemami horyzontalnymi dotyczącymi wielu gmin na Mazowszu, zwłaszcza tych o rolniczym charakterze. Problemy te dotyczą depopulacji, wykluczenia społecznego, braku możliwości zatrudnienia oraz starzenia się społeczeństwa i kwestii środowiskowo-energetycznych. Aby je zminimalizować skoncentrowano

się na trzech obszarach, w których interwencja powinna przynieść największe efekty w odniesieniu do nakładów. W każdym z obszarów to Mieszkańcy są priorytetem - poprawa warunków ich życia oraz aktywizacja społeczna i gospodarcza. Spośród dziewięciu zakresów wsparcia w ramach PS WPR wybrano trzy, w których podjęta zostanie interwencja. Są to:

- **rozwój przedsiębiorczości, w tym rozwój biogospodarki lub zielonej gospodarki poprzez:**

a. podejmowanie pozarolniczej działalności gospodarczej przez osoby fizyczne

b. rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej.

- **poprawa dostępu do małej infrastruktury publicznej**

- **włączenie społeczne seniorów, osób młodych lub osób w niekorzystnej sytuacji.**

Tabela nr 12. Sposób sformułowania celów w oparciu o analizę potrzeb i potencjału LSR.

Problemy	Potencjał/zasoby	Wyzwania	Cele
<ul style="list-style-type: none"> • Depopulacja i starzenie się społeczeństwa • Ograniczony dostęp do usług publicznych • Ograniczony dostęp do usług komercyjnych • Niska przedsiębiorczość mieszkańców – problem młodych bezrobotnych • Niewystarczająca liczba działań aktywizujących dla seniorów • Niewystarczająca liczba działań aktywizujących dla dzieci i młodzieży • Niewystarczająca liczba liderów działających lokalnie i aktywizujących innych • Negatywne oddziaływanie wykluczenia społecznego na jakość kapitału ludzkiego 	<ul style="list-style-type: none"> • Potencjał rolniczy obszaru (użytki rolne stanowią 80% powierzchni LGD) • Rosnące zapotrzebowanie na usługi dla mieszkańców blisko miejsca zamieszkania • Rosnący potencjał organizacji pozarządowych, w szczególności KGW i innych stowarzyszeń, mieszkańcy angażują się w ich działania • Mieszkańcy chętnie uczestniczą w imprezach kulturalnych, integracyjnych, rekreacyjnych i sportowych • Mieszkańcy angażują się w działania poprawiające estetykę miast i wsi • Pobudzenie przedsiębiorczości i doprowadzenie do ożywienia gospodarczego 	<ul style="list-style-type: none"> • Rozwój (nowe i istniejące firmy) działalności gospodarczej w zakresie produkcyjnym i usług dla mieszkańców • Kreowanie nowych i podnoszenie kwalifikacji obecnych liderów lokalnych • Aktywizacja dzieci i młodzieży – organizacja zajęć dodatkowych, sportowych, edukacyjnych, kulturalnych • Aktywizacja seniorów – organizacja warsztatów, zajęć, wyjazdów • Wspieranie działań na rzecz realizacji programów edukacyjnych oraz proekologicznych • Umocnienie kapitału społecznego • Promowanie lokalnych twórców i usługodawców w tym pozytywnego wizerunku LGD • Projekty włączenia dla seniorów (wykluczenie cyfrowe, działania na rzecz reintegracji (wyjazdy studyjne, warsztaty, szkolenia) 	<p>Budowa różnorodności gospodarczej i rozwój współpracy międzysektorowej z wykorzystaniem potencjału obszaru i mieszkańców.</p>

		<ul style="list-style-type: none"> • Szkolenia podnoszące kompetencje kluczowe na rynku pracy – bezrobotni, ludzie młodzi (do 25 r.ż.) • Obiady terapeutyczne – osoby starsze 60+ z osobami z niepełnosprawnościami – w partnerstwie z WTZ (innovacyjna metoda włączenia osób niepełnosprawnych) • Wyrównywanie szans wykluczonych i zagrożonych grup społecznych (bezrobotni, kobiety, młodzież, seniorzy) 	
<ul style="list-style-type: none"> • Punktowe braki w zakresie infrastruktury społecznej • Przystarzała część obiektów infrastruktury społecznej • Braki w wyposażeniu obiektów społecznych (świetlice, domy ludowe, remizy OSP, mała architektura) • Ograniczenia w dostępie do obiektów publicznych i stron www osób z niepełnosprawnościami • Konieczność modernizacji obiektów kultury, turystyki i zabytków • Niewystarczająca oferta spędzania czasu wolnego (kultura, rekreacja, sport, imprezy lokalne) • Niskie dochody własne samorządów • Niska świadomość ekologiczna mieszkańców 	<ul style="list-style-type: none"> • Istniejąca infrastruktura społeczna (świetlice, domy ludowe, remizy OSP, mała architektura) • Dostępność komunikacyjna zapewniona dzięki dobrze rozwiniętej sieci dróg • Bogate dziedzictwo historyczne (zabytki, szlaki, miejsca pamięci), zasoby przyrodniczo-krajobrazowe oraz kulturowe – potencjał turystyczny • Istniejąca publiczna infrastruktura kultury • Istniejąca (częściowo niedoinwestowana) infrastruktura kultury, turystyki, rekreacji, zabytki • Wysoki wskaźnik pozyskiwanych dotacji zewnętrznych przez samorządy 	<ul style="list-style-type: none"> • Modernizacja i wyposażenie infrastruktury społecznej (m.in. remizy OSP, domy ludowe, świetlice, mała architektura, obiekty sportowe) • Budowa, odbudowa, modernizacja, oznakowanie lub wyposażenie malej infrastruktury turystycznej • Poprawa dostępności obiektów publicznych dla osób z niepełnosprawnościami i dostosowanie publicznych stron internetowych • Działania w obszarze infrastruktury kultury, zachowania zabytków, infrastruktury turystyki i czasu wolnego (wykorzystanie lokalnych potencjałów, miejsc wypoczynku, siedlisk wodnych, ścieżek rowerowych, 	<p>Innowacyjne inwestycje w sferę społeczną zapewniającą rozwój mieszkańców, oraz promocję obszaru z poszanowaniem tradycji, dziedzictwa kulturowego, ekologii, rekreacji dla podnoszenia jakości życia mieszkańców</p>

<ul style="list-style-type: none"> • Niewystarczający poziom wiedzy sprzyjającej środowisku naturalnemu 	<ul style="list-style-type: none"> • Samorządy gminne są aktywnymi lokalnymi gospodarzami, koncentrującymi się na długookresowym rozwoju • Wzrastające znaczenie odnawialnych źródeł energii • Kultywowanie tradycji regionalnej 	<p>spacerowych, dydaktycznych)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Poprawa oferty spędzania czasu wolnego w sferze kultury, sportu i rekreacji poprzez organizację wydarzeń lokalnych • Podnoszenie świadomości mieszkańców z zakresu ochrony środowiska i zmian klimatycznych 	
--	---	---	--

Źródło: opracowanie własne

Realizacja przyjętych przez LGD celów w założeniu ma doprowadzić do ożywienia gospodarczego, pobudzenia aktywności mieszkańców, wzrostu przedsiębiorczości.

Wszelkie zasoby istniejące na obszarze gmin zrzeszonych w Stowarzyszeniu, a także rozwinięte na szeroką skalę możliwości techniczne oraz infrastrukturalne stanowią potencjał, w oparciu o który można tworzyć nowe miejsca pracy, kreując pozarolnicze, a tym samym dodatkowe źródła dochodu tak ważne dla mieszkańców.

Zadaniem LGD jest rozwijanie i motywowanie do podejmowania działalności pozarolniczej z jednoczesnym poszanowaniem środowiska naturalnego.

W analizie SWOT oraz diagnozie obszaru LSR wskazane zostały potencjalne kierunki interwencji w ramach lokalnej strategii rozwoju. Kierunki działania wynikają również z możliwości realizacji zadań przez Stowarzyszenie w ramach Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027. Cele LSR zostały sformułowane z wykorzystaniem „metody problemowej”. Formułowanie celów opiera się o analizę potrzeb i potencjału, gdzie pierwszym etapem jest identyfikacja problemów.

Każdy ze zgłoszonych problemów życiowych mieszkańców, ma swoją przyczynę w niedoborze dóbr lub usług, albo w niewłaściwym funkcjonowaniu mechanizmów lub reguł, którym podlegają poszczególne sfery życia. Propozycje rozwiązania tych problemów będą stanowić de facto w większości przypadków listę pojedynczych operacji, a niekiedy przedsięwzięć, (jeśli są sformułowane w sposób bardziej ogólny), które proponuje lokalna społeczność. Poniżej przedstawiono cele LSR oraz odpowiadające im przedsięwzięcia ze wskazaniem źródła finansowania oraz zgodności z PS WPR na lata 2023-2027.

Cel nr 1:

Budowa różnorodności gospodarczej i rozwój współpracy międzysektorowej z wykorzystaniem potencjału obszaru i mieszkańców.

Przedsięwzięcia:

1.1. Tworzenie i rozwój przedsiębiorstw z branż produkcyjnych i usługowych.

1.2. Włączenie społeczne seniorów, osób młodych oraz osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji

Zakłada się, że realizacja przedsięwzięć zostanie dofinansowana ze środków PS WPR na lata 2023-2027 oraz Funduszy Europejskich dla Mazowsza, a także programu Erasmus+. Cel odpowiada dwóm zakresom wsparcia określonym w PS WPR:

1) **rozwój przedsiębiorczości, w tym rozwój biogospodarki lub zielonej gospodarki poprzez:**

a. podejmowanie pozarolniczej działalności gospodarczej przez osoby fizyczne

b. rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej.

oraz

2) włączenie społeczne seniorów, ludzi młodych lub osób w niekorzystnej sytuacji.

Wskaźnikami rezultatu dla celu nr 1 będą, zgodnie z katalogiem wskaźników określonych dla wdrażania interwencji LEADER, następujące wartości:

1. nowe miejsca pracy objęte wsparciem w ramach projektów WPR (etat).
2. liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego (osoba).

Wskaźnikami produktu dla przedsięwzięcia 1.1. będą:

1. Liczba nowo powstałych przedsiębiorstw
2. Liczba przedsiębiorstw objętych wsparciem w ramach rozwoju

Dla przedsięwzięcia 1.2 przewidziano następujące wskaźniki produktu:

1. Liczba inicjatyw skierowanych do seniorów, osób młodych oraz osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji
2. Liczba zrealizowanych projektów grantowych.

Wysoki poziom bezrobocia (w tym ukrytego), niski udział działalności pozarolniczej w strukturze zatrudnienia na obszarach wiejskich, niższy niż w miastach poziom dochodów mieszkańców wsi oraz wyższy niż w miastach odsetek osób zagrożonych ubóstwem wskazują na potrzebę wsparcia działań ułatwiających mieszkańcom znalezienie pracy poza rolnictwem bez zmiany miejsca zamieszkania. Niezbędne jest, zatem wsparcie rozwoju przedsiębiorczości i tworzenia miejsc pracy na obszarach wiejskich, ułatwienie dojazdu do pracy w miastach oraz umożliwienie pracy na odległość.

Wykluczenie społeczne jest uznawane za problem społeczny, gdyż stanowi „zagrożenie dla wartości, norm społecznych, reguł instytucjonalnych, ogólnego porządku społecznego czy szczególnych interesów, wreszcie w skrajnych przypadkach dla trwania społeczeństwa jako takiego” (Frysztański 2000: 206). W definicjach wykluczenia społecznego zwraca się uwagę na niemożność pełnego uczestnictwa w życiu społecznym (zbiorowym), brak dostępu do praw społecznych, a także na problem z dostępem do zasobów, dóbr publicznych, instytucji i systemów społecznych oraz na konsekwencje wykluczenia społecznego, a więc wielowymiarową i relatywną deprivację. Na terenie LGD zidentyfikowano osoby wykluczone ze względu na wiek (osoby młode, seniorzy), brak umiejętności cyfrowych, kompetencji odpowiadających zapotrzebowaniu rynku pracy, ze względu na płeć (kobiety).

Wykluczenie społeczne jest więc stanem, któremu należy przeciwdziałać i eliminować z życia społecznego poprzez użycie odpowiednich instrumentów. Działania związane z przeciwdziałaniem wykluczeniu społecznemu mają swoje odzwierciedlenie w celach PS WPR, a konkretnie w celu **S08 - Promowanie zatrudnienia, wzrostu, równości płci, w tym udziału kobiet w rolnictwie, włączenia społecznego i rozwoju lokalnego na obszarach wiejskich, w tym biogospodarki o obiegu zamkniętym i zrównoważonego leśnictwa.**

W ramach przedsięwzięcia 1.1 planuje się wsparcie w dwóch zakresach - podejmowanie oraz rozwijanie działalności gospodarczej z branż produkcyjnych i usługowych. Premiowane będą operacje innowacyjne, zgodnie z definicją innowacyjności określoną w PS WPR – „*Preferowane jest wdrażanie innowacji poprzez implementowanie zupełnie nowych produktów, usług, procesów, technologii, metod organizacji lub nowych sposobów wykorzystania, lecz przewiduje się możliwość udoskonalania rozwiązań już istniejących*” w kontekście lokalnym. Przewiduje się również premiowanie w kryteriach wyboru operacji przedsięwzięć proekologicznych, wspierających rozwój zielonej gospodarki, a także realizowanych w partnerstwie.

Na podstawie danych zebranych podczas spotkań z mieszkańcami obszaru zakłada się w wspieranie działalności gospodarczej w zakresie usług dla mieszkańców, a także z branży produkcyjnej.

Przedsięwzięcie 1.2 dotyczy wykluczenia społecznego, z którym boryka się region LGD. W ramach tego przedsięwzięcia planuje się wsparcie dla osób młodych, seniorów, kobiet, osób poszukujących pracy, osób z niepełnosprawnościami, lokalnych liderów. Zakresy wsparcia:

- **działania na rzecz reintegracji** – kształcenie umiejętności pozwalających na pełnienie ról społecznych i osiągnięcie pozycji społecznych, nauka planowania życia i zaspokajania potrzeb własnym staraniem, zwłaszcza przez

możliwość osiągnięcia własnych dochodów przez zatrudnienie lub działalność gospodarczą. Planuje się w ramach tego zakresu realizację projektów grantowych, operacji w partnerstwie (partnerami mogą być powstające Centra Integracji Społecznej, kluby seniora);

- **projekty włączenia dla seniorów „Senior+”**– dedykowane tej grupie specjalne zajęcia z zakresu nowych technologii, kompetencji cyfrowych, robotyki. Zajęcia z zakresu robotyki dla seniorów pozwolą zrozumieć sposób działania urządzeń cyfrowych. Jest to innowacja na obszarze LGD, gdyż do tej pory nie było oferty zajęć tego typu dla seniorów;

- **innowacyjne przedsięwzięcie dotyczące opracowania i przygotowania aplikacji MEMO** dla seniorów, służącej do trenowania pamięci i zapobiegania demencji;

- **obiady terapeutyczne dla seniorów** – innowacyjne przedsięwzięcie polegające na przygotowaniu przez uczestników Warsztatów Terapii Zajęciowej – osób z niepełnosprawnościami – obiadów dla seniorów. Współdziałanie tych dwóch grup spowoduje efekt synergii w procesie włączenia społecznego. Być może nawiąże się współpraca, która będzie podstawą do cyklicznych wspólnych zajęć oraz wypracowaniem dobrej praktyki w tym zakresie. Jest to działanie innowacyjne, gdyż do tej pory na obszarze LGD, te dwie grupy społeczne nie współpracowały ze sobą. Obiady Terapeutyczne to obiady, które leczą dusze i ciało osób starszych oraz niepełnosprawnych, przynoszą wsparcie wychnieniowe opiekunom domowym, uczą zdrowego odżywiania, zmieniają instytucje działające w sferze integracji społeczno-zawodowej. Relacje, jakie się wytworzą są nie do przecenienia, a nowe rozwiązania są szansą na zapoczątkowanie zmian.

- **wyrównanie szans dla osób młodych z terenów wiejskich** – realizacja szkoleń zwiększających kompetencje niezbędne do wejścia na rynek pracy, pozalekcyjne zajęcia edukacyjne;

- **warsztaty rozwojowe dla kobiet – mające na celu poprawę jakości życia w wielu wymiarach – relacji, komunikacji ze sobą i z innymi, poczucia własnej wartości, motywacji, podniesienia świadomości siebie i innych.**

Powyższe przedsięwzięcia będą realizowane w ramach Animacji, projektów grantowych, ogłaszanych konkursów. Zarówno dla osób młodych (do 25 roku życia), seniorów (60+) i kobiet planuje się udział w programie **Erasmus+**, w sektorze Kształcenie dorosłych – Akcja 1. Mobilność edukacyjna oraz Akcja 2. Współpraca organizacji i instytucji.

Cel nr 2:

Innowacyjne inwestycje w sferę społeczną zapewniającą rozwój mieszkańców, oraz promocję obszaru z poszanowaniem tradycji, dziedzictwa kulturowego, ekologii, rekreacji dla podnoszenia jakości życia mieszkańców

Przedsięwzięcia:

2.1. Poprawa jakości życia mieszkańców obszaru poprzez rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i kulturalnej oraz doskonalenie funkcjonowania obiektów użyteczności publicznej

2.2. Kultura wolnego czasu i budowanie tożsamości lokalnej jako czynniki integracji społecznej

Wskaźnikiem rezultatu PS WPR dedykowanym podejściu LEADER dla celu nr 2 są:

1. odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR (liczba osób).
2. liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego (osoba).

Wskaźnik produktu dla przedsięwzięcia 2.1:

1. Liczba nowych lub przebudowanych obiektów infrastruktury turystycznej, kulturalnej i rekreacyjnej.
2. Liczba zrealizowanych projektów grantowych.

Wskaźniki produktu dla przedsięwzięcia 2.2.:

1. Liczba zrealizowanych operacji w partnerstwie.
2. Liczba zrealizowanych operacji własnych.
3. Liczba zrealizowanych projektów grantowych.

4. Liczba zrealizowanych projektów partnerskich międzynarodowych.

Poziom rozwoju infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i kulturalnej warunkuje możliwość rozwoju gospodarczego, atrakcyjność inwestycyjną, warunki życia mieszkańców, dostępność do usług publicznych i miejsc pracy w ośrodkach lokalnych.

Działania realizowane będą ze środków PS WPR 2023-2027 oraz Funduszy Europejskich dla Mazowsza. Przedmiotem wsparcia będzie mała infrastruktura publiczna (np. ścieżki rowerowe, pola biwakowe, centra informacji turystycznej, wioski tematyczne, boiska, korty, trasy turystyczne, obiekty małej infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej). Planuje się również wsparcie dla obiektów użyteczności publicznej typu świetlice, remizy strażackie, które służą mieszkańcom gminy i są ogólnodostępne. Działalność tych obiektów ma na celu integrację środowiska lokalnego, inicjowanie aktywności mieszkańców działających na rzecz wsi, wspieranie inicjatyw lokalnych oraz prowadzenie działalności kulturalno – oświatowej i sportowo – rekreacyjnej.

Należy skoncentrować się na dalszym poszerzaniu i dywersyfikacji istniejącej oferty spędzania czasu wolnego, dostosowując ją do potrzeb i oczekiwań różnych grup wiekowych. Kluczowe znaczenie ma tu rozbudowa infrastruktury służącej rekreacji i integracji mieszkańców, w tym tworzenie zaaranżowanych przestrzeni o charakterze sąsiedzkim czy doposażanie miejscowości w obiekty/infrastrukturę sportową typu boiska, siłownie plenerowe, place do mini golfa. Szczególnie istotne jest zwiększenie dostępności do oferty edukacyjno-kulturalnej zwłaszcza w przypadku dzieci i młodzieży oraz seniorów z obszarów wiejskich – grup wskazywanych podczas konsultacji jako wymagających szczególnego wsparcia. W tym kontekście istotne jest podnoszenie jakości już istniejącej infrastruktury kulturalnej np. domów kultury, domów ludowych, świetlic, i ich najbliższego otoczenia – odpowiednie warunki przekładają się na urozmaicenie oferty zajęciowej i wydarzeniowej. Oferta kulturalna powinna bazować na lokalnych tradycjach i odwoływać się do zasobów dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, by umacniać identyfikację mieszkańców z regionem. Kolejny aspekt stanowi wsparcie dla aktywności i oddolnych inicjatyw mieszkańców, w szczególności tych przyczyniających się do animacji kulturalno-społecznej oraz sieciowania/łączenia podmiotów i społeczności z terenu LGD. W działaniach wspierających samoorganizowanie się społeczności lokalnych i kreowanie lokalnych liderów zwraca się uwagę zwłaszcza nieformalne grupy mieszkańców, NGO, grupy sąsiedzkie z obszarów wiejskich LGD.

W ramach przedsięwzięcia 2.1 planuje się wsparcie jednostek sektora finansów publicznych oraz ich jednostek organizacyjnych w poprawie dostępu do małej infrastruktury publicznej. Przedsięwzięcie to również jest dedykowane organizacjom pozarządowym z terenu działania LGD, takich jak Koła Gospodyń Wiejskich, Ochotnicze Straże Pożarne. Podczas diagnozy obszaru zgłoszono potrzeby doposażenia bądź modernizacji świetlic wiejskich i remiz, w których swoje siedziby mają te organizacje. Wsparcie dla organizacji pozarządowych w tym zakresie planowane jest w ramach realizacji projektów grantowych. Decyzja ta była podyktowana kilkoma istotnymi czynnikami, tj. jednostki samorządu terytorialnego dysponują doświadczonymi pracownikami oraz posiadają stabilne źródła finansowania, co umożliwi im realizację projektów infrastrukturalnych na szeroką skalę. Dodatkowo, JST zazwyczaj są właścicielami nieruchomości, co znacznie ułatwia realizację inwestycji na własnym terenie. Takie podejście pozwala organizacjom pozarządowym na realizację projektów infrastrukturalnych przy mniejszym ryzyku i niższym poziomie skomplikowania administracyjnego, jednocześnie umożliwiając im rozwój i zwiększanie potencjału do dalszej działalności.

Przedsięwzięcie 2.2 związane jest z pobudzaniem inicjatyw do organizacji dla lokalnej społeczności sposobu spędzania wolnego czasu. Planuje się tutaj organizację warsztatów pobudzających i rozwijających zainteresowania mieszkańców, działania mające na celu zachowanie dziedzictwa kulturowego, wsparcie działań kulturalnych organizowanych przez domy kultury, muzea i inne jednostki kulturalne. Przedsięwzięcie to będzie również miało istotny wpływ na włączenie społeczne, umożliwiając mieszkańcom z różnych grup społecznych uczestnictwo w życiu kulturalnym i integrację z lokalną społecznością.

Na przestrzeni ostatnich lat zmniejszyła się liczba mieszkańców wsi. Dziś nie małe społeczności stoją przed nowymi wyzwaniami – starzeniem się społeczeństwa, odpływem młodych osób, utratą potencjału tkwiącego w młodzieży. Osoby młode zostały włączone do planowania, a następnie realizowania działań animacyjnych,

w procesie edukacji poza formalnej będą nabywali kompetencje, w tym kompetencje kluczowe, które wykorzystają w trakcie dalszej nauki i pracy zawodowej. Będzie to wartość dodana realizowanych operacji (efekt synergii).

Wspierane będą działania lokalnych organizacji i mieszkańców promujących elementy scalające społeczność - wspólną historię, kulturę i poczucie tożsamości. W efekcie tych działań lokalna społeczność przygotowana będzie do samodzielnego funkcjonowania wykorzystując zasoby.

Przedsięwzięcie to będzie realizowane w ramach projektów grantowych, projektów partnerskich krajowych i międzynarodowych, animacji, operacji w partnerstwie (KGW i OSP) oraz operacji własnej LGD.

Przedsięwzięcie 2.2 dedykowane jest wszystkim grupom docelowym określonym w LSR.

Istnieje potrzeba odpowiedniego wykorzystania potencjałów kulturowych, środowiskowych i turystycznych obszarów wiejskich, przy zaangażowaniu lokalnej społeczności dla przyspieszenia lokalnego rozwoju gospodarczego, a przede wszystkim zwiększenia udziału dochodów mieszkańców z działalności pozarolniczej. Silne więzi społeczne w ramach lokalnych społeczności oraz ich aktywizacja powinny zostać wykorzystane do planowania i podejmowania wspólnych działań i rozwoju przedsiębiorczości mieszkańców.

Ze względu na wysoki poziom zagrożenia ubóstwem mieszkańców obszarów wiejskich, istnieje potrzeba podejmowania na poziomie lokalnym działań pobudzających postawy kreatywne i umożliwiających zarówno udział we wspólnych przedsięwzięciach jak i samodzielną realizację projektów.

Założenia dotyczące realizacji przedsięwzięć w ramach celu nr 2 mają swoje odzwierciedlenie w celu PS WPR **S08 - Promowanie zatrudnienia, wzrostu, równości płci, w tym udziału kobiet w rolnictwie, włączenia społecznego i rozwoju lokalnego na obszarach wiejskich, w tym biogospodarki o obiegu zamkniętym i zrównoważonego leśnictwa.**

Wszystkie cele i przedsięwzięcia Lokalnej Strategii Rozwoju są zgodne z jednym z 10 kluczowych celów WPR, mianowicie – **tętniące życiem obszary wiejskie.**

Zakłada się, że realizacja przedsięwzięć zostanie dofinansowana ze środków PS WPR 2023-2027, a także innych dostępnych środków.

LGD Stowarzyszenie „Dziedzictwo i Rozwój” planuje uwzględnić w realizacji celów i przedsięwzięć również inne źródła finansowania. Jednym z nich będą dedykowane nabory dla LGD w ramach Programu Fundusze Europejskie dla Mazowsza. Wsparcie planujemy pozyskać w ramach **Priorytetu V – Fundusze Europejskie dla wyższej jakości życia na Mazowszu.** Przedsięwzięcia określone w LSR będą mogły być realizowane w ramach **celu szczegółowego 4(iii) *Wspieranie włączenia społeczno-gospodarczego społeczności marginalizowanych, gospodarstw domowych o niskich dochodach oraz grup w niekorzystnej sytuacji, w tym osób o szczególnych potrzebach, dzięki zintegrowanym działaniom obejmującym usługi mieszkaniowe i usługi społeczne.*** Cel ten odpowiada planowanemu przedsięwzięciu **1.2 Włączenie społeczne seniorów, osób młodych oraz osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji.**

W ramach tego samego Priorytetu, celu szczegółowego **Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych** planuje się również wsparcie na realizację przedsięwzięcia 2.1.

Określonym w LSR celem i przedsięwzięciom, konkretnie przedsięwzięciu 2.2 **Kultura wolnego czasu i budowanie tożsamości lokalnej jako czynniki integracji społecznej**, odpowiada również w ramach tego samego priorytetu **celu szczegółowego 4(vi) *Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych.***

W realizacji celów i przedsięwzięć wskazanych w LSR Stowarzyszenie „Dziedzictwo i Rozwój” planuje również uwzględnić **Rządowy Program Fundusz Inicjatyw Obywatelskich NOWEFIO na lata 2021-2030**, który jest programem dotacyjnym dotyczącym wspierania działań realizowanych przez organizacje sektora pozarządowego. Przedsięwzięcie 2.2. **Kultura wolnego czasu i budowanie tożsamości lokalnej jako czynniki integracji społecznej** wpisuje się w Priorytet 2. wyżej wymienionego programu, tj. *Organizacje obywatelskie na rzecz dobra wspólnego.* W ramach tego priorytetu wspierane będą działania zmierzające do zwiększenia aktywności społecznej na rzecz dobra wspólnego, realizowane przez obywateli działających w organizacjach pozarządowych. Projekty

realizowane przez LGD powinny pozwolić na zwiększanie aktywności i samoorganizacji obywatelskiej w efekcie przyczyniając się do budowania i powiększania kapitału społecznego.

Ideą przyświecającą realizacji LSR w latach 2023-2027 jest pobudzenie innowacyjności i stworzenie ekosystemu wspierającego generowanie nowych, załączkowych innowacji (produktów, usług, rozwiązań technologicznych, etc.), obejmujących włączenie społeczne, tj. integrację społeczno - zawodową osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, zwalczanie ubóstwa, ułatwienie dostępu do wysokiej jakości usług oraz rozwój przedsiębiorczości.

LGD Stowarzyszenie „Dziedzictwo i Rozwój” planuje animowanie do wdrażania innowacji poprzez realizację następujących zadań:

1. Przygotowanie procedur grantowych- opracowanie procedur udzielania w ramach projektu grantów na wdrażanie innowacji społecznych przez podmioty/osoby mające pomysł na innowacyjne narzędzie, metodę lub rozwiązanie, które przyczyniają się do włączenia społecznego osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym;

2. Nabór grantobiorców - rekrutacja i animacja lokalna- docieranie do potencjalnych grantobiorców, animowanie, inspirowanie i motywowanie do kreowania innowacji społecznych poprzez: punkt konsultacyjny realizujący: webinary, akcję konsultacyjno - informacyjną, konsultacje on-line, maratony kreowania innowacji społecznych;

3. Udzielenie grantów- zadanie zakłada opracowanie specyfikacji innowacji społecznych, wybór grantobiorców, udzielenie grantów, monitoring i rozliczenie udzielonych grantów na innowacje społeczne;

4. Wsparcie grantobiorców i ewaluacja innowacji społecznych- wsparcie merytoryczne realizatorów grantów poprzez pomoc i konsultacje udzielane przez biuro LGD, realizację warsztatów, ewaluacja wypracowanych dzięki grantom innowacji społecznych pod kątem trafności, skuteczności, efektywności, użyteczności;

5. Wybór rozwiązań do upowszechniania - wybór innowacji, które będą upowszechniane jako dobre praktyki w newsletterze, który LGD ma zamiar wydawać;

6. Upowszechnianie i podjęcie działań w zakresie włączenia innowacji do polityki LGD i praktyki - realizacja spotkań upowszechniających i podjęcie działań zmierzających do włączenia dobrych praktyk innowacyjnych do polityki działalności LGD.

Postępujące przemiany, których wyrazem jest wzrastające znaczenie nowoczesnych rozwiązań technologiczno-organizacyjnych w praktyce życia gospodarczego i społecznego owocują ciągłym postępem cywilizacyjnym. Osiągnięcie odpowiedniego poziomu rozwoju obszaru LGD wymaga wykorzystania środków i instrumentów pozwalających na wprowadzanie ciągłego postępu. Podstawowy czynnik takiej ewolucji jest upatrywany w rozwoju działań innowacyjnych. Wprowadzanie innowacji na obszarze LGD daje możliwość doprowadzenia do poprawy warunków egzystencji jego mieszkańców. Obecnie upowszechnia się świadomość przydatności innowacji dla zapewnienia skutecznego oddziaływania na: możliwości odrobienia zaistniałych opóźnień rozwoju lokalnego, tworzenie nowych miejsc pracy, zaspokajanie potrzeb ludności, podmioty rynkowe oraz osiągnięcie wzrostu konkurencyjności.

Prowadzenie działalności rozwojowej na obszarze objętym LSR potrzebuje, dla realizacji postawionych zadań, zarówno przyjmowania innowacyjnych rozwiązań w dotychczasowych tradycyjnych dziedzinach działania na terenach wiejskich jak i wprowadzania i rozwijania nowoczesnych dziedzin, dających podstawę dla pożądanych przeobrażeń, owocujących poprawą podstaw ekonomicznych rozwoju i osiągnięcia wysokiego poziomu warunków bytowych. Wykorzystywanie nowoczesnych rozwiązań w zróżnicowanych rodzajach działalności gospodarczej wprowadza na teren 11 gmin zrzeszonych w LGD pożądany ładunek innowacyjny. Właściwe i skuteczne wdrażanie innowacji pozwala słabiej rozwiniętym podmiotom gospodarczym na wyrównanie szans i uzyskanie wiodącej pozycji rynkowej. Efekty pozyskiwania nowych umiejętności przekładają się na różne płaszczyzny działania i zwiększają zdolności do absorpcji kolejnych innowacji. Potrzebne jest ciągłe poszukiwanie nowych rozwiązań, wykorzystywanie ludzkiej kreatywności i aktywności oraz trwałe zaangażowanie w procesy doskonalenia prowadzonej działalności. Lokalne innowacje są postrzegane jako czynnik stanowiący główny element potencjału rozwoju i podniesienia dobrobytu obszarów wiejskich. To dzięki nim ten potencjał może być wykorzystywany znacznie bardziej efektywnie. Ważne jest przy tym możliwie pełne uwzględnienie wymagań kontekstu biznesowego, mającego miejsce w danym lokalnym środowisku. Pozwoli ono zarówno na udoskonalenie, odnowę

dotychczasowych przejawów działalności gospodarczej, jak i tworzenie nowych, zgodnych z wymogami czasu i miejsca aktywności, uzupełniających dotychczasowe przedsięwzięcia bądź zastępujących ich nieaktualne, zbędne w przekształcającej się rzeczywistości przejawy. Innowacyjność należy zatem postrzegać jako ciągły proces przystosowywania się do konkretnych kontekstów i zmieniających się potrzeb.

Stymulowanie dążenia do innowacji nie powinno być nastawione wyłącznie na uzyskanie spektakularnych sukcesów komercyjnych, ale również na szerzenie kultury innowacyjnej w społeczności wiejskiej. Daje ona podstawy dla tworzenia klimatu innowacyjności poprzez podnoszenie świadomości społecznej w zakresie innowacji, wsparcie organizacyjne i stymulowanie odpowiedniego zachowania w procesie wprowadzania innowacji. Warunkiem kształtowania postaw proinnowacyjnych jest klimat wspierający innowacyjność. Zachęcanie mieszkańców obszaru LGD do tworzenia nowych sposobów używania technologii w różnych dziedzinach aktywności, również pozagospodarczej, może stworzyć okazje do rozwoju nowych typów przedsiębiorczości

Szczególne znaczenie dla rozwoju gospodarczego terenów wiejskich mają nowoczesne drobne przedsiębiorstwa produkcyjne i usługowe. To właśnie małe firmy operujące głównie na pograniczu sektora informatycznego i usługowego mogą stanowić podstawę ekonomicznej pomyślności wsi. Nie tylko bowiem podtrzymanie i unowocześnienie dotychczasowych, ale również, a może przede wszystkim, wprowadzenie nowych potencjalnych czynników rozwoju ekonomiczno-społecznego wsi stanowi niezbędny warunek jej rozwoju.

Innowacje, stanowiąc odpowiedź na zachodzące zmiany na rynku, oferują lepsze możliwości rozwojowe na przyszłość. Im silniejsza, nowocześniejsza gospodarka, tym bardziej rozwinięte partnerstwo tworzących ją podmiotów, dające w efekcie solidniejsze podstawy wzmocnienia tendencji rozwojowych. Konkretnie postępowanie wymaga aktywnego reagowania na przejawy ujawniających się możliwości. Wskazane jest tworzenie odpowiednich konstelacji przedsiębiorstw i instytucji, a także form współpracy między nimi. Pod uwagę należy wziąć zwłaszcza stan i możliwości poprawy infrastruktury technicznej. Wpływ tych uwarunkowań na możliwość pełnienia różnorodnych funkcji przez poszczególne lokalne jednostki oraz ich potencjał konkurencyjny, w kontekście możliwości innych jednostek, wymaga szczególnego uwzględnienia. Innowacje o charakterze ekonomicznym i technologicznym wymagają, ponadto, wsparcia innowacjami społecznymi. Potrzebne są nowatorskie, lepiej dostosowane do ukształtowanej rzeczywistości rozwiązania organizacyjne i instrumenty oddziaływania używane w praktyce gospodarczej. Tylko wykorzystanie nowoczesnych, innowacyjnych przemian daje szansę utrzymania efektywnych struktur gospodarczych i rozwoju przedsiębiorczości na terenie działania LGD. Pozwoli to, na wzmocnienie dostosowania do warunków gospodarki rynkowej i zwiększenie zdolności konkurencyjnych naszego obszaru.

W związku z tym, że LGD Stowarzyszenie „Dziedzictwo i Rozwój” będzie premiowało w kryteriach wyboru operacji projekty realizowane w partnerstwie, będzie również animowało do podjęcia współpracy poprzez organizację spotkań aktywizacyjnych, szkoleń i innych wydarzeń z udziałem lokalnych organizacji zainteresowanych realizacją operacji w partnerstwie. Oprócz tych form planuje się również stworzyć bazę organizacji, firm, osób fizycznych jako potencjalnych partnerów w realizacji zadań, dostępną na stronie LGD. Możliwe będzie dzięki temu kojarzenie partnerów z różnych sektorów. Przewiduje się również dla potencjalnych beneficjentów umieszczenie na stronie www LGD formularza do zgłaszania propozycji projektów wpływających na realizację celów LSR. Po zapoznaniu się i analizie zgłoszonych inicjatyw LGD poinformuje zainteresowane osoby o wynikach tej analizy i ewentualnej możliwości realizacji projektu.

Głównym celem premiowania operacji i projektów w partnerstwie jest tworzenie efektu synergii, tj. organizacje działające razem mogą zdziałać o wiele więcej. Dodatkowo, różne organizacje mają różne podejście do problemów i do ich rozwiązywania. Łatwiej razem rozpoznać potrzeby grupy docelowej projektu, a to pomoże w odpowiednim dostosowaniu działań dla tej grupy. Wspólna promocja wzmocni efekt dotarcia do beneficjentów projektu. Partnerstwo wzmocni również kadrę organizacji partnerskich poprzez wymianę doświadczeń i wiedzy między podmiotami. A przede wszystkim zamiast konkurować o środki, można wspólnie zdobyć dofinansowanie i realizować wspólny cel zgodny z założeniami określonymi w LSR.

Szczegółową specyfikację celów i przedsięwzięć, a także sposób ich realizacji oraz budżet zawiera załącznik nr 1 – *Formularz 1: Cele i przedsięwzięcia.*

Harmonogram osiągania poszczególnych wskaźników produktu i rezultatu przedstawia tabela *Formularz 2: Plan działania*, stanowiący załącznik nr 2 do niniejszej strategii.

ROZDZIAŁ VII. Sposób wyboru i oceny operacji oraz sposób ustanawiania kryteriów wyboru.

Jednym z narzędzi wdrażania LSR są przyjęte przez LGD procedury. Procedury wyboru poszczególnych operacji planowanych do realizacji w ramach LSR, w tym operacji realizowanych przez podmioty inne niż LGD, a także projekty własne i projekty grantowe, które Stowarzyszenie „Dziedzictwo i Rozwój” zamierza realizować w perspektywie 2023-2027, powstały w drodze partycypacji społecznej na podstawie obowiązujących aktów prawnych związanych z instrumentem RLKS w ramach Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027. Głównym założeniem przyjętych procedur jest przejrzyste, sprawne i transparentne funkcjonowanie Rady LGD - organu odpowiedzialnego za ocenę operacji, oraz zagwarantowanie wyboru takich operacji, które przyczynią się do osiągnięcia celów i wskaźników założonych w LSR. Skład Rady spełnia wymagania określone w art. 31 ust. 2 lit. b) Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r. Przyjęte przez Stowarzyszenie „Dziedzictwo i Rozwój” rozwiązania formalno-instytucjonalne:

- a) są niedyskryminujące i przejrzyste (publikowanie informacji o posiedzeniach Rady, wynikach posiedzeń, protokołów z posiedzeń z informacją o wyłączeniach z procesu oceny);
- b) zapewniają przejrzysty podział zadań poszczególnych organów LGD i biura w procesie wyboru operacji i grantów w projektach grantowych (określone w Regulaminach poszczególnych organów i biura LGD);
- c) pozwalają uniknąć konfliktu interesów: • przed przystąpieniem do oceny i wyboru operacji/grantów każdy członek Rady, podczas posiedzenia dotyczącego danego konkursu, podpisuje Deklarację poufności i bezstronności • dla uniknięcia ryzyka wystąpienia konfliktu interesu prowadzony jest Rejestr Interesów Członków Rady, wskazujący rodzaj powiązań lub ich brak między wnioskodawcami/grantobiorcami a oceniającymi.
- d) przewidują regulacje zapewniające zachowanie parytetu sektorowego: • decyzje Rady LGD podejmowane są w formie uchwał, zwykłą większością głosów, w obecności co najmniej połowy członków organu decyzyjnego z zastrzeżeniem, iż na etapie poszczególnych głosowań żadna z grup interesu nie kontroluje procesu podejmowania decyzji.
- e) szczegółowo regulują sytuacje wyjątkowe: • w przypadku operacji/grantów o równej ilości uzyskanych punktów w ocenie wg lokalnych kryteriów wyboru, o miejscu na liście operacji/grantów zgodnych z LSR zdecyduje kolejno: liczba miejsc pracy planowanych do utworzenia, przynależność do grup w niekorzystnej sytuacji, termin złożenia wniosku.
- f) zapewniają stosowanie tych samych kryteriów w całym procesie wyboru w ramach danego naboru (po umieszczeniu na stronie internetowej ogłoszenie nie może ulec zmianie, w sytuacji wystąpienia błędu jest unieważniane i zamieszczane na nowo).
- g) określają tryb wniesienia przez wnioskodawców protestu/przez grantobiorców złożenia odwołania od decyzji Rady LGD.
- h) uwzględniają ustanowienie komisji, której zadaniem jest czuwanie nad prawidłowym przebiegiem procesu.
- i) dotyczą także realizacji projektów grantowych, w tym również sposobu rozliczania, monitoringu i kontroli grantów.

Szczegółowe procedury wyboru operacji są zgodne z przepisami obowiązującymi dla RLKS oraz Wytycznymi szczegółowymi w zakresie przyznawania wypłaty i zwrotu pomocy finansowej w ramach Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027 dla interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS) – komponent Wdrażanie LSR.

Zarówno procedury jak i kryteria wyboru projektów zostały opracowane po konsultacjach społecznych we wszystkich gminach objętych LSR, przeprowadzeniu diagnozy obszaru i analizy SWOT oraz skonstruowaniu celów i wskaźników LSR. Specjalnie powołana robocza grupa projektowa dokonała analizy zebranych materiałów, na podstawie czego skonstruowano wstępne kryteria wyboru projektów, które następnie były udostępnione do wglądu wszystkim zainteresowanym i omawiane podczas warsztatów przyszłościowych oraz opiniowane przez komitet zadaniowy, w tym potencjalnych beneficjentów. Na wszystkich etapach prac nad procedurami oraz kryteriami każdy miał możliwość wglądu oraz naniesienia zmian i uwag w przedmiotowych dokumentach. Ostatnim etapem ustalania

kryteriów wyboru była prezentacja podczas Walnego Zebrania Członków, a następnie zebrania Zarządu, gdzie przybyli nanieśli kolejne korekty i dokonali weryfikacji zapisów oraz ostatecznie zaakceptowali dokument. Kryteria wyboru projektów wynikają bezpośrednio z przeprowadzonej diagnozy obszaru i zapewniają bezpośrednie osiągnięcie wskaźników określonych dla tychże celów. Rozdział II LSR poświęcony opisowi obszaru (diagnozie) dotyczy tematów szczególnie istotnych z punktu widzenia realizacji LSR- miejscowej gospodarki, rynku pracy i bezrobocia, działalności sektora społecznego oraz grup osób w niekorzystnej sytuacji.

Kryteria zostały podzielone ze względu na typ planowanego do realizacji projektu na grupy tj.:

- podejmowanie pozarolniczej działalności gospodarczej przez osoby fizyczne,
- rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej,
- operacje własne, grantowe oraz inne niż podejmowanie i rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej.

W przypadku wyboru operacji w LGD „DiR” premiowane przez będą operacje spełniające między innymi poniższe kryteria:

- innowacyjne;
- zapewniające racjonalne gospodarowanie zasobami lub ograniczające presję na środowisko;
- zintegrowane z innymi projektami lub realizowane w partnerstwie z innymi podmiotami;
- ukierunkowane na zaspokojenie potrzeb grup osób w niekorzystnej sytuacji ze względu na dostęp do rynku pracy, określonych w LSR;
- inkluzywne tj. dostępne dla każdego członka społeczności w aspekcie integracyjno-aktywizującym.

Na terenie LGD utrzymuje się stosunkowo duże bezrobocie, co od wielu lat jest największym problemem społecznym na obszarze realizacji LSR. W związku z powyższym, część kryteriów wyboru projektów dotyczy bezpośrednio tego zjawiska, premiując operacje przyczyniające się do utrzymania lub tworzenia nowych miejsc pracy, a co za tym idzie wpływające na lokalną przedsiębiorczość. Przeprowadzona analiza pozwoliła na wskazanie grup osób w niekorzystnej sytuacji ze względu na dostęp do rynku pracy. Są to: osoby poszukujące pracy i kobiety. Ponadto grupami do których LGD będzie kierowało swoje działania będą: osoby powyżej 60 roku życia i osoby młode (do 25 roku życia). W związku z tym, że jednym z celów podejścia RLKS jest przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu, kryteria wyboru projektów promują wnioski składane przez osoby należące do wyżej wymienionych bądź mające bezpośredni wpływ na te grupy. Jednym z niepokojących zjawisk, które zostały zauważone podczas badań nad obszarem jest wzrastający stopniowo poziom migracji ludności do większych ośrodków miast i za granicę. Dotyczy to przede wszystkim osób w wieku produkcyjnym, czynnych zawodowo, osób młodych legitymujących się wyższym wykształceniem. W celu przeciwdziałania temu zjawisku, LGD „Dziedzictwo i Rozwój” premiuje operacje umacniające więzi z miejscem zamieszkania i wpływające na promocję obszaru. Kolejnym istotnym problemem wynikającym z analizy obszaru jest niska świadomość ekologiczna mieszkańców, przy jednoczesnej chęci stosowania nowych technik, dlatego też zasadne jest stosowanie kryterium premiującego operacje proekologiczne oraz innowacyjne. Według publikacji Komisji Europejskiej *Podejście „Leader”*; *podstawowy poradnik*: „Innowacyjność należy rozumieć w szerokim znaczeniu tego słowa. Może ona oznaczać wprowadzanie nowego produktu, nowy proces, nową organizację lub nowy rynek”. Pojęcie „innowacja” odnosi się do tworzenia czegoś nowego, zatem najczęściej innowacja definiowana jest jako proces polegający na przekształcaniu istniejących możliwości w nowe idee i wprowadzaniu ich do praktycznego zastosowania. Inna definicja wskazuje na praktyczny charakter innowacji, określając ją jako wdrożenie nowego albo znacznie ulepszony produkt (dóbr lub usług) w działalności biznesowej, organizacji pracy, wykorzystania lub zmobilizowania istniejących lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych i społecznych. Minimalnym warunkiem uznania czegoś za innowację według tej definicji jest nowość (lub nowatorstwo) dla tego, kto innowację wdraża.

Innowacyjność LSR polega nie na narzucaniu innowacyjnych rozwiązań, ale na tworzeniu warunków, animowania do wyzwania i ukierunkowywania innowacyjności beneficjentów. Temu celowi służy w niniejszej LSR zarówno wybór i sposób sformułowania przedsięwzięć, jak i kryteria oceny operacji w ramach przedsięwzięć. Planuje się zastosowanie kryterium innowacyjności przy ocenie wszystkich rodzajów operacji w ramach każdego z przedsięwzięć LSR: stopień oryginalności zmian w innowacyjności: kreatywne- powstają w wyniku autorskiego pomysłu, dotyczą nowych produktów, usług, procesów lub organizacji 2 pkt, imitujące- wzorowane na wcześniej powstałych produktach, usługach, procesach lub organizacji. Dotyczące nowego sposobu wykorzystania lub zmobilizowania istniejących lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych

1 pkt, pozorne- w rzeczywistości nie są to innowacje w skali LSR, a drobne zmiany oferujące rzekome nowości 0 pkt (można uzyskać od 0 do 3 pkt). W celu animowania i zachęty do wdrażania innowacyjnych rozwiązań planuje się przeprowadzenie szeregu szkoleń/spotkań z wnioskodawcami, podczas których zebrani będą mogli poznać definicję- zawartą w LSR, a także omówić faktyczny i oczekiwany wpływ innowacyjnych patentów na rozwój obszaru LSR. Ma to na celu zapobieżenie chęci wdrażania innowacji pozornych, które nie będą mieć de facto wpływu na koniunkturę terenu objętego LSR.

LGD „DiR” zamierza realizować następujące typy operacji:

-operacje standardowe w ramach wniosków składanych przez beneficjentów innych niż LGD i wybieranych przez Radę wg procedury standardowej, a następnie przedkładanych do weryfikacji do Samorządu Województwa; zaplanowano przeprowadzenie co najmniej jednego konkursu na projekty partnerskie z udziałem partnera zza granicy w ramach przedsięwzięcia 2.2. Kultura wolnego czasu i budowanie tożsamości lokalnej jako czynnik integracji społecznej. Przewidziany jest udział w projekcie słowackiego miasta Zvolen, które od wielu lat jest miastem partnerskim dla Zwolenia - siedziby biura LGD. Program współpracy między miastami bliźniaczymi ukierunkowany jest na wymianę kulturalną, gospodarczą oraz informacyjną i może przekładać się na rozkwit sportu, kultury, szkolnictwa, a w efekcie gospodarki. Za podtrzymywaniem kontaktów i partnerstwa międzynarodowego ze Zvolenem przemawiają względy logistyczne, finansowe oraz bliskość kulturowa Polski i Słowacji. Ponadto realizacja międzynarodowego projektu partnerskiego związana jest z obchodami jubileuszu 600-lecia miasta Zwolenia, gdzie mieści się siedziba LGD.

- projekty grantowe - zgodnie z art. 17 ust. 4a ustawy o rozwoju lokalnym, projektem grantowym jest operacja, w której LGD udziela grantów na realizację zadań służących osiągnięciu celu tej operacji, wybrana przez Radę wg procedury grantowej, wsparcia na realizację zadań grantowych; planowane są min. trzy projekty grantowe w ramach przedsięwzięć: Włączenie społeczne seniorów, osób młodych oraz osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji, Poprawa jakości życia mieszkańców obszaru poprzez rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej, kulturalnej oraz doskonalenie funkcjonowania obiektów użyteczności publicznej, Kultura wolnego czasu i budowanie tożsamości lokalnej jako czynnik integracji społecznej. Przewiduje się realizację projektów w partnerstwie i projektów partnerskich z udziałem partnera spoza obszaru LSR „DiR”, a mianowicie z obszaru LGD „Wspólny Trakt” z siedzibą w Kowali, co zagwarantuje rozwój społeczności lokalnej zgodny z obydwoma strategiami, na obszarze aż 15 gmin południowej części Mazowsza, a finalnie przyczyni się do powstania efektu synergii i wartości dodanej, niemożliwej do osiągnięcia w przypadku działań podejmowanych indywidualnie.

Na podstawie przeprowadzonych konsultacji z mieszkańcami obszaru LGD oraz organizacjami pozarządowymi ustalono maksymalną wysokość dofinansowania na realizację grantów przez grantobiorców na poziomie do 95% kosztów kwalifikowanych grantu

-operacje własne- operacje kluczowe dla osiągnięcia celów LSR, służące dobru ogółu, stanowiące nieodłączną część planowanych do realizacji przedsięwzięć, które będą realizowane przez LGD, szczególnie w przypadku braku zainteresowania podjęcia się realizacji przez inne podmioty. Zaplanowano operację w ramach przedsięwzięcia Kultura wolnego czasu i budowanie tożsamości lokalnej jako czynnik integracji społecznej, ale nie wyklucza się możliwości aplikowania o środki na operacje własne w ramach pozostałych przedsięwzięć, z zastrzeżeniem, że kwota przeznaczona na realizację operacji własnych nie przekroczy wysokości 20 % środków komponentu Wdrażanie LSR. Mając na uwadze powyższe oraz obowiązujące przepisy, LGD określiła intensywność pomocy zgodne z zapisami Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej.:

- Pomoc jest przyznawana do wysokości limitu, który wynosi 500 tys. zł. na jednego beneficjenta w okresie programowania. Operacjom produkcyjnym pomoc przyznaje się w wysokości nieprzekraczającej 65% poziomu kosztów kwalifikowanych. Operacje nieprodukcyjne mogą liczyć na wsparcie do 100% kosztów kwalifikowanych, z tym że w przypadku jednostek sektora finansów publicznych- otrzymają one wsparcie w wysokości do 75% kosztów kwalifikowanych, z zastrzeżeniem, że całkowita wartość operacji nie może przekroczyć 450 tys. zł.

- Wsparcie na podejmowanie pozarolniczej działalności gospodarczej przyznawane będzie miało formę płatności ryczałtowych do wysokości 150 tys. zł. i wynikać będzie z planowanego budżetu operacji. Opracowany biznes plan będzie musiał być uzasadniony ekonomicznie, co oznacza, że planowane inwestycje, w tym zakres rzeczowo - finansowy muszą uzasadniać wnioskowaną kwotę. Rada może również obniżyć poziom wsparcia po uzyskaniu zgody wnioskodawcy bez ingerencji w zestawienie rzeczowo-finansowe operacji.

- Wysokość pomocy nie może przekroczyć 500 tys. zł., na beneficjenta z wyłączeniem JSFP i LGD, jednocześnie nie może być niższa niż 30 tys. zł. na operację.

Możliwe jest, że Lokalna Strategia Rozwoju oraz kryteria wyboru projektów wraz z upływem czasu wymagać będą aktualizacji i dostosowania do zmieniających się uwarunkowań i potrzeb. Procedura zmiany LSR i lokalnych kryteriów została sformułowana już na etapie opracowania LSR, stwarzając gwarancję ewentualnego uruchomienia w przyszłości swobodnego mechanizmu naprawczego w sytuacji, gdyby np. zaproponowane początkowo zapisy strategii, a także zestawy kryteriów selekcji nie przynosiły oczekiwanych rezultatów lub następczy trudności ocenianym/ wnioskodawcom. Konieczność wspomnianych zmian może wynikać w szczególności z następujących przyczyn: zmiany obowiązujących przepisów regulujących zagadnienia objęte LSR; zmiany dokumentów programowych dotyczących zagadnień objętych LSR; uwag zgłoszonych przez Instytucję Wdrażającą; uwag zgłoszonych przez kontrolę; wniosków wynikających z wdrażania LSR i prowadzonego monitoringu lub ewaluacji LSR. Zmiana zapisów strategii oraz kryteriów wyboru może być dokonana jedynie w drodze przyjęcia stosownej uchwały przez Zarząd Stowarzyszenia. Zmiany mogą być wprowadzone pod warunkiem, że:

1. Zostaną skonsultowane z lokalną społecznością (z użyciem różnych narzędzi np. strona internetowa, konsultacje online, materiały promocyjne).
2. Spodziewany jest ich pozytywny wpływ na osiągnięcie celów LSR,
3. Będą korzystne dla większości wnioskodawców i potencjalnych wnioskodawców;
4. Spowodują efektywniejsze wdrażanie LSR;

Procedura zmiany zapisów LSR i kryteriów wyboru operacji przebiega według następujących etapów: potrzeba zmiany w zapisach LSR wynikająca z wdrażania LSR lub przeprowadzonej ewaluacji własnej lub w drodze zgłaszania potrzeby zmiany do biura LGD przez podmioty uprawnione (warunkiem minimalnym do wszczęcia procedury zmiany jest wniosek zgłoszony przez: minimum 20 mieszkańców lub 15 członków stowarzyszenia lub radę, zarząd czy komisję rewizyjną), przekazanie uwag zarządowi stowarzyszenia, decyzja o przeprowadzeniu konsultacji społecznych w przedmiotowej sprawie, konsultacje (trwające minimum 7 dni), analiza zebranych materiałów przez grupę roboczą, wstępna aktualizacja zapisów i publikacja na stronie www w celu uzyskania opinii zwrotnej na temat wprowadzonych zmian, prezentacja i zatwierdzenie zmian podczas zebrania zarządu, prośba o zgodę na wprowadzenie zmian w zapisach do zarządu województwa, informacja o naniesionych zmianach na stronie www oraz w biurze LGD.

ROZDZIAŁ. VIII Plan działania.

Plan działania jest ściśle skorelowany z logiką realizacji LSR opisaną w Rozdziale VI dotyczącym celów i wskaźników. Zaplanowane przedsięwzięcia zostały skonsultowane z przedstawicielami wszystkich sektorów: publicznego, gospodarczego, społecznego, w tym mieszkańców obszaru LSR. Pozwoliło to na precyzyjne określenie planowanych do osiągnięcia efektów poszczególnych działań oraz czasu ich realizacji. Celom przyporządkowano wskaźniki rezultatu - zgodnie z katalogiem obowiązujących wskaźników rezultatu PS WPR, a dla wszystkich przedsięwzięć określono wskaźniki produktu. Szacując możliwości realizacji wskaźników produktu w poszczególnych przedziałach czasowych brano pod uwagę, że nie będą one mogły być niższe niż założone. Dokonując podziału wskaźników oraz podziału środków finansowych na poszczególne okresy wzięto pod uwagę m.in. fiski projektowe, w których potencjalni Wnioskodawcy i Grantobiorcy wskazywali kiedy dane przedsięwzięcia mogłyby być realizowane.

Szczegółowy plan działania wskazujący harmonogram osiągnięcia poszczególnych wskaźników stanowi załącznik nr 3 do LSR.

Realizacja Lokalnej Strategii Rozwoju na lata 2016-2023, została zaplanowana w kontekście 3 kluczowych kamieni milowych:

- ✓ do 30.06.2026 roku – 1 kamień milowy - 40% środków zakontraktowanych
- ✓ do 31.12.2027 roku – 2 kamień milowy - 80% środków zakontraktowanych
- ✓ do 31.12.2029 roku – 3 kamień milowy.

Dla zoptymalizowania procesu wdrożenia strategii i zminimalizowania ryzyka procesu wdrożeniowego, większość operacji planowanych do realizacji, zostanie zaplanowana w okresie realizacji 1 i 2 kamienia milowego.

Zaprezentowano przyrost liczbowy wskaźników produktu w kontekście zaplanowanego czasu, wraz z zaprezentowaniem procentowego udziału w wartości docelowej wskaźnika.

Zakładane do realizacji wskaźniki rezultatu będą osiągnięte sukcesywnie, jednakże wskaźniki związane:

- z udziałem osób w przedsięwzięciach realizowanych w ramach operacji realizujących strategię lub związane z utworzeniem działalności gospodarczej, realizowane będą adekwatnie do zaplanowanych w czasie wskaźników produktu dla poszczególnych przedsięwzięć.

- z oddziaływaniem danej inwestycji (np. budynki infrastruktury czasu wolnego), rezultaty będą osiągnięte sukcesywnie – od momentu zakończenia realizacji do roku docelowego 2029.

Plan działania tworzy logiczną całość z budżetem i celami. Jego ostateczny kształt został wypracowany na warsztatach ze społeczeństwem w taki sposób aby odpowiadał na potrzeby beneficjentów ale też na ich możliwości administracyjne i finansowe. Ważną kwestią przy projektowaniu planu była możliwość analizy realizacji wskaźników, a co za tym idzie celów oraz czas na ewentualne działania korekcyjne.

Nabory będą uruchamiane stopniowo z dwóch powodów: weryfikacji stopnia realizacji wskaźników, oraz możliwości finansowo - administracyjnych beneficjentów.

ROZDZIAŁ IX. Plan finansowy LSR.

Założenia budżetu dla Strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność, zostały oparte o proces, w którym partycypacyjnie zidentyfikowano kluczowe zasoby i problemy, w kontekście których określono strategiczne priorytety rozwojowe – cele dla strategii. W załączniku nr 1 do LSR zaprezentowano przyporządkowanie poszczególnych środków budżetu, do celów strategii oraz zaplanowanych do realizacji przedsięwzięć.

Budżet Lokalnej Strategii Rozwoju Stowarzyszenie „Dziedzictwo i Rozwój” stanowi cyfrowy opis stopnia realizacji poszczególnych celów i wskaźników zaplanowanych do realizacji: wskazuje poziom finansowego zabezpieczenia planowanych do realizacji przedsięwzięć, operacji i działań, a także jest wyznacznikiem planu działań w ramach strategii.

Funduszem EFSI stanowiącym źródło finansowania LSR w perspektywie programowania 2023-2027 jest Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich. Wysokość planowanego wsparcia jest zgodna z załącznikiem nr 4 do Regulaminu konkursu na wybór LSR - Sposób ustalania wysokości dostępnych środków przeznaczonych na realizację LSR i stanowi łącznie **3 362 500,00 EUR**. Budżet na realizację i zarządzanie LSR jest ściśle powiązany z liczbą mieszkańców obszaru LGD Stowarzyszenie „Dziedzictwo i Rozwój”. Kwota przeznaczona na działania animacyjne wynika z potrzeb, które szerzej przybliży Plan komunikacji.

Poniżej przedstawiono podział kwoty ogółem w zależności od zakresu wsparcia:

Realizacja LSR – 2 750 000,00 EUR

Zarządzanie LSR – 612 500, 00 EUR

W ramach realizacji LSR Lokalna Grupa Działania Stowarzyszenie „Dziedzictwo i Rozwój” zaplanowała działania w trzech obszarach tematycznych:

1. Podejmowanie działalności gospodarczej – 270 000 EUR
2. Rozwijanie działalności gospodarczej – 280 000 EUR
3. Infrastruktura, dziedzictwo lokalne, integracja, włączenie społeczne – 2 200 000,00 EU

Około 20% środków przeznaczonych na realizację LSR skierowana została na działania związane z ograniczeniem bezrobocia oraz tworzeniem i utrzymaniem miejsc pracy.

Wsparcie dla JST określono na poziomie 40% budżetu przeznaczonego na realizację LSR.

W ramach zakresu Animacja przewidziano realizację planu komunikacji LSR. Pozostałe środki zostaną przeznaczone na przedsięwzięcia wspierające partycypację społeczności lokalnej w realizacji LSR, na inicjatywy integrujące i aktywizujące społeczność oraz na działania związane z włączeniem społecznym.

Szczegółowe informacje na temat podziału środków finansowych na realizację przedsięwzięć w ramach wszystkich zakresów wsparcia zawiera załącznik nr 3.

LGD planuje ubiegać się o środki finansowe na wsparcie realizacji LSR z innych źródeł. M.in.

a) dla przedsięwzięcia **1.2 Włączenie społeczne seniorów, osób młodych oraz osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji:**

- zarówno dla osób młodych, seniorów i kobiet planuje się udział w programie **Erasmus+**, w sektorze Kształcenie dorosłych – Akcja 1. Mobilność edukacyjna oraz Akcja 2. Współpraca organizacji i instytucji. Planowany budżet – 500 000 EUR.
- dedykowane nabory dla LGD w ramach Programu Fundusze Europejskie dla Mazowsza. Wsparcie planujemy pozyskać w ramach **Priorytetu V – Fundusze Europejskie dla wyższej jakości życia na Mazowszu**. Przedsięwzięcia określone w LSR będą mogły być realizowane w ramach **celu szczegółowego 4(iii) Wspieranie włączenia społeczno-gospodarczego społeczności marginalizowanych, gospodarstw domowych o niskich dochodach oraz grup w niekorzystnej sytuacji, w tym osób o szczególnych potrzebach, dzięki zintegrowanym działaniom obejmującym usługi mieszkaniowe i usługi społeczne**. Planowany budżet – 65 000 EUR.

b) dla przedsięwzięcia **2.2 Kultura wolnego czasu i budowanie tożsamości lokalnej jako czynniki integracji społecznej:**

- w ramach **Rządowego Programu - Fundusz Inicjatyw Obywatelskich NOWEFIO na lata 2021-2030**, który jest programem dotacyjnym dotyczącym wspierania działań realizowanych przez organizacje sektora pozarządowego. Planowany budżet – 150 000 EUR.

Zarówno przedsięwzięcie 1.2 jak i 2.2 będzie realizowane w ramach **Programu Fundusze Europejskie dla Mazowsza - cel szczegółowy 4(vi) Wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych**. Planowany budżet – 20 000 EUR.

Szczegółowy opis dodatkowych programów wsparcia zawiera Rozdział VI. Cele i wskaźniki.

W kontekście środków zaplanowanych na realizację LSR, dokonano analizy i wskazano powiązania z celami strategii.

Powiązanie budżetu z celami i przedsięwzięciami LSR			
Cele LSR	Przedsięwzięcia	Wartość budżetu w EUR	Powiązanie celów i przedsięwzięć z budżetem
2. Budowa różnorodności gospodarczej i rozwój współpracy międzysektorowej z wykorzystaniem potencjału obszaru i mieszkańców.	1.1. Tworzenie i rozwój przedsiębiorstw z branż produkcyjnych i usługowych 1.2. Włączenie społeczne seniorów, osób młodych oraz osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji	1 100 000,00 40% wartości budżetu na Wdrażanie LSR	Rozwój przedsiębiorczości, powiązany jest z jednej strony z miejscami pracy dla mieszkańców, co jest bardzo istotnie dla oceny jakości życia na danym obszarze, z drugiej zaś generuje przychód dla samorządów lokalnych zarówno z podatku PIT (osoby fizyczne) jak i podatku CIT (przedsiębiorstwa). Dlatego też w szeroko rozumianym interesie społecznym, wobec

rosnącego długotrwałego bezrobocia, koniecznym jest podejmowanie działań mających na celu rozwój przedsiębiorczości, rozumianej jako: tworzenie nowych działalności gospodarczych oraz rozwój istniejących przedsiębiorstw. Istotnym w kontekście rozwoju przedsiębiorczości jest uwzględnienie branż produkcyjnych i usługowych opartych na lokalnych zasobach, co komplementarne jest do działań zaplanowanych w celu nr 1. Dlatego też wartość budżetu na ten cel wynosi min. 20% całego budżetu. Plan działania został oparty o potrzeby i możliwości społeczeństwa oraz potencjalnych beneficjentów. Nabory będą uruchamiane stopniowo z dwóch powodów: weryfikacji stopnia realizacji wskaźników, oraz możliwości finansowo administracyjnych beneficjentów.

LSR na lata 2023-2027, z samej swojej definicji zakłada udział mieszkańców, a wręcz aktywne uczestnictwo w procesie jej wdrażania, dla osiągnięcia efektu pożądanym zmian. Narzędziami dla włączania mieszkańców, w tym osób zagrożonych wykluczeniem społecznym jest:

✓ promocja i informacja dla mieszkańców o możliwościach płynących z wdrażanych działań,

✓ wsparcie dla osób w niekorzystnej sytuacji w postaci szkoleń, kursów, warsztatów, itp.

Dodatkowym ważnym aspektem jest aspekt współpracy, jako element kluczowy, dla budowania więzi i otwartych postaw

			społecznych. W tym kontekście, planowane są też do realizacji w ramach planowanych przedsięwzięć, projekty granowe oraz partnerskie.
<p>2. Innowacyjne inwestycje w sferę społeczną zapewniającą rozwój mieszkańców, oraz promocję obszaru z poszanowaniem tradycji, dziedzictwa kulturowego, ekologii, rekreacji dla podnoszenia jakości życia mieszkańców</p>	<p>2.1. Poprawa jakości życia mieszkańców obszaru poprzez rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i kulturalnej oraz doskonalenie funkcjonowania obiektów użyteczności publicznej.</p> <p>2.2. Kultura wolnego czasu i budowanie tożsamości lokalnej jako czynniki integracji społecznej</p>	<p>1 650 000,00 Budżet na realizację celu nr 2 stanowi 60% wartości komponentu Wdrażanie LSR.</p> <p>40% wartości budżetu na Wdrażanie LSR (1 100 000) stanowią środki przeznaczone dla JST. W ramach przedsięwzięcia 2.1 zaplanowano również kwotę 70 000,00 na projekty grantowe w zakresie poprawy funkcjonowania obiektów użyteczności publicznej dla organizacji pozarządowych</p> <p>480 000,00 EUR przeznaczono na przedsięwzięcie 2.2. Będzie ono również finansowane w ramach Animacji komponentu Zarządzanie LSR (100 000,00)</p>	<p>W toku zidentyfikowano potrzeby wynikające z oczekiwań społeczności lokalnej, dotyczące oferty czasu wolnego. W tym kontekście zaplanowano działania związane z tworzeniem warunków dla kreowania twórczej i atrakcyjnej oferty dla lokalnych liderów, seniorów, osób młodych oraz znajdujących się w niekorzystnej sytuacji, dla których realizacja różnego rodzaju przedsięwzięć może istotnie pomóc i sprzyjać integracji społecznej. Dodatkowo, w kontekście zidentyfikowanych zasobów obszaru objętego LSR, w tym lokalnego dziedzictwa materialnego i niematerialnego zaplanowano działania mające na celu rozwój potencjału turystycznego i rekreacyjnego. Należy zauważyć, że powyższe działania są ze sobą skorelowane, gdyż z jednej strony wsparcie rozwoju infrastruktury czasu wolnego, może poprawić atrakcyjność obszaru dla turystów (np. place zabaw czy siłownie na świeżym powietrzu), z drugiej zaś strony z oferty turystycznej, czy rekreacyjnej korzystać mogą mieszkańcy gmin współtworzących obszar objęty LSR. Dlatego też, w budżecie LSR na działania w tym zakresie przeznaczono ponad 60% dostępnych środków. Wdrażanie LSR. Plan działania został oparty o potrzeby i możliwości społeczeństwa oraz potencjalnych beneficjentów. Nabory będą uruchamiane</p>

			stopniowo z dwóch powodów: weryfikacji stopnia realizacji wskaźników oraz możliwości finansowo-administracyjnych beneficjentów.
--	--	--	---

ROZDZIAŁ. X. Monitoring i ewaluacja

Proces monitoringu i ewaluacji są względem siebie niezależne, choć pozostają w ścisłym związku, gdyż dotyczą tych samych zagadnień. Monitoring i ewaluacja LSR są kluczowymi elementami skutecznego procesu wdrażania LSR, zapewniającymi pozyskanie informacji na temat postępów prowadzonych działań, w szczególności w kontekście realizacji jej celów. Stanowią równocześnie narzędzia kontroli i oceny umożliwiające korektę nieprawidłowości w procesie wdrażania LSR i funkcjonowania LGD, poprzez wprowadzenie niezbędnych modyfikacji i uaktualnień przy realizacji strategii. LGD będzie systematycznie monitorować funkcjonowanie LGD i stan realizacji LSR oraz dokonywać oceny (ewaluacji) monitorowanych działań. Kluczowymi kwestiami w aspekcie prowadzonej ewaluacji i monitoringu będzie stałe podnoszenie jakości i efektywności działań mających na celu wdrożenie LSR, której prawidłowa realizacja będzie gwarantem sprawnego wydatkowania środków publicznych oraz możliwość reagowania na zmieniające się warunki otoczenia społeczno-gospodarczego na terenie objętym LSR.

Rozdział wskazuje kryteria, narzędzia oraz podmioty odpowiedzialne za planowaną realizację procesu monitoringu i ewaluacji wdrażania LSR, oraz funkcjonowania LGD.

1. Procedury prowadzenia monitoringu

Monitoring realizacji Lokalnej Strategii Rozwoju Stowarzyszenia stanowi równoległy do jej wdrażania, ciągły i rutynowy proces wymagający zbierania i analizy danych oraz raportowania wyników w określonych przedziałach czasowych. Dla sprawnej jego realizacji przyjmuje się, iż proces monitorowania, z uwagi na charakter prowadzonych działań, w sposób ciągły i na bieżąco, prowadzony będzie przez biuro LGD. Dzięki temu LGD dba o swoją stabilną sytuację finansową i podejmuje działania interwencyjne w przypadku rozbieżności lub niepowodzeń w realizacji LSR.

W odstępach rocznych Zespół Monitorujący sporządzać będą pisemne sprawozdania z realizacji LSR. Raporty z monitoringu, zgodnie z zasadą jawności działania LGD, będą podawane do wiadomości publicznej za pośrednictwem strony internetowej Stowarzyszenia.

1.1 Elementy podlegające monitorowaniu

- 1) Elementy związane z wdrażaniem LSR podlegające monitorowaniu:
 - a) Wskaźniki realizacji celów i przedsięwzięć LSR
 - b) Budżet LSR
 - c) Harmonogram ogłaszania konkursów
- 2) Elementy związane z funkcjonowaniem LGD podlegające monitorowaniu:
 - a) Plan komunikacji
 - b) Plan szkoleń pracowników Biura i członków organów
 - c) Zainteresowanie stroną internetową LGD
 - d) Zainteresowanie szkoleniami, doradztwem, konkursami i innymi przedsięwzięciami podejmowanymi przez LGD

1.2 Sposób pomiaru danych

Proces monitorowania będzie opierał się na danych pozyskanych z następujących źródeł:

- 1) system monitoringu Instytucji Wdrażającej,
- 2) analiza dokumentów merytorycznych i finansowych dostępnych w biurze,
- 3) analiza ankiet monitorujących beneficjentów realizujących operacje i sprawozdań grantobiorców z realizacji zadań,

- 4) rejestr statystyk dotyczących strony internetowej LGD,
- 5) dokumentacja dotycząca posiedzeń Rady i wyboru operacji.

1.3 Czas i okres zbierania danych

Na bieżąco, w każdym roku wdrażania LSR.

1.4 Sposoby raportowania i wykorzystania wyników analizy danych monitoringowych

- 1) Podmiotem odpowiedzialnym za proces monitorowania Strategii będzie Zespół Monitorujący, w którego skład wchodzi pracownicy Biura oraz wybrany członek LGD.
- 2) Zespół Monitorujący w pierwszym kwartale roku następującego po każdym roku wdrażania LSR tworzy pisemny raport obejmujący monitoring realizacji operacji i funkcjonowania LGD za poprzedni rok.
- 3) Raport będzie zawierał, w razie takiej potrzeby, rekomendacje dotyczące działań, jakie należałoby podjąć w przypadku zagrożenia dla nieosiągnięcia celów i wskaźników LSR.
- 4) Raporty monitorujące przekazywane są do wiadomości Zarządu.
- 5) Gdy analiza danych monitoringowych wykaże opóźnienia w procesie wdrażania oraz pojawienie się problemów i barier wymagających interwencji będzie stanowić podstawę i uzasadnienie do uruchomienia procedury aktualizacji strategii przez Zarząd. Aktualizacja ta dotyczyć może jednego lub kilku elementów strategii.
- 6) Zakres procedury monitoringu oraz raportu monitorującego może zostać zawężony lub rozszerzony decyzją Zarządu.
- 7) LGD sporządza informację dla lokalnej społeczności i pozostałych interesariuszy o stopniu osiągnięcia zaplanowanych celów i wskaźników, wykorzystania środków finansowych, sukcesach i porażkach w realizacji LSR, ewentualnie włącznie z wnioskami o jej aktualizację.

2. Procedury przeprowadzenia ewaluacji

Ewaluacja jest procesem systematycznego badania efektów wdrażania LSR oraz funkcjonowania LGD. Dzięki czemu może przyczynić się do obniżenia ryzyka błędu popełnionego podczas procesu wdrażania LSR oraz uniknięcia ewentualnych skutków.

2.1 Elementy podlegające ewaluacji

- 1) Elementy związane z wdrażaniem LSR objęte procesem ewaluacji:
 - a) Stopień realizacji celów i wskaźników LSR
 - b) Stopień wykorzystania budżetu LSR
 - c) Jakość stosowanych procedur i kryteriów wyboru operacji
- 2) Elementy związane z funkcjonowaniem Biura LGD objęte procesem ewaluacji:
 - a) Efektywność pracowników biura LGD
 - b) Jakość i efektywność świadczonego doradztwa
 - c) Efektywność działalności LGD (aktywizacji i promocji)
 - d) Efektywność Planu szkoleń pracowników biura i członków

2.2 Kryteria ewaluacyjne

- 1) skuteczność – co zostało osiągnięte;
- 2) efektywność – czy poniesione koszty są adekwatne do rezultatów;
- 3) użyteczność – czy realizacja strategii przyczynia się do rozwiązania zdefiniowanych problemów;
- 4) trafność – czy założenia przyjęte w LSR odpowiadają zidentyfikowanym problemom w obszarze objętym projektem lub realnym potrzebom beneficjentów;
- 5) trwałość – czy realizacja strategii powoduje trwałe zmiany.

2.3 Czas i okres przeprowadzania ewaluacji

- 1) **Ewaluację on-going**, wewnętrzna w trakcie wdrażania interwencji za okres 2023-2026. Ewaluacja za dany okres zostanie wykonana w pierwszym półroczu roku kolejnego i dotyczyć będzie: oceny działalności LGD, pracowników i funkcjonowania Biura; skuteczności promocji i aktywizacji społeczności lokalnej; planu szkoleń, doradztwa, stopnia wykorzystania budżetu oraz stopnia realizacji wskaźników.
- 2) **Ewaluację ex-post** – zewnętrzna po zakończeniu realizacji interwencji przeprowadzona zostanie w roku 2028. Ewaluację zewnętrzną powinien przeprowadzić podmiot zewnętrzny.

- a) Realizacja badania odbywa się jednokrotnie, dotyczyć będzie co najmniej następujących obszarów badawczych: ocena wpływu na kapitał społeczny; przedsiębiorczość; turystyka i dziedzictwo kulturowe; grupy docelowe; innowacyjność; ocena funkcjonowania LGD; ocena procesu wdrażania; wartość dodana podejścia LEADER.
- b) Podczas procesu badawczego zapewniona zostanie triangulacja metod i technik badawczych poprzez zastosowanie analizy danych zastanych, badań jakościowych oraz badań ilościowych.

2.4 Sposoby pomiaru danych

Dane do badania ewaluacyjnego są pozyskiwane z następujących źródeł:

- 1) badania ankietowe,
- 2) analizy własne Biura LGD,
- 3) system monitoringu Instytucji Wdrażającej,
- 4) ankiety,
- 5) statystyki, rejestry.

2.5 Podmioty dokonujące ewaluacji

Za ewaluację wdrażania LSR będzie odpowiedzialny Zarząd LGD, który jest uprawniony do zlecenia jej wykonania ekspertom i podmiotom zewnętrznym, natomiast za gromadzenie danych i dokumentów niezbędnych do jej prowadzenia odpowiadać będzie biuro LGD.

2.6 Sposób wykorzystania wyników z ewaluacji

- 1) W wyniku ewaluacji wewnętrznej i zewnętrznej sporządzony zostanie raport, który zostanie zatwierdzony przez Zarząd LGD.
- 2) Raport ewaluacyjny jest przedstawiany Walnemu Zebraniu Członków
- 3) Jeżeli prowadzony monitoring wykaże taką potrzebę, ewaluacja będzie powtórzona lub przeprowadzona częściowo.
- 4) W przypadku stwierdzenia niezgodności realizowanych działań z zapisami LSR lub ich negatywnej oceny, Zarząd zgłasza Walnemu Zebraniu Członków konieczność podjęcia działań naprawczych. Za przygotowanie programu naprawczego odpowiedzialny jest Zarząd w porozumieniu z Komisją Rewizyjną.
- 5) Jeżeli wnioski i rekomendacje z ewaluacji tego wymagają, Zarząd uruchamia procedury aktualizacji LSR we wskazanym zakresie, zgodnie z przyjętą procedurą.
- 6) Wyniki płynące z ewaluacji wykorzystane zostaną do informowania społeczności lokalnej i pozostałych interesariuszy o stopniu osiągnięcia zaplanowanych celów i wskaźników, wykorzystania środków finansowych, sukcesach i porażkach w realizacji LSR.

Plan monitoringu i ewaluacji

Monitorowanie wdrażania LSR				
Elementy poddane badaniu	Wykonawca badania	Źródło danych i metody ich zbierania	Czas i okres dokonywania pomiaru	Analiza i ocena danych
Wskaźniki realizacji celów i przedsięwzięć LSR Budżet LSR Harmonogram ogłaszania konkursów	Biuro LGD	- system monitoringu Instytucji Wdrażającej, - ankiety monitorujące/ sprawozdania z realizacji operacji, - analiza własna w oparciu o harmonogram	Na bieżąco.	Stopień realizacji celów i przedsięwzięć LSR – analiza wskaźników Analiza i ocena stopnia wykorzystania budżetu Zgodność przeprowadzania naborów z harmonogramem, Ocena prawidłowości oraz realności wykonania harmonogramu
Monitorowanie funkcjonowania LGD				
Plan komunikacji Plan szkoleń pracowników Biura i członków organów Zainteresowanie stroną internetową LGD Zainteresowanie szkoleniami, doradztwem, konkursami i innymi przedsięwzięciami podejmowanymi przez LGD	Biuro LGD	- analizy własne, - rejestr statystyk dotyczących strony internetowej LGD, - ocena efektywności świadczonego doradztwa przez Biuro LGD,	Na bieżąco.	Analiza efektywności stosowanych narzędzi informacyjnych Analiza natężenia informacyjnego Odbiór zewnętrzny działań podejmowanych przez LGD w ramach procedur konkursowych i informacyjno-promocyjnych (ocena jakościowa) prawidłowość realizacji <i>Planu szkoleń</i> jakość i skuteczność świadczonego doradztwa

Ewaluacja wdrażania LSR				
Elementy poddane badaniu	Wykonawca badania	Czas i okres dokonywania pomiaru	Źródło danych i metody ich zbierania	Analiza i ocena danych
Stopień realizacji celów i wskaźników LSR Stopień wykorzystania budżetu LSR Jakość stosowanych procedur i kryteriów wyboru operacji	Biuro LGD/ Zarząd/ Ekspert zewnętrzny	Ewaluacja on-going: Czas pomiaru: I kwartał roku następującego po roku 2026 Okres objęty pomiarem: lata 2023 - 2026	analizy własne Biura LGD, system monitoringu Instytucji Wdrażającej, ankiety, statystyki, rejstry	- ocena stopnia osiągnięcia wskaźników celów i przedsięwzięć, - ocena stopnia wykorzystania budżetu oraz kwoty dostępnej, - ocena sprawność i efektywność przeprowadzanych naborów,

		Ewaluacja ex-post: Czas pomiaru: jednorazowo po zakończeniu wdrażania LSR Okres objęty pomiarem: cały okres wdrażania LSR		- ocena stopnia trafności dobranych kryteriów wyboru, - analiza prawidłowości przeprowadzania naborów w świetle harmonogramu i procedur.
Ewaluacja funkcjonowania LGD				
Elementy poddane badaniu	Wykonawca badania	Czas i okres dokonywania pomiaru	Źródło danych i metody ich zbierania	Analiza i ocena danych
Efektywność pracowników biura Jakość i efektywność świadczonego doradztwa, Efektywność działalności LGD (aktywizacji i promocji) Efektywność <i>Planu szkoleń</i> Efektywność wdrażania projektów grantowych Efektywność animowania do współpracy między organizacjami z terenu działania LGD	Biuro LGD/ Zarząd/ Ekspert zewnętrzny	Ewaluacja on-going: Czas pomiaru: I kwartał roku następującego po roku 2026 Okres objęty pomiarem: lata 2023 - 2026 Ewaluacja ex-post: Czas pomiaru: jednorazowo po zakończeniu wdrażania LSR Okres objęty pomiarem: cały okres wdrażania LSR	analizy własne Biura LGD, ankiety rejstry, statystyki	- sprawność i prawidłowość przeprowadzania konkursów, realizacji i rozliczania projektów w partnerstwie i partnerskich, - jakość i efektywność świadczonego doradztwa - analiza efektywności stosowanych narzędzi informacyjnych i promocyjnych - analiza natężenia informacyjnego - odbiór zewnętrzny działań podejmowanych przez LGD w ramach procedur konkursowych i informacyjno-promocyjnych (ocena jakościowa), - efektywność realizacji <i>Planu szkoleń</i> - prawidłowość realizacji i rozliczania projektów grantowych, - realizacja działań z zakresu animowania do współpracy między organizacjami z terenu działania LGD

Wykaz wykorzystanej literatury.

1. Ustawa o rozwoju lokalnym - ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności (Dz. U. poz. 378 z późn. zm.).
2. Ustawa z dnia 8 lutego 2023 r. o Planie Strategicznym dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027 (Dz. U. poz. 412).
3. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/2115 z dnia 2 grudnia 2021 r. ustanawiające przepisy dotyczące wsparcia planów strategicznych sporządzanych przez państwa członkowskie w ramach wspólnej polityki rolnej (planów strategicznych WPR) i finansowanych z Europejskiego Funduszu Rolniczego Gwarancji (EFRG) i z Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) oraz uchylające rozporządzenia (UE) nr 1305/2013 i (UE) nr 1307/2013.
4. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r. ustanawiające wspólne przepisy dotyczące Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego Plus, Funduszu Spójności, Funduszu na rzecz Sprawiedliwej Transformacji i Europejskiego Funduszu Morskiego, Rybackiego i Akwakultury, a także przepisy finansowe na potrzeby tych funduszy oraz na potrzeby Funduszu Azylu, Migracji i Integracji, Funduszu Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Instrumentu Wsparcia Finansowego na rzecz Zarządzania Granicami i Polityki Wizyjowej.
5. Wytyczne podstawowe w zakresie pomocy finansowej w ramach Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027
6. Wytyczne szczegółowe w zakresie przyznawania i wypłaty pomocy finansowej w ramach Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027 dla interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS) – komponent Wdrażanie LSR
7. Wytyczne szczegółowe w zakresie przyznawania, wypłaty i zwrotu pomocy finansowej w ramach Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027 dla interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS) – komponent Zarządzanie LSR
8. Wytyczne szczegółowe w zakresie przygotowania i realizacji projektów grantowych w ramach Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027 dla interwencji I.13.1 LEADER/Rozwój Lokalny Kierowany przez Społeczność (RLKS) – komponent Wdrażanie LSR
9. „Kierowanie”, James A.F. Stoner, R. Edward Freeman, Daniel R. Gilbert jr, wyd. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2011.
10. „Socjologia problemów społecznych”, Krzysztof Frysztański, wyd. Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2009.

Załączniki.

1. Załącznik nr 1 - *Formularz nr 1 - Cele i przedsięwzięcia*
2. Załącznik nr 2 - *Formularz nr 2 - Plan działania*
3. Załącznik nr 3 - *Formularz nr 3 - Budżet LSR*
4. Załącznik nr 4 - *Formularz nr 4 - Plan wykorzystania budżetu LSR*

Załącznik nr 1 - Formularz 1: Cele i przedsięwzięcia

Budżet (w EUR)	Przedsięwzięcia w ramach Celu nr 1: Budowa różnorodności gospodarczej i rozwój współpracy międzysektorowej z wykorzystaniem potencjału obszaru i mieszkańców.	Grupy docelowe	Sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, animacja)
550 000	P.1.1. Tworzenie i rozwój przedsiębiorstw z branż produkcyjnych i usługowych	Mieszkańcy, przedsiębiorcy, nowopowstałe przedsiębiorstwa	Konkurs
550 000	P.1.2 Włączenie społeczne seniorów, osób młodych oraz osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji	Osoby w niekorzystnej sytuacji, ludzie młodzi, seniorzy, lokalni liderzy, instytucje oferujące wsparcie różnym grupom społecznym	Konkurs Animacja Projekt grantowy Projekt partnerski – edukacyjny

Budżet (w EUR)	Przedsięwzięcia w ramach Celu nr 2: Innowacyjne inwestycje w sferę społeczną zapewniającą rozwój mieszkańców, oraz promocję obszaru z poszanowaniem tradycji, dziedzictwa kulturowego, ekologii, rekreacji dla podnoszenia jakości życia mieszkańców	Grupy docelowe	Sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, animacja)
1 170 000	P.2.1. Poprawa jakości życia mieszkańców obszaru poprzez rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i kulturalnej oraz doskonalenie funkcjonowania obiektów użyteczności publicznej.	Jednostki sektora finansów publicznych, jednostki organizacyjne JST, organizacje pozarządowe	Konkurs Projekt grantowy
480 000	P.2.2. Kultura wolnego czasu i budowanie tożsamości lokalnej jako czynniki integracji społecznej	Organizacje pozarządowe, instytucje oferujące wsparcie różnym grupom społecznym, seniorzy, ludzie młodzi, lokalni liderzy, kobiety, osoby poszukujące zatrudnienia	Konkurs Projekt grantowy Operacja własna Operacje w partnerstwie Projekt partnerski Animacja Projekt partnerski międzynarodowy

Załącznik nr 2 - Formularz 2: Plan działania

CEL	Lata	Do 31.12.2024		Do 31.12.2025		Do 31.12.2026		Do 31.12.2027		Do 31.12.2028		Do 31.12.2029		Program
	Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika następująco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika następująco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika następująco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika następująco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika następująco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika następująco	
C.1.	Budowa różnorodności gospodarczej i rozwój współpracy międzysektorowej z wykorzystaniem potencjału obszaru i mieszkańców.													
Przedsięwzięcie P.1.1 Tworzenie i rozwój przedsiębiorstw	Liczba nowo powstałych przedsiębiorstw	0 szt.	0	2 szt.	25	0 szt.	25	3 szt.	62,5	1 szt.	75	2 szt.	100	PS WPR
	Liczba przedsiębiorstw objętych wsparciem w ramach rozwoju	0 szt.	0	1 szt.	25	0 szt.	25	2 szt.	75	0 szt.	75	1 szt.	100	
Przedsięwzięcie P.1.2 Włączenie społeczne seniorów, osób młodych oraz osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji	Liczba inicjatyw skierowanych do osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji	0 szt.	0	5 szt.	25	5 szt.	50	5 szt.	75	5 szt.	100	0 szt.	100	PS WPR
	Liczba zrealizowanych projektów grantowych	0 szt.	0	0 szt.	0	1 szt.	100	0 szt.	100	0 szt.	100	0 szt.	100	
Wskaźnik rezultatu	nowe miejsca pracy objęte	0 etaty	0	0 etaty	0	3 etaty	25	0 etatów	25	3 etaty	50	6 etatów	100	PS WPR

W.1.1[1] R.37	wspieraniem w ramach projektów WPR.													
Wskaźnik rezultatu W.1.2[2] R.42	liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego	0 osób	0	0 osób	0	60 osób	15	100 osób	40	100 osób	65	140	100	PS WPR

CEL	Lata	Do 31.12.2024		Do 31.12.2025		Do 31.12.2026		Do 31.12.2027		Do 31.12.2028		Do 31.12.2029		Program
	Nazwa wskaźnika	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość z jednostką miary	% realizacji wskaźnika narastająco	
C.2.	Innowacyjne inwestycje w sferę społeczną zapewniającą rozwój mieszkańców, oraz promocję obszaru z poszanowaniem tradycji, dziedzictwa kulturowego, ekologii, rekreacji dla podnoszenia jakości życia mieszkańców													
Przedsięwzięcie P.2.1 Poprawa jakości życia mieszkańców obszaru poprzez rozwój infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i kulturalnej oraz doskonalenie funkcjonowania	Liczba nowych lub przebudowanych obiektów infrastruktury turystycznej, kulturalnej i rekreacyjnej	4 szt.	33,33	4 szt.	66,66	.0	66,66	4 szt.	100	0 szt.	100	0 szt.	100	PS WPR
	Liczba zrealizowanych projektów grantowych.	0 szt.	0	1 szt.	100	0 szt.	100	0 szt.	100	0 szt.	100	0 szt.	100	
Przedsięwzięcie P.2.2 Kultura wolnego czasu i budowanie tożsamości lokalnej jako czynniki integracji społecznej	Liczba zrealizowanych operacji w partnerstwie.	0 szt.	0	2 szt.	25	2 szt.	50	2 szt.	75	1 szt.	82,5	1 szt.	100	PS WPR
	Liczba zrealizowanych	0 szt.	0	0 szt.	0	1 szt.	100	0 szt.	100	0 szt.	100	0 szt.	100	

	projektów partnerskich													
	Liczba zrealizowanych projektów grantowych	0 szt.	0	1 szt.	50	0 szt.	50	1 szt.	100	0 szt.	100	0 szt.	100	
	Liczba zrealizowanych operacji własnych	0 szt.	0	1 szt.	100	0 szt.	100	0 szt.	100	0 szt.	100	0 szt.	100	
	Liczba zrealizowanych projektów partnerskich międzynarodowych	0 szt.	0	0 szt.	100	0 szt.	100	0 szt.	100	1 szt.	100	0 szt.	100	
Wskaźnik rezultatu W.2.1[1] R.41PR	odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR	00 osób	0	500 osób	33,3	500 osób	66,6	500 osób	100	0	100	0 osób	100	PS WPR
Wskaźnik rezultatu W.2.2 [1] R.42	liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego	0 osób	0	0	0	100	25	100	50	100	75	100	100	PS WPR

Załącznik nr 3 - Formularz 3: Budżet LSR

PLANOWANA WYSOKOŚĆ ŚRODKÓW NA WDRAŻANIE LSR I ZARZĄDZANIE LSR				
Zakres wsparcia	Program/Fundusz			Środki ogółem (EUR)
	PS WPR	EFRR*	EFS+*	
Wdrażanie LSR (art. 34 ust. 1 lit. b rozporządzenia nr 2021/1060)	2 750 000	0	0	2 750 000
Zarządzanie LSR (art. 34 ust. 1 lit. c rozporządzenia nr 2021/1060)	612 500	0	0	612 500
Razem	3 362 500	0	0	3 362 500
<p>* Wysokość środków danego funduszu na RLKS dostępnych dla LGD w danym województwie będzie wyższa o wartość wkładu krajowego, którego procentowy udział w tej kwocie jest określony dla danego FEW. ** W wierszu odpowiadającemu danemu EFSI, z którego LSR nie będzie finansowana, należy wstawić wartość „0”.</p>				

Załącznik nr 4 - Formularz 4: Plan wykorzystania budżetu LSR

Fundusz	Środki zakontraktowane (w EUR) do:													
	31.12.2024		31.12.2025		30.06.2026		31.12.2026		31.12.2027		31.12.2028		31.12.2029	
	Kwota ogółem (UE + krajowe)	% wykonania budżetu	Kwota ogółem (UE + krajowe)	% wykonania budżetu	Kwota ogółem (UE + krajowe)	% wykonania budżetu	Kwota ogółem (UE + krajowe)	% wykonania budżetu	Kwota ogółem (UE + krajowe)	% wykonania budżetu	Kwota ogółem (UE + krajowe)	% wykonania budżetu	Kwota ogółem (UE + krajowe)	% wykonania budżetu
EFRROW	467 500	17	660 000	24	165 000	6	110 000	4	797 500	29	247 500	9	302 500	11
EFS+														
EFRR														
RAZEM	467 500	17	660 000	41	165 000	47	110 000	51	797 500	80	247 500	89	302 500	100